

- Бранислав Недић, директор Крушевачког позоришта,
- Ненад Соколовић, директор Историјског архива Крушевац
- Виолета Капларевић, в.д. директор Културног центра Крушевац,
- Драган Николић, уметнички руководица Ансамбла КУД „14 октобар“ Крушевац,
- Љубиша Бата Ђидић, књижевник из Крушевца.

ОДЛУКУ

I - Усваја се План развоја културе града Крушевца за период 2018-2023. година.

II - Ову Одлуку са Планом објавити у „Службеном листу града Крушевца“.

* * *

ПЛАН РАЗВОЈА КУЛТУРЕ ГРАДА КРУШЕВЦА ЗА ПЕРИОД ОД 2018-2023 ГОДИНЕ

На основу члана 7. став 2. Закона о култури („Сл. гласник РС“, број 72/09 и 13/16) и члана 48. Статута града Крушевца („Сл. лист града Крушевца“, број 8/08, 5/11 и 8/15),

Градско веће града Крушевца, на седници одржаној 08.02.2018. године, донело је

РЕШЕЊЕ

О ПРИСТУПАЊУ ИЗРАДИ ПЛАНА РАЗВОЈА КУЛТУРЕ ГРАДА КРУШЕВЦА ЗА ПЕРИОД 2018-2023. ГОДИНЕ

Члан 1.

Приступа се изради Плана развоја културе града Крушевца за период 2018-2023. године.

Члан 2.

Образује се Комисија за израду Плана развоја културе града Крушевца за период 2018-2023. година у саставу:

За председника:

Момир Драгићевић, члан Градског Већа,

За чланове:

- др Јелена Милановић, помоћник Градоначелника за друштвене делатности,
- мр Снежана Ненезић, директор Народне библиотеке Крушевац,
- Горан Васић, директор Народног музеја Крушевац,

Члан 3.

Задаци Комисије су да:

- изради Нацрт Плана развоја културе града Крушевца за период 2018-2023. године,
- спроведе јавну расправу о Нацрту Плана развоја културе града Крушевца за период 2018-2023. године,
- по потреби, образује тимове за поједине области културе,
- достави Градском већу града Крушевца предлог Плана развоја културе града Крушевца за период 2018-2023. годину у року од шест месеци од дана образовања ове Комисије.

Члан 4.

Техничке и административне послове за Комисију из тачке 2. ове Одлуке обављаће Одељење за друштвене делатности Градске управе града Крушевца.

Члан 5.

Одлуку објавити у „Службеном листу града Крушевца“.

Уводна реч градоначелника

Градоначелник Јасмина Палуровић

Култура је одувек била важан део српског идентитета. Она нема само традиционалну улогу, да задовољи потребе грађана за добром и квалитетном

књигом, концертном, представом. Култура је данас нешто много више - важна сфера живота која повезује људе, јача осећај припадности заједници, али и на посебан начин формира идентитет нашег града. Богата културна историја Крушевца најбоље показује нераскидиву везу између културе и града.

Стратешки план културног развоја подразумева вођење препознатљиве културне политике у свим њеним облицима: подизање квалитета медијске презентације и популаризације културних програма; афирмисање младих уметника; подршка, повезивање и интензивнија сарадња између установа у култури, васпитно-образовних, туристичких и других организација и удружења; увођење нових информационих технологија.

Циљ овог документа је да постави смернице за дефинисање односа актера у култури и да успостави плански и стратешки приступ унапређењу културе у граду.

Стратешко планирање доприноси да локална власт добије јаснију слику о вредностима и ресурсима културе којима треба да руководи и које треба да уграђује у своје одлуке.

Област културе није изолована сфера, већ део ширег ланца вредности и политике које локална власт, у складу са својим надлежностима, треба да води.

ГРАДОНАЧЕЛНИК
Јасмина Палуровић, с.р.

Велика захвалност свим учесницима, представницима установа културе града Крушевца на несебичној сарадњи, залагању и стручној помоћи током израде плана развоја културе града Крушевца за период 2018-2023 године.

Комисија за израду плана развоја културе града Крушевца и Одељење за друштвене делатности Градске управе града Крушевца

Увод

Култура чини само средиште друштва, неопходан је елемент за очување демократије, пружа осећај припадности и дељења заједничког добра. Осим тога, култура гради идентитет и вредности које оснажују социјалне везе, гради богатство и идеје које доприносе економском напретку и иновацијама, као и очувању наслеђа које ће бити предато наредним генерацијама. Култура у једном друштву, грађанима и грађанкама, омогућава боље сагледавање и разумевање окружења, што је нарочито важно да би се пребродили кризни периоди. Из тог разлога је важно да сви актери који су активни у области културе сарађују, како би се култура нашла у средишту јавних политика, како би могла да се унапређује и даје свој допринос, између осталог, и прожимањем са свим осталим политикама. Задатак није нимало лак, будући да је потребно трансформисати културу, која у оквиру јавних политика тренутно има маргиналну улогу, у концепт који ће, заједно са

осталим секторима, бити централни елемент стратегије развоја.

Да би се постигао овај циљ, култура би требало да се посматра и кроз своју улогу и допринос развоју друштва, али и кроз потенцијални допринос културе развоју локалне економије.

Дефиниција културе је комплексна и током година се њен опсег мењао, од елитистичког виђења, преко предуслова демократије до елемента основних људских права. Ипак, чињеница да је културна димензија неопходна у креирању развојних политика, постала је широко прихваћена.

Начела културног развоја и културне политике, као стратешки приоритети утемељени су у Уставу Републике Србије, међународним уговорима, споразумима и конвенцијама које је потписала Република Србија, Закону о култури и др. Културна политика је заснована на:

- ефикасној и промишљеној законодавној активности,
- одговорној кадровској политици,
- аутономији субјеката у култури,
- принципу активног учешћа грађана и стручне јавности у процесу доношења одлука,
- транспарентним процедурама доношења одлука,
- принципу стратешког управљања у култури, праћења и вредновања,
- анализама, истраживањима и статистикама у области културе,
- сагласју са другим секторима државне политике.

Европска унија посебно промовише Агенду 21 за културу, која промовише одговорност градова и општина за развој културе. Агенда 21 за културу подразумева да локалне самоуправе, заједно са грађанима покрећу иницијативе у области културе, како би култура имала кључну улогу у локалним политикама. Кључни принципи Агенде 21 су:

- Поштовање културне разноликости као најважније баштина једне заједнице, али и читавог човечанства.
- Да су култура и заштита животне средине заједнички ресурси читавог човечанства.
- Локалне самоуправе прихватају да културна права чине саставни део основних људских права.
- Партиципативни приступ тј. учешће грађана у развоју културних политика и у процесима одлучивања, као и у оцењивању и вредновању програма и пројеката у области културе....

Основни задатак културе, односно њена мисија, јесте да Србију у целини учини земљом пожељном да се у њој живи али и атрактивном, занимљивом и духовно подстицајном да се посети или привремено у њој борави. При томе све њене разноликости би управо култура да учини богатством, а не маном.

Културни развој би требало да задовољи културне потребе грађана Србије, али и да их изграђује, промовишући најбитније људске вредности на којима би требало да почива савремена, напредна демократска заједница, попут истине, правде, демократије, слободе, једнакости, толеранције и људског достојанства.

Полазећи од тога и увида у стање, мисија културе и основни циљеви њеног развоја у Србији требало би да буду:

- Децентрализација културе и равномеран културни развој свих делова Србије;
- Афирмисање права на културу и изградња нове друштвене етике;
- Подстицање слободе мишљења и изражавања, као и дијалога и толеранције и права на различитост;
- Очување и промоција културног наслеђа и националног, регионалног и завичајног идентитета;
- Неговање отворености према суседству и свету и подстицање институција, установа и стваралаца на међународну сарадњу у функцији афирмисања и промоције Србије, али и праћења, разумевања и прихватања стваралачких утицаја из света;
- Дефинисање националних, односно државних функција у области културе и мреже установа и институција за њихово остваривање;
- Унапређење система образовања тако да школе и факултети у пуном смислу постану културне средине способне да стварају личности функционалне писмености, широког општег образовања и предводничког духа;
- Подстицање културе као посредног развојног потенцијала, пре свега кроз подизање нивоа људских ресурса као референтних за потенцијалне инвеститоре, као и кроз стварање амбијента за спремност и задовољство иностраних менаџера и стручњака за рад у свим деловима Србије;
- Разумевање и коришћење културе као непосредног предузетничког развојног ресурса (културни туризам, културна индустрија, уметничко занатство...);
- Рационалније коришћење стваралачких потенцијала и подизање нивоа програмске понуде кроз стварање мрежа у појединим областима културе;
- Обука и подизање професионалног нивоа менаџмента послова у култури, посебно у локалним заједницама, неопходних за остваривање нове културне политике;
- Подстицање локалних заједница за заједничко организовање фестивала и манифестација културе, посебно међународног карактера, ради рационалнијег коришћења средстава и унапређења понуде на ширем простору;
- Укључивање медија као сталних партнера у процесу дефинисања и остваривања културне политике и афирмације културних вредности;
- Стварање претпоставки за програмско а не линијско финансирање носилаца и организатора културних програма у циљу подизања ефикасности и одговорности.

Методологија

Култура је важан сегмент развојне политике града Крушевца, а квалитет културног живота и културних догађаја је битан мотив за успешне и пословне људе, да остану да живе и раде у нашој средини. Израда Плана развоја културе града Крушевца за период од 2018. до 2023. године, представља кључни плански документ града у области културе који треба јасно да дефинише

правце и циљеве развоја, као и активности које треба да допринесу унапређењу културне понуде и развој културне тражње на локалном нивоу, уз константну сарадњу са свим партнерима из региона

Мотивација за пројекат израде Плана развоја културе града Крушевца од 2018– 2023 године произашла је из чињенице да су у претходном периоду остварени значајни резултати у области културе, али је, међутим, примећен недостатак планског и стратешког приступа унапређењу културе у граду Крушевцу. Ефикасним планирањем развоја културе и сарадњом актера у култури, локална власт добија јаснију слику вредности којима се заједница руководи и које се потом уграђује у доношење одлука које ће утицати на целу заједницу. Имајући у виду да је планирање културе карика у ширем ланцу стратешког планирања вођења и развоја локалне заједнице, остваривање услова за квалитетан живот подразумева развијеност и усклађеност свих локалних секторских стратешких планова.

Методологија израде овог документа заснива се, у првом делу на извршеној анализи унутрашњих фактора културног система града Крушевца, кључних актера, као и ресурса са којима располажу.

У поступку јавне расправе одржана је јавна трибина на којој су учествовали чланови стручног тима које је Градско веће образовало у циљу припреме акта Плана развоја културе града Крушевца, представници надлежног одељења Градске управе, представници установа културе и представници удружења грађана из области културе. На јавној трибини је ображљен нацрт документа. Нацрт акта је постављен на увид на званичну интернет страницу града Крушевца у трајању од 7 дана како би сви заинтересовани грађани имали могућност да се упознају са нацртом акта. На овај начин омогућено је додатно уношење предлога, коменатара и сугестија.

Процес развоја документа, који је, пре свега, био заснован на транспарентности, професионалности и партиципативности, сугерисао је промену уобичајених начина комуникације и доношења одлука у области градске културне политике. Као принципи иницирани у овом процесу, транспарентност и партиципативност представљају уједно пример и позив за даље вођење културне политике уз активну партиципацију свих актера на културном пољу Града Крушевца.

Такође, приликом стратешке анализе користили смо SWOT анализу, као једну од најчешће примењиваних техника. SWOT анализа обухвата како унутрашње, тако и спољашње факторе који се тичу комплетног друштвено-економског окружења, у оквиру којег треба да се имплементирају усвојене политике културе.

Тек након завршетка стратешке анализе, а на основу оцене тренутног стања у локалној заједници, приступили смо креирању плана развоја кроз дефинисање визије, општих и посебних циљева и активности. У акционом плану смо идентификовали кључне активности за даљи развој културе у нашем граду. Све планиране активности из Плана развоја културе града Крушевца су повезане са реалним изворима финансирања.

Процес израде Плана развоја културе града Крушевца обухватио је следеће фазе:

- Припремне активности неопходне за спровођење процеса стратешког планирања;
- Анализа тренутне ситуације у локалној заједници (анализа стања у последње три године, као и анализа ресурса и SWOT);
- Формулисање стратегије (визија, приоритети, циљеви);
- Акционо планирање;
- Дефинисање структура и процедура за имплементацију;
- Дефинисање процеса мониторинга и евалуације.

Током процеса израде Плана развоја културе Града Крушевца за период од 2018-2023 године примењен је партиципативни приступ, односно организован је округли сто који је означио почетак јавне расправе. Јавна расправа је трајала 7 дана и сви грађани су били у могућности да доставе своје сугестије и мишљења.

Сви наведени облици занимања, као и множина заједничких именица у мушком роду, у овом документу, односе се на оба граматичка рода (мушки и женски).

Законодавни оквир Републике Србије

Постојање адекватног стратешког и правног оквира представља кључни фактор за адекватно управљање и унапређивање сектора културе и културне делатности. Република Србија још нема Стратегију развоја културе. Осим анализе постојећег стања културне делатности и стваралаштва у Србији, од нове стратегије се очекује да одреди основне поставке, стратешке правце и инструменте за остваривање културног развоја, приоритет и циљеве у погледу заштите културне баштине, промовисања културног стваралаштва и продукције, рада установа културе и других субјеката активних у овој области и међуресорне сарадње.

У савременим државама закони представљају основ за деловање у различитим доменима јавне политике, што подразумева и културну политику као јавну политику у култури. Област културе не функционише одвојено од других области друштвеног, економског и политичког живота. Стога су на културу од утицаја и акти из домена државне управе и локалне самоуправе, економије, просторног планирања, унутрашњих послова, акти из области рада, социјалног осигурања, уређења јавних служби, образовања, туризма, званичне статистике, удруживања грађана, људских и мањинских права, итд.

- *Устав Републике Србије (Службени гласник РС, бр.83/06)* - чл. 190. тачка 4. Устава наводи да се општина, преко својих органа у складу са законом стара о задовољавању потреба грађана у области просвете, културе, здравствене и социјалне заштите, дејче заштите, спорта и физичке културе Устав Републике Србије такође забрањује сваки облик дискриминације и гарантује права и слободе грађанима, укључујући и културна права и слободе. Међу

најзначајнијим културним правима и слободама грађана су право на образовање и слобода научног и уметничког рада.

- *Закон о локалној самоуправи* (Службени гласник РС, бр. 129/07 и 83/14) - Овај закон садржи основне одредбе, економски и правни основ функционисања локалне самоуправе, права и делокруг органа локалне самоуправе као и грађанско учешће у остваривању локалне самоуправе. Овај закон такође уређује и односе између државних органа и органа локалне самоуправе и начине финансирања надлежности локалне самоуправе. Неке од кључних надлежности локалних самоуправа су да уређује и обезбеђује задовољавање потреба грађана у области образовања, културе, здравствене и социјалне заштите; локална самоуправа има надлежности у области развоја и унапређења туризма, занатства, угоститељства и трговине, одговорна је за спровођење мера у области заштите животне средине, заштите од природних и других непогода, заштиту културног наслеђа локалног значаја. У основи Закон је у складу са Европском повељом о локалној самоуправи. Секторски закони у области културе ближе уређују обим и врсту изворне надлежности локалне самоуправе, као и начин обављања послова из делокруга изворне надлежности и односе сарадње републичких органа и органа локалне самоуправе у обављању послова у свакој од ових области. доноси програме развоја; оснива установе и организације у области основног образовања, културе, примарне здравствене заштите, физичке културе, спорта, дејче заштите и туризма, прати и обезбеђује њихово функционисање; организује вршење послова у вези са заштитом културних добара од значаја за општину, подстиче развој културног и уметничког стваралаштва, обезбеђује средства за финансирање и суфинансирање програма и пројеката у области културе од значаја за град, и ствара услове за рад музеја и библиотека и других установа културе чији је оснивач;

- *Закон о култури* ("Службени гласник РС", бр. 72/09, 13/16, 30/16) – је донет 2009. године, а измене и допуне су донете 2016. године. Закон дефинише и прецизно одређује област која се регулише. Тако се овим законом утврђује општи интерес у култури, обављање културних делатности, права и обавезе Републике Србије, аутономних покрајина и локалне самоуправе у култури, као и услови деловања субјеката у култури. Одређивање општег интереса у култури је изузетно значајно, јер представља основ за финансирање пројеката у култури из републичког буџета, с обзиром да се Република Србија стара о остваривању општег интереса у култури. У том контексту се, између осталог, као општи интерес у култури одређује стварање услова за интензивни културни развој као и подстицање културног и уметничког стваралаштва, финансирање установа културе чији је оснивач Република, као и развој српске културе и културе националних мањина у Републици Србији. Чланови од 15. до 20. овог Закона баве се остваривањем културне политике. Културна политика представља скуп циљева и мера подстицања културног развоја, чему треба додати да је највећа одговорност за

њену реализацију везана за активности Министарства. Законом се остваривање културне политике везује за два облика деловања. Један се односи на оснивање Националног савета за културу, а други на доношење Стратегије развоја културе. Национални савет за културу се дефинише као стручно-саветодавно тело Владе и Министарства, чији је превасходни задатак да обезбеди стручну подршку у очувању, развоју и ширењу културе.

Установе културе су дефинисане чланом 22. Закона. Законом је прилично детаљно регулисао њихов положај, те се може констатовати да не постоји потреба за посебним регулисањем одређених области. Установа културе је правно лице које је основано ради обављања културне делатности, којом се обезбеђује остваривање права грађана у области културе, као и задовољавање потреба грађана или остваривање неког другог законом утврђеног интереса у области културе. Оснивачи установа културе могу бити Република Србија, Аутономна покрајина, јединице локалне самоуправе, али и свако друго правно или физичко лице, под условима прописаним законом. Установе културе се могу оснивати у различитим облицима својине, тако да се на основу тога може рећи да је овај закон изједначио положај установа културе које се оснивају у јавној и приватној својини.

Поред установа културе, други субјект у култури представљају сами уметници. У члану 58. Закона дефинише се појам уметника, који представљају физичка лица која стварају ауторска дела из области уметничке делатности или изводе уметничка и ауторска дела из области која су дефинисана у члану 8. Закона. Законом се уређују још три врсте субјеката у култури:

- самостални уметници - уметници који морају испунити два критеријума, и то да уметничку делатност обављају у виду занимања (дакле, нису запослени на другим пословима), као и да им је репрезентативно удружење утврдило статус лица које самостално обавља делатност у области културе;

- самостални стручњаци у култури који обављају научно-истраживачке, теоријско-критичне, едукативне, продуцентске или менаџерске послове у области културне делатности из члана 8. овог Закона и који испуњавају два наведена критеријума као самостални уметници;

- самостални извођачи културних програма и самостални сарадници у култури - лица која обављају вокално-инструментално извођење културних програма, артисти, као и друга лица која обављају стручно-техничке послове и која су такође испунила поменута два критеријума као и самостални уметници.

За ова лица је битно да стекну статус самосталног уметника, стручњака и сарадника или извођача културних програма, како би имали право да им јединица локалне самоуправе на територији на којој имају пребивалиште из свог буџета уплаћује доприносе за социјално и здравствено осигурање. Да би наведена лица била уписана у евиденцију лица која самостално обављају ове делатности, неопходно је да испуне услове који су прописани у члану 61. овог Закона.

Закон о култури и Закон о основама система васпитања и образовања начелно истичу потребу за повезаношћу културе и просвете, те је неопходно да се јасније дефинишу обавезе оба ресора, као и видови сарадње.

Осим *Закона о култури*, којим држава брине о остваривању општих интереса у култури и спровођењу културних политика као скупа циљева и мера за промовисање развоја културе заснованих на принципима утврђеним законом, укључујући принцип поштовања културних и демократских вредности европске и националне традиције и различитости културног израза, на уређење сектора културе у Републици Србији утичу и следећи закони:

- *Закон о културним добрима* („Службени гласник РС”, број 71/94, 52/11-др. закон, 52/11-др. закон, 99/11-др. закон),

- *Закон о самосталном обављању уметничке или друге делатности у области културе* („Службени гласник РС”, бр. 39/93, 42/98),

- *Закон о издавању публикација* („Службени гласник РС”, бр. 37/91, 53/93-др. закон, 67/93-др.

- *Закон о обавезном примерку публикација* („Службени гласник РС”, број 52/11)

- *Закон о задужбинама и фондацијама* („Службени гласник РС”, бр. 88/10 и 99/11 - др. закон),

- *Закон о библиотечко-информативној делатности* („Службени гласник РС”, бр. 52/11),

- *Закон о старој и реткој библиотечној грађи* („Службени гласник РС”, бр. 52/11),

- *Закон о кинематографији* („Службени гласник РС”, бр. 99/11 и 2/12 - исправка),

- *Закон о националним саветима националних мањина* („Службени гласник РС”, бр. 72/2009, 20/2014 – одлука УС и 55/2014).

Република Србија је потписница бројних међународних докумената : Универзална декларација о културној разноликости (УНЕСКО, 2001), Конвенција о заштити и промоцији разноврстности културних израза (УНЕСКО, Париз, 2005), Европска конвенција о заштити археолошког наслеђа (Валета, 1992), Оквирна конвенција Савета Европе о вредности културног наслеђа за друштво (Фаро, 2005) и сл.

Институционални оквир

Културна политика Републике Србије се, сходно Уставу и закону, креира на националном, а спроводи се нивоима републике, покрајине и локалне самоуправе. Важну улогу у овом смислу имају Министарство културе и информисања Републике Србије и надлежни органи јединица локалне самоуправе.

Републичке институције

Министарство културе и информисања Републике Србије обавља послове државне управе који се односе на развој и унапређење културе и уметничког стваралаштва; праћење и истраживање у области културе; обезбеђивања материјалне основе за делатности културе; развој и унапређење књижевног, преводилачког, музичког и сценског стваралаштва, ликовних и примењених уметности и дизајна, филмског

и стваралаштва у области других аудио-визуелних медија; заштиту непокретног, покретног и нематеријалног културног наслеђа; библиотечку, издавачку, кинематографску и музичко-сценску делатност; задужбине и фондације; систем јавног информисања; праћење спровођења закона у области јавног информисања; праћење рада јавних предузећа и установа у области јавног информисања; праћење делатности страних информативних установа, страних средстава јавног информисања, дописништава и дописника у Републици Србији; информисање националних мањина; регистрацију страних информативних установа и пружање помоћи у раду страним новинарима и дописницима; сарадњу у области заштите културне баштине, културног стваралаштва и информисања на језику и писму припадника српског народа у региону; оснивање и развој културно-информативних центара у иностранству; стварање услова за приступ и реализацију пројеката који се финансирају из средстава претприступних фондова Европске уније, донација и других облика развојне помоћи из надлежности тог министарства, учешће у регионалним пројектима, као и друге послове одређене законом.

Министарство културе и информисања је у оквиру подстицаја културног стваралаштва задржало институцију конкурса за програме и пројекте који својим квалитетом доприносе развоју културе и уметности. За сваку област стваралаштва формиране су комисије од врхунских стручњака и еминентних уметника, који су на основу високих критеријума процењују квалитет предложених пројеката и имају пуну објектвост при одлучивању. У спровођењу националне културне политике важну улогу имају пет републичких установа из области савременог стваралаштва и 21 установа чија је делатност заштита културног наслеђа.

Завод за проучавање културног развоја - Завод за проучавање културног развоја основан је 20. априла 1967. године. Одлуком Владе Републике Србије, 05 број 022-3566/2013 од 30. априла 2013. године („Службени гласник Републике Србије”, број 41/13), Завод је стекао статус установе културе од националног значаја. Завод за проучавање културног развоја је установа културе која се бави научним, развојним и примењеним истраживањима, израдом студија и анализа у области социологије културе и културне политике, прикупљајући информације и документацију о култури, уметности и медијима у земљи и иностранству. Завод има право да своје програме валоризује и верификује на домаћем и страном тржишту.

Архив Србије - Архив Србије је једна од најзначајнијих државних установа, у којој је у посебном виду сабрано искуство ранијих генерација које, у не малој мери, изграђује и дефинише и савремено доба. Својим постојањем и радом, стварно и симболички, сведочи о националном и културном идентитету, историјској и правној заснованости државног постојања и континуитета, о нашој посебности, али и о припадности и истинској уклопљености у европско цивилизацијско искуство. У улози централне архивске институције, Архив Србије

кроз функцију матичности, вршећи надзор над 36 архивских установа, путем израде стручних упутстава, школовањем стручног кадра и додељивањем стручних звања, усмерава и координира развој и унапређење архивске делатности у Србији. Архив Србије организован је у складу са низом разноврсних стручних послова који се одвијају у међусобној вези и произилазе из његових основних функција, почев од пријема архивске грађе, преко сређивања, заштите, чувања, до њеног коришћења и публиковања.

Центар за нематеријално културно наслеђе Србије је отворен у Етнографском музеју у Београду 20. јуна 2012. године. Полазна основа активности Центра је УНЕСКО-ва Конвенција о очувању нематеријалног културног наслеђа усвојена 2003. године. (Народна скупштина Републике Србије ратификовала је Конвенцију у мају 2010. године). Задатак Центра је истраживање, пописивање, обрада, чување и презентација нематеријалног културног наслеђа на територији Републике Србије, али уједно и помоћ локалним заједницама у препознавању, вредновању, практиковању и преношењу сопственог културног наслеђа наредним генерацијама. Циљ Центра је постицање бољег статуса и укључивање нематеријалног културног наслеђа као значајног ресурса у оквиру пројекта из области друштвеног и економског развоја. У сврху ефикаснијег рада на очувању нематеријалног културног наслеђа Центар спроводи широку едукацију и сарађује са другим установама, удружењима, организацијама и појединцима у земљи и иностранству. Једна од Националног регистра нематеријалног културног наслеђа, као и целокупне документације о нематеријалном културном наслеђу.

Завод за унапређење образовања и васпитања основала је Влада Републике Србије ради праћења, обезбеђивања и унапређивања квалитета и развоја система образовања и васпитања. У Заводу се обављају развојни, саветодавни, истраживачки и стручни послови у предшколском, основном и средњем образовању и васпитању, као и други послови у складу са законом, актом о оснивању и статуту. Завод за унапређивање образовања и васпитања учествује у припреми прописа из области образовања и васпитања из надлежности Министарства просвете и науке, Националног просветног савета, Савета за стручно образовање и образовање одраслих.

Јединице локалне самоуправе, градови и општине, сходно Закону о култури и Закону о локалној самоуправи („Службени гласник РС”, бр. 129/07, 83/14-др.закон и 106/16), старају се о спровођењу културне политике на својој територији те обезбеђују услове за рад локалних установа културе. У складу са

Институције Европске уније

Најзначајније европске институције које доносе одлуке у вези културних политика су :

- Европска комисија делује у области културе, спорта и језика - The European Commission acting in the areas of culture, sport and languages
- Комитет за културу и образовање при Европском парламенту - the Committee on Culture and Education of the European Parliament

- Сектор за образовање, младе и културу у оквиру Савета Европке уније - the Education, Youth and Culture sector of the Council of the European Union

- Извршна агенције Европске комисије за образовање, медије и културу - the Education, Audiovisual and Culture Executive Agency of the European Commission.

Поред наведених институција, Европска унија промовише развој културе и преко следећих институција и тела :

- European Commissioner for Education, Culture, Multilingualism and Youth • Cinema of Europe • Committee on Culture and Education • Directorate-General for Education and Culture • Education, Audiovisual and Culture Executive Agency • Euranet • Europa Nostra • European Audiovisual Observatory • European Film Promotion • European Institute of Cultural Routes • European League of Institutes of the Arts • European Network of Information Centres • European Union National Institutes for Culture • European Union Youth Orchestra • Union of the Theatres of Europe

Фондови за финансијску подршку развоју културе

Европски фонд за културу – регионални фонд за културу - ECF је 2006. године основала BIFC (Балкански фонд за локане иницијативе), у сарадњи са партнерским организацијама, а под новим именом, уз финансијску помоћ ECF -а, подржава културне иницијативе и организације на Балкану, као и оне које желе да сарађују са партнерима са Балкана.

Фонд Креативна европа - Програм “Креативна Европа” односи се на помоћ културном и креативном сектору у периоду од 2014. до 2020. године, а укупан буџет је 1,46 милијарда евра.

Културна агенда Европе - Културна политика ЕУ је осмишљена тако да очува и унапреди дијалог између различитих култура. ЕУ активно промовише ове вредности путем својих програма у области културе. Културна политика промовише разноликост и интеркултурни дијалог и стога ЕУ подстиче прекограничну размену искустава на пољу културе. На пример, уметници могу слободно да се крећу по континенту, а уметничка дела могу лако да се деле са другим државама. Лисабонски уговор, који је ступио на снагу 2009. године, обавезује ЕУ да у свим активностима узима у обзир културу како би се поспешило поштовање међу културама и промовисала разноликост. Култура је кључна компонента у међународним односима Европе. ЕУ је посвећена томе да културне нијансе интегрише у односе Европе са партнерским државама и регионима. То се чини у нади да ће ЕУ тако постати камен темељац нове културне

заједнице, обogaћене широким спектром различитих националних утицаја. ЕУ окупља професионалне и невладине организације, културне институције, европске мреже и фондациије из културног сектора ради разматрања важних питања и сарадње с институцијама ЕУ и државама чланицама како би се подржало креирање нових политика.

Европска престоница културе - Сваке године Европска комисија бира два града која носе звање европске престонице културе. Ти градови симболизују богатство и разноликост европских култура и подстичу јачање веза између европских земаља тако што окупљају људе и негују позитиван имиџ европског грађанства. Марибор (Словенија) и Гимараеш (Португалија) изабрани су за европске престонице културе 2012.

Europa Nostra - Овај програм представља „глас културне баштине у Европи“. Бави се очувањем културних пејзажа, промовише достигнућа на очувању баштине и гради мостове између прошлих, садашњих и будућих генерација широм Европе. Током 45-годишње историје овог програма настала је мрежа од преко 400 придружених организација чланица из целе Европе.

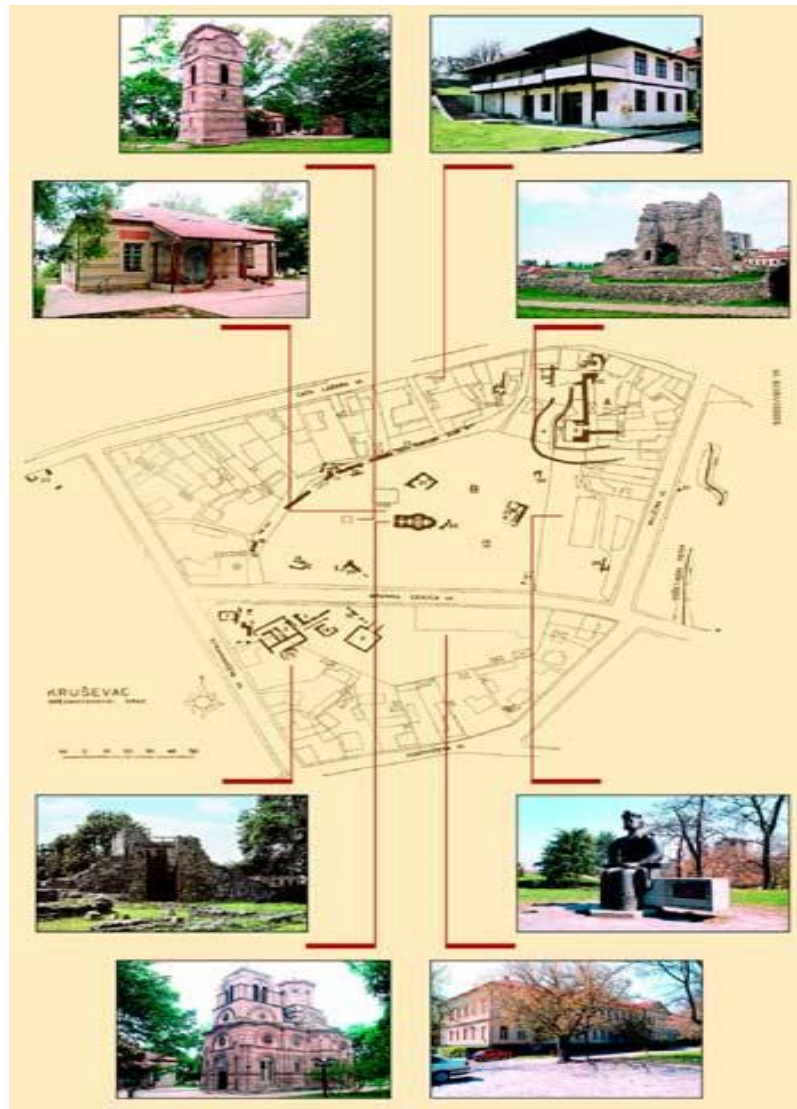
Основни подаци о Граду Крушевцу

2.1. Географски подаци

Крушевац се налази у централном делу Србије. Крушевачка котлина обухвата композитну долину Западне Мораве и простире се између Левча и Темнића на северу, Жупе, Копаоника и Јастрепца на југу, Краљевачке котлине и Ибарске долине на западу. Територија града покрива претежно брдско подручје с мањим низијским простором у долинама река (надморска висина 173 – 1.492 м). Површина града Крушевца је 854 км². Има 101 насељено место, 54 месне заједнице и седиште је Расинског округа кога чине још општине: Варварин, Александровац, Брус, Трстеник и Ћићевац.

Крушевачки крај заузима централни положај Балканског полуострва. Местом сучељавања великих геолошких формација - карпатобалканиди, динариди, српско - македонски масив и родопи, условљена је разноликост геолошке подлоге, као и разноврсност у биљном и животињском свету.

Непосредно окружење Крушевца чине планински масиви Копаоника, Гоча и Жељина са запада, Великог и Малог Јастрепца са југа. Северним делом доминирају Гледићке планине и Јухор, источно и североисточно налазе се Мојсињске планине. Западна и Јужна Морава са Расином, чине највеће водене токове овог подручја.

Слика 1. Мапа града Крушевца

2.2. Историјски подаци - Крушевац – Средњовековна тврђава Лазара Хребељановића

Надирање Османлија са југа условило је померање тежишта српске средњовековне државе ка северним, рубним крајевима некадашњег царства, ка сливу трију Морава. Време оснивања средњовековног Крушевца, стоног града кнеза Лазара Хребељановића (1329–89), треба тражити након Маричке битке (1371), по свој прилици између 1374. и 1376/77, тачније између коначне победе над највећим унутрашњим противником, господаром рудничке области Николом Алтомановићем и првог помена имена града у Болоњском препису даровне повеље манастиру Раваници. У повељи од 9. јануара 1387, којом кнез потврђује привилегије Дубровчанима, град је поменут као његово седиште, речима „у славном граду господства ми Крушевцу“.

Користећи природну зараван, кнез је град утврдио зидинама унутар којих је саградио палату и још

тридесетак грађевина. Посред тврђаве је подигнута придворна црква Лазарица. По речима Константина Филозофа, храм је био посвећен архиђакону Стефану, свецу заштитнику династије Немањића, а у славу кнежевог прворођеног сина. Црква је триконхосне основе, са кубетом, и богато је украшена розетама и моравском орнаментиком клесаном у камену. Престони град кнеза Лазара и његовог сина наследника, деспота Стефана Лазаревића (1377–1427), уживао је велики углед и значај не само као средиште Моравске Србије већ и као политичко тежиште ондашњих српских земаља, што ће остати све до 1408, када деспот престоницу сели у Београд.

После боја на Косову, крајем XIV и нарочито у првој половини XV столећа, Крушевац је, као важно стратешко место, често био метом напада. Након више узастопних разарања, коначно пада под османску власт (1455), која ће, са краћим прекидима, трајати све до 1833. године.

Републички завод за заштиту споменика културе и Археолошки институт из Београда спровели су опсежна археолошка истраживања комплекса Крушевачкога града (1961–71). Урбанистичким планом је предвиђено да се простор и остаци средњовековне тврђаве презентују и уреде као јединствена парковна целина, унутар које се – поред цркве Лазарице и централне зграде музеја – издвајају спорадични остаци градских бедема са донжоном, као и остаци кнежеве палате и пропратних објеката. Читав комплекс, као просторна целина, ужива заштиту као споменик културе од изузетног значаја (Службени гласник РС 14/79).(преузето са сајта <http://nmks.rs/>)

Током Другог светског рата, припадници немачких окупационих снага су на брду Багдала стрељали 1642

родољуба из Крушевца и околине. После рата цео тај простор је претворен у спомен парк под именом „Слободинте“.

2.3. Демографски подаци

Град Крушевац обухвата површину од 854 км² (учешће у укупној површини Србије је 0,9%), на којој живи 128.752 становника (1,7% укупног броја становника Србије) у 101 насеља, односно 151 становника на км², што је више од републичког просека који износи 93 становника на км².

Табела 1. – Број становника

Година пописа	Институционалне јединице			
	Република Србија	Регион Шумадије и западне Србије	Расинска област	Град Крушевац
1981	7.729.246	-	-	132.972
1991	7.576.837	1.813.007	272.334	134.088
2002	7.498.001	1.751.423	259.126	131.368
2011	7.186.862	1.563.916	241.999	128.752

*Републички завод за статистику - РЗС

Табела 2. Тенденције у промени броја становника

Година пописа	ГРАД КРУШЕВАЦ		
	Укупан број становника	Промена броја становника	Промена броја Становника %
1981	132.972	-	-
1991	134.088	1.116	0,83
2002	131.368	-2.720	-2,07
2011	128.752	-2.616	-2,03

*Републички завод за статистику - РЗС

Табела 3. Структура становништва према типу насеља

КАТЕГОРИЈЕ	2011.	
	Учешће	Учешће %
Градско становништво	62.802	48,48 %
Остало становништво	65.950	51,52 %
Укупно становништво	128.752	100

*Републички завод за статистику – РЗС

Табела број 4 – Становништво по насељима и полној структури по попису из 2011. године

Насеља	Становништво на територији града Крушевца					
	Укупно	%	Мушкарци	%	Жене	%
Градско подручје	58.745	46	27.918	45	30.827	47
Остала насеља	70.007	54	34.884	55	35.123	53
Укупно	128.752	100	62.802	100	65.950	51,22
Процентуално учешће жена и мушкараца у укупном становништву	128.752	100	62.802	48,78	65.950	51,22

**Републички завод за статистику – РЗС

Табела бр.5- Структура становништва према етничкој или националној припадности /попис 2011.

Националност	Попис 2002.		Попис 2011.	
	Број	Удео у укупном становништву (%)	Број	Удео у укупном становништву (%)
Срби	127.077	96,73	122.529	95,17
Црногорци	572	0,43	282	0,22
Југословени	229	0,17	86	0,06
Албанци	6	0,004	32	0,02
Бошњаци	6	0,004	2	0,001
Бугари	29	0,02	40	0,03
Буњевци	1	0,0007	1	0,0007
Власи	70	0,05	101	0,07
Горанци	12	0,009	19	0,01
Мађари	21	0,01	17	0,01
Македонци	201	0,15	200	0,15
Муслимани	19	0,01	18	0,01
Немци	4	0,003	9	0,007
Роми	1.746	1,33	2.461	1,91
Румуни	41	0,03	38	0,03
Руси	26	0,02	35	0,03
Русини	1	0,0007	-	-
Словаци	3	0,002	4	0,003
Словенци	33	0,02	19	0,01
Украјинци	8	0,006	4	0,003
Хрвати	117	0,08	107	0,08
Чеси	10	0,007	-	-
Остали	38	0,03	97	0,07
Неопредељени	264	0,2	925	0,72
Регионална припадност	8	0,006	7	0,005
Непознато	826	0,63	1.719	1,33
Укупно	131.368	100	128.752	100

*Републички завод за статистику – РЗС

2.4. Градске славе и прославе: Видовдан и Света Тројица

У народној свесловенској митологији Свети Вид означава врховно, свевидеће божанство. У српској народној традицији Видовдан се обележава као дан Косовског боја 1389. године. Стога га је српска црква од 1892. године, озваничила и уврстила у своје празнике, а после пророка Амоса и светог кнеза Лазара. Најзначајнији празник за град Крушевац свакако је Видовдан, дубоко укоренен у свести становништва на овим просторима као дан погибије кнеза Лазара у борби за очување своје државе и народа. На основу Статута општине Крушевац од 2002. године се Видовдан, односно 28. јун, прославља као Дан града. Ова манифестација, у току јуна месеца, садржи разноврсне програме, уз учешће бројних градских установа и организација. Прославља се са свим атрибутима градске славе, као и Духови или Св. Тројица. Градска слава Крушевца је Света Тројица (Силазак Духа Светог) - 174-ог дана у години (недеља). Као слава Града Крушевца прославља се од 1997. године у организацији Црквене општине. На Видовдан се такође сваке године, у цркви Лазарици,

даје помен косовским, али и свим другим изгинулим српским ратницима у ослободилачким ратовима. До 2002. године у спомен парку Слободиште одржавала се манифестација под називом Свечаности слободе коју је креирао Добрица Ћосић. У прошлости се тога дана одржавао и вашар, највећи у Крушевцу. Вашари или сајмови, некада важан вид трговине, уведени су у Крушевцу кад и у целој Србији, законском уредбом 1839. године. Осим Видовданског, одржавали су се на Благовести, 7. априла, Св. Илију, 2. августа и на „Малу Госпојину“, 21. септембра, што се одржало до данашњих дана. Еснафске славе, некада важна карактеристика грађанског друштва, када су разни еснафи, друштва и удружења, углавном хуманитарног карактера, прослављали свог патрона-заштитника (најстарији еснафи у Крушевцу су лончарски из 1839, мумџијски из 1842, трговачко-бакалски из 1846, меанџијски из 1848...) задржале су се још само код хуманитарног друштва „Добра нарав“, или „Баксузи, угурсузи и намћори“, специфичног за овај град, које се окупља сваке године деветог уторка од Божића, гајећи своја правила понашања. Град Крушевац слави и “14.Октобар” – Дан ослобођења града.

а)

Слика 2 : а) „Бој на Косову, Адам Стевановић, 1870. год.

б)

б) Света Тројица

Град Крушевац је град који има Протоколе и Повеља о сарадњи и братимљењу са више градова у иностранству:

Пистоја (Италија) - 1966. године - Протокол о сарадњи Пистоје и Крушевца; Трогир (Хрватска)- 1972. године - Повеља о братимљењу; Травник (Федерација БиХ) - 1972. године - Повеља о братимљењу; Крф (Грчка) - 1985. године - Повеља о братимљењу и Протокол о сарадњи Крфа и Крушевца; Сент Андреја (Мађарска) - 1990. године - Повеља о братимљењу; Киријат Гат (Израел) - 1990. године - Повеља о

братској сарадњи; Рмнику Влчеа (Румунија) - 2003. године - Повеља о братимљењу; Волгоград (Русија) - од 1999. године - Повеља о сарадњи; Стара Загора (Бугарска) - од 2000. године - Повеља о сарадњи; Рјазањ (Русија) од 2000 године - Повеља о сарадњи; Жалец (Словенија) - од 2006. године - Споразум о међусобној сарадњи Жалеца и Крушевца; Бијељина (Република Српска) - од 2008. године - Повеља о братимљењу; Одинцово (Русија) - од 2012. године - Повеља о успостављању сарадње (братимљењу); Електростал (Русија) - од 2012. године - Протокол о намерама за успостављање сарадње; Ескишехир

(Турска) - од 2012. године - Споразум о отпочињању преговора за успостављање сарадње; Источно Сарајево (Република Српска) - од 2013. године - Протокол о успостављању сарадње; Косовска Митровица (Косово и Метохија) - од 2013. године - Протокол о успостављању сарадње; Ставрос (Грчка) - од 2013. године - Протокол о успостављању сарадње; Липецк (Русија) - од 2016. године - Одлука о успостављању сарадње; Новополиц (Белорусија) - од 2016. године - Протокол о успостављању сарадње; Санкт Петербург (Руска Федерација) – Решење Владе Републике Србије о давању сагласности на Одлуку о успостављању сарадње – 2017. г.

Анализа ресурса и потенцијала за развој града Крушевца

3.1. Материјална културна добра

Географски положај и историјска прошлост града Крушевца условили су да Крушевац располаже богатим културно-историјским наслеђем, односно културним знаменитостима које обележавају његов идентитет и чине га препознатљивим и аутентичним.

Културна добра су ствари и творевине материјалне и духовне културе од општег интереса које уживају посебну заштиту утврђену законом. Материјална културна добра се могу поделити на: непокретна и покретна културна добра. Културна добра, у зависности од свог значаја, разврставају се и три категорије: културна добра, културна добра од великог значаја и културна добра од изузетног значаја.

3.1.1. Непокретна културна добра

Законом о заштити културних добара извршена је подела заштићених непокретности на :

- Споменике културе
- Просторне културно-историјске целине
- Археолошка налазишта
- Знаменита места

Техничком и законском заштитом културних добара баве се републички и регионални заводи за заштиту споменика културе, што не искључује важну улогу музеја у заштити непокретне културне баштине, пре свега када су у питању објекти, амбијенталне, руралне и урбане целине које са својим локалним специфичностима још увек нису довољно вредноване и истражене у смислу очувања.

На територији града Крушевца заступљене су све категорије заштићених непокретности. Наведена непокретна културна добра су унесена у План заштите и ревитализације градитељског наслеђа који је за потребе израде Генералног плана Крушевца 2021. израдио радни тим Завода за заштиту споменика културе Краљево 2002. године.

Утврђена непокретна културна добра:

1. *Црква Светог Стефана - Лазарица са крушевачким градом*, споменик културе од изузетног значаја

2. *Зграда Окружног начелства*, споменик културе од великог значаја

3. *Грчки шор са Беговом кућом*, просторно културно-историјска целина од великог значаја

4. *Симића кућа* у улици Мајке Југовића, споменик културе од великог значаја

5. *Меморијални комплекс Слободиште*, знаменито место од великог значаја

6. *Зграда Уметничке галерије*, споменик културе

7. *Споменик косовским јунацима*, споменик културе

8. *Наупара-црква са непосредном околином (Богородичина црква) - манастир Наупаре*, споменик културе од великог значаја

9. *Споменички комплекс у селу Бела Вода, чесма, гробље и кућа Милуновића, проглашени су као културно добро* - споменик културе („Сл. лист општине Крушевац", 7/93)

❖ *Црква Светог Стефана - Црква Лазарица*

Цркву Лазарицу с правом називају бисером моравске архитектуре. Сазидана је 1375. или 1376. године у славу прворођеног сина кнеза Лазара и уједно наследника престола, деспота Стефана. Посвећена је архиђакону Стефану, заштитнику династије Немањића. Основа цркве је триконхалног облика, сажете варијанте уписаног крста, са три травеја по дужини, куполом над средњим простором и истовремено грађеном припратом, првобитно са отвореним бочним пролазима. Апсиде су изнутра полукружне, споља петостране, са прислоњеним колонетама на саставима страница. Примена триконхалног плана у моравској архитектури последица је утицаја идеја атоског монаштва на градитељство Лазарева Србије која се, у црквено-политичком и културном смислу, значајно ослањала на Свету Гору.

Слика 3 - Црква „Лазарица“

Горњу конструкцију носе прислоњени лукови који леже на пиластрима. Сводови су полуобличасти, ређе крстасти; купола на пандантифима, изнутра кружна, споља је осмострана и формирана на неуобичајено наглашеном и надвишеном кубичном постољу. Над делом припрате карактеристичан је анекс који у нижој етажи садржи капелу, која непосредну визуелну комуникацију са црквом остварује преко катихумене – простора смештеног у дебљини зида између припрате и наоса, док је просторија изнад служила као звонара. Начин зидања, наизменичним смењивањем хоризонталних редова каменних тесаника од беловодског пешчара са по три реда опеке, повезане широким спојницама малтера, које испадају из равни зида, у основи је византијски. У систему елевације до изражаја долази тежња ка развијању вертикале и степеновању маса према завршном акценту – главној куполи, при чему спољни облици одговарају унутрашњем склопу грађевине. Особеност архитектуре Лазарице представља компактност грађе основне масе, правилан ритам и уједначеност композиције целине према деловима и, како у просторном тако и у ликовном смислу, остварена равнотежа куполе у односу на укупан архитектонски склоп грађевине.

На Лазарици је остварен и потпуно довршен систем декорације фасада које обилују керамопластичним украсом и карактеристичном моравском плиткорелефном каменом пластиком што, оствареном прецизношћу клесања и уједначеношћу стилског израза, представља значајан напредак у односу на пластични украс раних моравских задужбина.

Време живописања Лазарице припада периоду краткотрајне аустријске превласти у Крушевцу (1737 - 1739) када је зографска дружина Андреја Андрејевића из Вршца извела фреске у духу барокних схватања традиционалног српског сликарства. У исто време

извршене су најнужније поправке на прилично руинираној цркви која је у периоду од пада под турску власт сасвим запустела. Приликом обнове Лазарице, после ослобођења од Турака, црква је поново осликана 1843. године. Аутор овог живописа, пожаревачки сликар Живко Павловић, урадио је и иконостас цркве, током 1844, пред посету кнеза Александра Карађорђевића Крушевцу. Према сачуваним натписима, наручиоци појединих икона били су углавном чланови крушевачког бојацијског и трговачко - терзијског еснафа. Један од најранијих у низу иконостаса насталих до краја 19. века у Крушевцу и околини, одликује се архаичношћу иконографског репертоара који прате и одговарајуће стилске карактеристике. У периоду од 1904. до 1908. године трајали су обимни радови на рестаурацији и конзервацији цркве. Тада јој је углавном враћен првобитан изглед, нарушен интервенцијама на архитектури у неколико наврата током 18. и 19. века, захваљујући Петру Ј. Поповићу, архитекти Министарства грађевина, чији рад представља пионирски подухват ове врсте у Србији. Током 1908. године, према пројекту П. Поповића, саграђене су црквена кућа и звонара, а знатно касније, 1938. године и монументална ограда у порти (касније премештена на Крушевачко гробље) са капијом постављеном југозападно од цркве. Нови парохијски дом, на месту где се налазила стара црквена кућа, грађен је у периоду од 1997. до 2000. године, када је и освећен. У време када је Карађорђе 1812. године цркви поконио звоно, сачувано до данас, Лазарица је већ била посвећена Рођењу Пресвете Богородице. Исту славу слави и данас. Као изузетно остварење српске средњовековне архитектуре и националне градитељске баштине, црква Лазарица је проглашена спомеником културе од изузетног значаја.

- *Зграда Градске управе - Градска кућа – бивша зграда Окружног начелства*

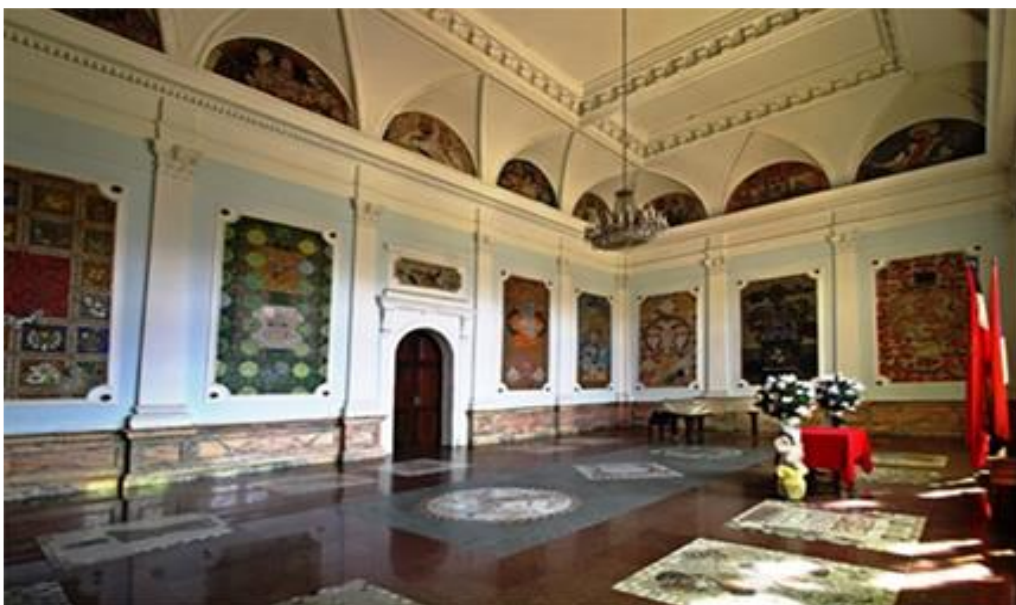

Слика 4 -Зграда градске управе града Крушевца

Изградња је започета 1900. према пројекту архитекте Николе Несторовића. На извођењу радова променила су се два предузимача, а радове је завршио 1904. Ото Голднер. Изведена је у духу академског еклектицизма са класицистичким елементима, симетричне основе и спољне композиције, истакнутог средњег ризалита са вестибилем под куполом и степеништем, атиком, хоризонталном поделом венцем, рустичном обрадом у приземљу, вертикалним рашчлањавањем зидних платана наглашеним угаоним ризалитима надвишеним куполом и окулусима украшеним гирландама. Куполе угаоних ризалита су квадратне основе, а купола над вестибилем правоугаоне. У горњем делу постоји платформа са гвозденом оградом. Решавајући основу као правоугаоник са два атријума, кружним током ходника

у приземљу и на спрату, сви делови зграде повезани су холем са масивним ступцима који носе крстасте и бачвасте сводове у приземљу и степеништем које води у мозаик салу, одакле се раздваја у два крака ка спрату, где балустрада упућује на могућност кружног кретања. У Свечаној сали су 1971. и 1986. постављени мозаици Младена Србиновића, инспирисани српском средњовековном и историјом Крушевца с краја XIV и почетка XV века. Конзерваторски радови обављани су, с прекидима, до 2006.

Мозаик сала се истиче својом лепотом у иначе раскошној унутрашњости Градске куће. Као централна дворана смештена на међуспрату Градске куће, Мозаик сала представља у савременој српској уметности јединствену декоративну целину посвећену Моравској Србији.

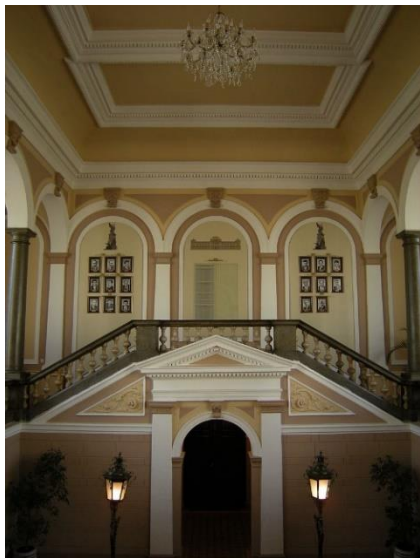

Слика 5- Мозаик сала у згради Градске управе града Крушевца

Циклус мозаика под називом "У славу Крушевца", рад академика Младена Србиновића, настајао је у три фазе. У идејном смислу, инспирисан историјском фактографијом, епском народном поезијом, митом и фолклорним наслеђем, Србиновић је посегао за елементима српског средњовековног сликарства моравске епохе, инспиришући се његовом монументалношћу, наглашеном декоративношћу и особеном духовношћу, превodeћи их на језик савремених ликовних симбола. На зидним мозаицима, откривеним у оквиру обележавања шест векова града 1971. године, у средишњим пољима са јужне, односно, северне стране, изведене су фигуре кнеза Лазара и деспота Стефана, док су, брижљиво одабраним мотивима, на осталих десет композиција, симболично представљени важнији сегменти политичког, друштвеног, културног и уметничког живота Моравске Србије и Крушевца као њеног значајног средишта. Подни мозаици, постављени 1986. године, тематски развијају садржаје зидних композиција. Изузев представа које сведоче о богатству материјалне и

духовне културе Србије касног средњег века, на њима су заступљени геометријски и зооморфни мотиви универзалног идејног и естетског значења, као и декоративни елементи типични за моравску градитељску школу. На укупно 16 композиција у лунетама, откривених на 600- годишњицу Косовске битке 1989. године, представљена је галерија историјских и епских ликова у погрсу, почев од родоначелника династије Немањића и оснивача српске средњовековне државе - Стефана Немање, до последњег владара Србије пре пада под турску власт, деспота Ђурђа Бранковића, уз личности судбинског политичког утицаја на прилике у српској држави тога доба, угарског краља Сигисмунда и султана Мурата и Бајазита. Витражи на прозорима изведени према Србиновићевим нацртима, део су јединственог иконографског и ликовног програма. Према идејном решењу аутора урађени су и декоративни сокл по ободу сале и плитки зидни пиластри. За намештај инспирисан облицима црквеног мобилијара, нацрте је израдио архитекта Предраг Вертовшек

План развоја културе града Крушевца за период 2018-2023

а)

б)

Слика 6 : а) Детаљ ентеријера хола на спрату градске управе; б) скулптура „Херцеговка плете венац“

На спрату Градске куће, испред "Конференцијске сале", налази се скулптура "Херцеговка плете вијенац", чији је аутор хрватски вајар Иван Рендић (1849-1932). Скулптура у мермеру је копија истоименог дела рађеног за гробницу тршћанског трговца Стевана Иванковића 1885. године. Познатија као "Косовка девојка", изведена је у духу академског реализма и припада раној фази Рендићевог стваралаштва.

(<https://www.turizamkrusevac.com/sr/upoznajte-krusevac/znamenitosti-u-gradu-krusevcu>)

Слика 7 - Кућа Симића

Кућа Симића спада у најстарије грађевине у Крушевцу. Иако нема поузданих података о тачном времену њеног настанка, по стилским одликама може се претпоставити да је грађена на самом крају XVIII или почетком XIX века, али у сваком случају пре 1833. године, када је Крушевац ослобођен од Турака. Изузев архитектонских вредности, значајна је и за културну историју града. Сматра се да је најпре била власништво турских бегова, браће Френчевић, потом, Стојана Симића, првог старешине тек ослобођене вароши, који ју је добио од свога кума Милоша Обреновића.

• *Меморијални комплекс „Слободиште“*

Слика 8- Споменички комплекс „Слободиште“

Споменички комплекс "Слободиште" је спомен - обележје које се простира на јужној периферији града, поред Васпитно-поправног дома који је некада био немачки логор, на месту где је окупатор стрељао током Другог светског рата више стотина родољуба из Крушевца и околине, у знак одмазде и спроводећи мере репресије. По архитектонским решењима и филозофској поруци, Слободиште представља изузетан споменички комплекс у нашој земљи, посвећен слободи и револуцији. Споменик је грађен „у име живих" и његову суштину одређују две изреке : *Под овим небом, човече, усправи се,* и *Хлеб и слобода исто су нама.* Централни споменички део припада концепту који је, по идеји Добрице Ћосића, реализовао познати архитекта Богдан Богдановић, у периоду од 1960. до 1965. године. Основни елементи Споменика су : *хумке, капија сунца, долина поште – са 12 камених птица,* и *долина живих – амфитеатар са позорницом и гледалиштем.*

- *Уметничка галерија у Крушевцу*

Слика 9 – Уметничка галерија

У објекту породичне куће познатог крушевачког трговца Љотића, саграђене двадесетих година прошлог века, данас се налази Уметничка галерија, основана 1961. године у оквиру Народног музеја у чијем саставу се и данас налази. Архитектура и унутрашње уређење одговара уметничком укусу најбогатијег слоја Крушевљана између два рата. Фасада до улице је богато украшена орнаментима и арабескама са флоралним геометријским мотивима.

❖ *Споменик косовским јунацима*

Споменик косовским јунацима представља симбол Крушевца и најмонументалније дело националне скулптуре с почетка XX века. Рад је знаменитог српског вајара Ђорђа Јовановића. Откривен је на Видовдан 1904. године, у оквиру прославе стогодишњице Првог српског устанка, у присуству краља Петра I Карађорђевића. На Светској изложби у Паризу, где су скулптурални елементи споменика настали, и излагани, Јовановић је, 1900. године, награђен Златном медаљом I реда. Изведена у духу француског академизма, пирамидално решена композиција са доминантном композицијом Бошка Југовића и виле на врху и фигурама народног песника - гуслара и девојке - персонификације Србије, у подножју са северне, односно, јужне стране споменика, инспирисана косовским епом, исказује основну замисао аутора о вековној борби српског народа за националну слободу.

Слика 10- Споменик косовским јунацима

На источној и западној страни, у два рељефа приказани су епско причешће српске војске пред Косовску битку и погибија султана Мурата. На северној страни споменика је грб државе Немањића и 1389 - година одигравања битке на Косову; на западној - грб цара Душана и година откривања споменика - 1904; на источној - грб кнеза Лазара и посвета "Српство косовским јунацима", са лаворовим венцем и палмовом гранчицом у подножју, док је, на јужној страни, грб Краљевине Србије из 1888. и година проглашења Србије краљевином - 1882. Мотиви на огради од ливеног гвожђа око споменика представљају стилизоване косовске божуре.

❖ Грчки шор

Грчки шор се налази се у центру Крушевца, у улици Вука Караџића. Представља групацију стамбених породичних кућа са обележјем народног градитељства подизаних у другој половини 19. века. Грчки шор је као непокретно културно добро, заштићена просторна културно-историјска целина од великог значаја. Уредбом кнеза

Милоша стари оријентални центар Крушевца пребачен је на јужни здравији терен, па је Караџићева улица у овој новој урбанистичкој концепцији, добила улогу да спаја стару са новом чаршијом. Назив је добила по оснивачима Цинцарима досељеним из северних делова Грчке, који су имали значајну улогу у економском и друштвеном развоју града. Били су власници најстаријих али и новијих типова кућа насталих под утицајем архитектуре Средње Европе током 19. и 20. века. По својој репрезентативности се издвајају *Бегова кућа*, позната по људима који су становали у њој и кућа Паскаљевића на углу Караџићеве и Бријанове улице, као пример градске архитектуре 30-их година 20. века.

❖ Манастир Наупара, црква Св. Богородице

Манастир Наупара налази се у истоименом селу на петнаестак километара од Крушевца. Црква у Наупари

првобитно је грађена као придворица. Данас је посвећена Рођењу Пресвете Богородице. Први пут се помиње 1382. године када је приложена Дренчи. Наупара је споменик моравске градитељске школе, са основом у облику сажетог триконхоса, куполом над централним простором и припратом над којом је кула-звоник. Фасаде су биле украшене не само скулптурално већ и сликаном декорацијом. Пластична декорација је распоређена у највишој зони храма, а лепотом и монументалношћу издваја се розета на западној фасади. У току истраживачких радова у цркви откривена су 1992. два слоја фрагмената зидног сликарства, који су датовани у крај 14. и почетак 15. века. Иконографски програм сагледљив је само делимично. Истраживања и конзервација архитектуре и сликарства завршени су 1995. Наупаре је данас женски манастир и припада Епархији крушевачкој Српске православне цркве. Црква је стављена под заштиту државе 1949. године, а манастир Наупара је утврђен за непокретно културно добро од великог значаја 1979.

- Споменички комплекс у селу Бела Вода, чесма, гробље и кућа Милуновића, проглашени су као културно добро - споменик културе („Сл.лист општине Крушевац", 7/93) –гробље у броји неколико стотина различитих споменика рађених у камену – беловодском пешчару и исти су настајали у континуитету од друге половине 18. века до данашњих дана. Настајали су у средишту клесарске уметности и занатства овог краја који је до педесетих година 20. века био доминантан у централној Србији. Чесма у Белој Води саграђена је од беловодског камена пешчара,

зидови соклом а кров је пополочан каменим плочама. Има облик правоугле кућице са тросливним кровом, димензија 3,90 x 3,15 м и висине око 2,50м. Црква у Белој Води заузима доминирајуће место и налази се на брежуљку изнад центра села. Грађена је у стилу електицизма са неоморавским елементима из 1936. г. Кућа Милуновића спада у ред типичних моравских кућа. Основа је правоугаона, димензија 8,6 x 7,38 метара. (Одлука Скупштине општине Крушевац о проглашењу споменичког комплекса у селу Бела Вода за културно добро-споменик културе, број : 633-3, чл.2)

а)

б)

Слика – 11: а) Чесма у Белој води, б) Гробље у Белој води

а) Евидентирана непокретна културна добра која уживају претходну заштиту **на** подручју града Крушевца:

Ул. Ратка Перишића бр. 155, Ул. Ратка Перишића бр. 151, Центар села Читлук (кућа Н. Ђирића, Дом културе, споменик борцима НОБ-а), Ул. Наде Марковић бр. 9, Лазаричка чесма, ул. Наде Марковић, Ул. Цара Лазара 238 (стари број 242), Ул. Цара Лазара 192-194, Ул. Цара Лазара 137, Ул. Цара Лазара 135, Ул. Цара Лазара 168 – заштита кроз документацију, Ул. Цара Лазара 128, Ул. Цара Лазара 98-100, Ул. Цара Лазара 92-94, Ул. Цара Лазара 82, Чесма *Добра вода*, ул. Цара Лазара, Ул. Цара Лазара 66, Ул. Цара Лазара 52-54, Ул. Цара Лазара 48-50, Ул. Цара Лазара 44-46, Ул. Цара Лазара 40-42, Ул. Цара Лазара 17(стари број 27), Ул. Цара Лазара 13(стари број 25), Ул. Цара Лазара 7-9(стари број 21-23), Чесма *Цара Лазара* са остацима хамама, Ул. Цара Лазара 8, Ул. Цара Лазара 6, Ул. Цара Лазара 1- *мензулана* , Ул. Цара Лазара 55, Ул. Цара Лазара 69, Ул. Цара Лазара 83, Стара „*Мерима*“, Ул. Балшићева 24, Ул. Балшићева 10-18, Ул. Балшићева 16, Ул. Балшићева 21, Ул. Страхињићева 6, Ул. Страхињићева 12, Ул. Страхињићева 14, Ул. Глигорија Дикића 8, Ул. Глигорија Дикића 24 – заштита кроз документацију, Ул. Глигорија Дикића 68 – заштита кроз документацију, Ул. Глигорија Дикића 5 , Ул. Глигорија Дикића 25 (стари број 29), Ул. Југовићева 2-4, Ул. Југовићева 6, Ул. Југовићева 10, Ул. Југовићева 12, *Ребекино сокаче* (ул. Кумановска), Ул. Стевана

Високог 1, Ул. Стевана Високог 2, Ул. Стевана Високог 6, Ул. Стевана Високог 14, Ул. Миличина 9, Ул. Миличина 17, Ул. Газиместанска 5, Ул. Газиместанска 7-25 (улични низ), Ул. Газиместанска 27-29, Трг Деспота Стефана 12-16, Ул. Југ Богданова 21, *Зулина чесма*, ул. Југ Богданова, *Урошева чесма*, ул. Југ Богданова , Ул. Бријанова 2-10, Ул. Бријанова 52, *Железничка станица*, Ул. Рајићева 18 (стари број 14) – чување кроз документацију, Ул. Рајићева 20, Ул. Балканска 13-31 (стари број 11-21), Ул. Балканска 37-39 , Хотел *Европа*, ул. Балканска, Ул. Косовска 5, Ул. Косовска – *Општа болница Крушевац* – зграда хитне помоћи, управна зграда, кухиња, капела, техничка служба, Ул. Косовска 18, Ул. Косовска 42, Ул. Косовска 53, Ул. Косовска 63, Ул. Косовска 75, Ул. Косовска 86, Ул. Мајке Југовића 1 (стари број 11) – целина у оквиру које је и кућа у којој је *Туристичка организација града Крушевца*, Ул. Мајке Југовића 5а (стари број 13), Ул. Мајке Југовића 7 , Ул. Мајке Југовића 14 (стари број 10) – Историјски архив, Ул. Мајке Југовића 20. Ул. Мајке Југовића 21-23, Ул. Мајке Југовића 23-25, Ул. Мајке Југовића 24, Ул. Мајке Југовића 28, Ул. Мајке Југовића 37, Ул. Мајке Југовића 39, Ул. Мајке Југовића 57, Ул. Мајке Југовића 59, Ул. Косанчићева 2, Ул. Косанчићева 4, Ул. Косанчићева 13, Ул. Косанчићева 30, Ул. Косанчићева 50 – заштита кроз

документацију, Ул. Косанчићева 52 – заштита кроз документацију, Трг Деспота Стефана 2, Трг Деспота Стефана 8, Трг Деспота Стефана 10, Ул. Јакшићева 11, Ул. Немањина 20, Ул. Немањина 10, Ул. Немањина 2 – *Пошта Крушевац* 1, Ул. Немањина 13-17, Ул. Обилићева 3, Ул. Обилићева 9, Ул. Обилићева 20, Ул. Обилићева 22-24, Ул. Обилићева 30, Ул. Обилићева 36 (кућа у дворишту), Ул. Обилићева 36, Ул. Обилићева 44, Ул. Обилићева 47, Ул. Обилићева 56, Ул. Обилићева 58, Ул. Обилићева 60, Ул. Обилићева 61, Ул. Обилићева 62, Ул. Обилићева 67, Ул. Обилићева 73, Ул. Обилићева 76, Ул. Обилићева 81, Ул. Обилићева 90, *Крушевачко позориште*, ул. Видовданска 16, *Зграда Гимназије*, ул. Топличина 1, Ул. Топличина 14, Ул. Топличина 32, Ул. Веселина Николића 42, Ул. Доситејева 10, Црква Св. Ђорђа, ул. Доситејева 1, Ул. Видовданска 11, Ул. Таковска 4, Ул. Таковска 16, Ул. Таковска 17, Ул. Таковска 24 – заштита кроз документацију, Ул. Дринчићева 31, Ул. Ломина 9, Ул. Ломина 12, Ул. Вукашина Ђорђевића 9, Ул. Тодора од Сталаћа 1, Ул. Тодора од Сталаћа 66, Ул. Чолак Антина 3, Ул. Чолак Антина 37 (стари број 33), Парк „*Костурница*“, Угао ул. Хајдук Вељкове и ул. Поручника Божидара, *Институт за крмно биље*, Стари Расадник, Ул. Станислава Закића 97, Ул. Милоша Обилића 66 (В.П. 8365 са објектима), Ул. Милоша Обилића 66 (круг Корпорације „Traual“ са сачуваним старим објектима некадашњег завода „Обилићево“), Ул. Милоша Обилића 79, Ул. Предрага Станојевића 11. (подаци Народног Музеја Крушевац)

б) *Евидентирана непокретна културна добра која уживају претходну заштиту ван подручја града Крушевца су :*

Рибарска Бања, старо купатило са павиљонима (Србија, Босна, Херцеговина, Далмација, Словенија, Хрватска, Црна Гора); Црква Светог Илије у Рибарској Бањи, Рибаре 346, Крушевац – културно добро под претходном заштитом – Завод за заштиту споменика културе Краљево (број 1401/2 од 11.10.2018.). Лазаревац, Лазарево извор; Коморане, Стара школа – црквена кућа; Љубава, кућа Топлице Симића; Каменаре, домаћинство Божидара Миленковића; Коњух, кућа Ружице Вељковић, сеоска кафана са скулптуром, зграда задруге калемара; зграда Основне школе; стари мост преко Коњушког потока; Шашиловац, кућа Дмитра Исаиловића, кућа Божидара Тодоровића; Крвавица, кућа Душана Симоновића; сеоско гробље; Падеж: кућа Животија Весића; Вратаре, кућа Славољуба Милошевића; Велика Крушевица: кућа и кош Ивана Рашића; Бела Вода: кућа Рада Илића, кућа Раде Милуновић, домаћинство Драга Сремчевића; кућа Благоја Грујића; зграда основне школе; Кукљин: кућа Милије Миладиновића; Јасика: кућа Миливоја и дивне Паловић; Гавез: кућа Александра Агатоновића, домаћинство Радослава Агатоновића, кућа Петрујке Петровић; Шанац: напуштено домаћинство Бранка Радосављевића, домаћинство Илић Животе; Глободер: кућа Љубише Шљивића; Кошеви: кућа Љубодрага Егерића; Читлик : кућа Николе Ћирића, кућа Миладина

Китановића; Лазарица, кућа Мирјане Сакић; Мешево, кућа Драгана Миловановића; Доњи Степош, кућа Томислава Новаковића; Горњи Степош, кућа Топлице Митровића; Шавране, кућа Драгана Лазића; Шогољ, воденица звана Лукина; Наупаре, кућа Драгољуба Бешића, кућа Горана Димитријевића, кућа Животија Влајића; Себечевац, кућа Бранислава Вучковића; Велики Купци, кућа, кош и бачија Војислава Лазића; Мали Купци, кућа Милоша Лазића, сеоска воденица; Јабланица, кућа Радојке Лукић, домаћинство Јеле Живадиновић, активна воденица Весића; Штитаре, радња-дућан Милутина Ћурковића; Суваја, кућа Срђана Симића; Трмчаре, кућа Љубомира Милијевића; Слатина, кућа Радише Живковића; Ломница, кућа Звонимира Тутулића, кућа Ангелине Милетић; Буци, кућа Рада Степановића; Макрешане, кућа Миломира Миливојевића, кућа Мирослава Миливојевића; Дедина, домаћинство Загорке Миленковић, кућа Живадина Станојевића; Текија, домаћинство Остоје Милановића; Гаглово, кош Радомирке Матић, кућа Спасоја Анђелковића; Мали Шиљеговац, спомен-кућа Љубомира Милошевића; Велики Шиљеговац, кућа Цветана Марковића; Зебица, кућа Зорице Грујић, кућа Љубомира Живића, кућа Драгише и Љубише Милетића; Рлица, домаћинство Мирјане Ђорђевић – кућа, кош и бачија; Мало Головоде, кућа хероја Милоја Закића; Пепељевац, стара школа; Штитари, стара школа; Мајдево, кућа попа Минића, кућа Љубомира Минића, кућа Рада Минића; кућа Вукашина Савића; Каоник, стара школа; Велики Шиљеговац, стара школа; Рибаре: стара школа, пошта; Шанац, ветеринарска станица; Гаглово, Стара кафана; Шогољ, Лукина воденица. 1 (подаци Народног Музеја Крушевац)

Археолошки локалитети

❖ *Археолошки парк Лазарев град* - представља археолошки локалитет, остатак средњовековног града који је подигао кнез Лазар 1371. године као своју престоницу и војно утврђење. У парку се налазе :

- *Црква Лазарица* представља бисер моравске архитектуре. Сазидана је око 1376. године у славу прворођеног сина кнеза Лазара и уједно наследника престола, деспота Стефана. Посвећена је архиђакону Стефану, заштитнику династије Немањића.

- *Донжон кула* главна кула која је имала одбрамбену улогу, нарочито као последњи отпор непријатељу ако би продро у унутрашњост града.

- *Споменик кнезу Лазару* откривен 27. Јуна 1971. године, поводом прославе “Шест векова Крушевца”.

- *Остаци Кнежевог двора* цивилне грађевине за коју се претпоставља да је служила као двор кнезу Лазару.

- *Народни музеј* основан 1951. године. Постојећи музејски фонд обухвата око 22 000 уметничко–историјских дела, тродимензионалних предмета, фотографија и докумената. Материјал је изложен хронолошки, од праисторије до XX века са акцентом на доба кнеза Лазара и деспота Стефана.

Свој престони град кнез Лазар, по свему судећи, подиже 1371. године, када као најмоћнији обласни господар учвршћује власт на читавој освојеној територији. Као град, Крушевац се први пут помиње почетком 1387. године, у повељи којом кнез Лазар потврђује раније трговачке привилегије Дубровчанима ("У славном граду господства ми Крушевицу..."). Значајна сазнања о изгледу средњевековног Крушевца и потпунију слику о животу који се у њему одвијао пружила су обимна археолошка истраживања комплекса, обављена од 1961. до 1971. године. У претходном периоду од средњевековних објеката били су познати црква Лазарица, остаци главне куле са делом бедема према северу и незнатни трагови зидова унутар самог комплекса. Утврђење нешто издужено у правцу југозапад - североисток (димензија 300 x 200 м, по осам), обухвата природну зараван са највишом котом 161,33 м. Грађен по моделу и на искуствима византијске и српске одбрамбене архитектуре претходног периода, комплекс је највероватније подигнут у две фазе: "мали град" (главна кула, рампа, ров и једна мања кула) и палата са пратећим објектима у југозападном делу, зидани су истовремено и нешто раније у односу на остале профане грађевине, утврде "великог града" и цркву Лазарицу. Поред остатака више кула у бедемима утврђења, међу многобројним објектима "великог града" значајем и величином издвајају се: придворна црква, палата и коњушница. Као један од малобројних градских центара и важно политичко, привредно и економско средиште Моравске Србије, Крушевац је пружио драгоцен допринос развоју културе и уметности овог доба. Изузетна достигнућа у области црквеног градитељства и монументалног сликарства ову епоху чине најоригиналнијом у читавој српској средњевековној уметности, представљајући истовремено, посебно по својеврсном градитељском

замаху, и једини витални стваралачки огранак византијске архитектуре позног средњег века. Од 16. века, у Србији се почињу градити градске целине са јасно дефинисаним урбаним концептом. Такав тип града представља и средњевековни Крушевац који ће, примењеним одбрамбеним решењем и начином на који су обједињене војна и цивилна функција, постати образац за каснију изградњу утврђених градова у Моравској Србији. Од осталих објеката на простору "малог града", изузев куле мањих димензија (очувана у висини од око 0,50 м), на западној страни, откривени су остаци цистерне за воду, на најсевернијој и истовремено најнижој коти у односу на читав комплекс. Као део одбрамбеног система, рампа је захватала простор између зидова куле и бедема према северу и истоку, с једне, и потпорног зида рова са друге стране.

Најзначајнију новину у систему грађења средњевековног Крушевца представљају профани објекти распоређени унутар слободног простора у оквиру градских зидина, попут скупине грађевина цивилног карактера у југозападном делу комплекса. Међу њима доминира стамбени објекат квадратне основе, димензија 17,70 x 19,50 м, зидова местимично очуваних у висини од 0,60 м. По свему судећи у питању је кнежева палата, озидана облутком, са доминантним отвореним тремом и четири просторије. Од осталих грађевина у овом делу утврђења, величином се издваја коњушница, приближно квадратне основе, зидана ломљеним каменом, унутрашњих димензија 12x13 м и са котом нижом за 2,20 м од нивоа осталог терена, на чијем је улазу, са североисточне стране, била постављена широка рампа. Један од најзначајнијих налаза са овог објекта - ливени бронзани медаљон, ажуриран и украшен позлатом, са хералдичком представом лава у грмљу и преплетом стилизованих кринова, припада украсним деловима коњске опреме (стална поставка Народног музеја Крушевца). Судећи према резултатима досадашњих истраживања, а имајући у виду измењену просторну и функционалну организацију крушевачког града, могуће је претпоставити да су насупрот стамбене целине на југозападној страни, у северозападном делу комплекса биле смештене занатске радионице, попут ковачнице, делимично укопаног објекта мањих димензија (3 x 3,5 м), озиданог ломљеним каменом.¹ (<https://www.turizamkrusevac.com/sr/upoznajte-krusevac/znamenitosti-u-gradu-krusevca>)

Донжон кула

Главна градска кула ("Донжон"), данас очувана у висини од око 18 м (објекат је био висок преко 20 м), зидана је облутком и ломљеним каменом, са тесаницима од пешчара као ојачањима у угловима. На основу видљивих лежишта међуспратних конструкција на источној страни, где се налазио и главни улаз, може се закључити да је, поред приземља, имала четири спрата. Приближно спољни облик линије главне куле и бедема који од ње полазе у правцу севера и истока, прати одбрамбени суви ров дубине 4,5 м и максималне ширине 9 м, необрађеног дна, са страницама ојачаним потпорним зидовима. Грађевина је имала одбрамбену улогу, посебно као последњи отпор непријатељу који је већ продро унутар зидина града.

(<https://www.turizamkrusevac.com/sr/upoznajte-krusevac/znamenitosti-u-gradu-krusevcu>)

Народни музеј Крушевац

Зграда Народног музеја Крушевац налази се у оквиру археолошког локалитета *Лазарев град*. Музеј је основан 19. децембра 1951. године. За протеклих скоро 70 година рада и континуираног развоја, израстао је у значајну установу културе како у самом Крушевцу тако и на простору града Крушевца, Расинског округа и Републике Србије. Основну делатност Музеј остварује кроз прикупљање, чување, заштиту и презентацију покретних културних добара. Музејски фондови садрже око 22 хиљаде уметничко-

историјских дела, тродимензионалних предмета, фотографија и докумената. Музеалије су разврстане у 7 збирки: археолошка, етнографска, нумизматичка, културно-историјска, природњачка, ликовне и примењене уметности. Распоред материјала је концептиран хронолошки почев од праисторије, са акцентом на средњи век - доба кнеза Лазара и деспота Стефана. Од експоната, пажњу посетилаца највише привлачи копија Лазареве хаљине као и оригинална макета Мештровићевог Видовданског храма који је требало да буде подигнут на месту Косовске битке, али идеја није реализована због скупог пројекта

Споменик кнезу Лазару

Споменик оснивачу Крушевца, кнезу Лазару, налази се у источном делу археолошког парка "Лазарев град". Откривен је 27. јуна 1971. године, поводом прославе "Шест векова Крушевца". Аутор Небојша Митрић, вајар из Београда, за представу фигуре Лазара, био је инспирисан уобичајеним положајем српских средњевековних владара на свом кованом новцу: седећи став са мачем преко крила. Лик кнеза Лазара урађен је према ктиторској фресци у манастиру Раваница. Градитељске особине кнеза Лазара приказане су контурама средњевковног града на левом рамену фигуре, као и обрисима Лазарице под пазухом десне руке који се лако уочавају. Орнаменти

на хаљини преузети су са Лазареве хаљине чија се копија чува у Народног музеју Крушевац.

¹(<https://www.turizamkrusevac.com/sr/upoznajte-krusevac/znamenitosti-u-gradu-krusevcu>)

❖ Археолошки локалитети на подручју
Генералног плана града Крушевца

Бивоље, лок. Селиште. **Дедина**: лок. Браник; лок. Турско гробље. **Крушевац**: лок. Лазарев град, лок. Мензулана, лок. Фабрика вагона, лок. Фабрика 14. Октобар, лок. Касарна Цар Лазар, лок. Касарна Цар Лазар, лок. круг бившег ДП „22.јули“, лок. круг бившег ДП „Цепак“, лок. Турски амам, лок. ул. Стевана Провенчаног изнад Гарског потока код децијег игралишта. **Макрешиане**: лок. Јазбине; лок. Орнице; лок. Дуга њива; лок. Селиште; лок. Чаир; лок. Старо село; лок. Добра вода; лок. Старо гробље; лок. Телелија; лок. Цидовско гробље; лок. Саставци; лок. Река. **Читлук**, лок. Конопљара, лок. Кућиште.
(подаци Народног Музеја Крушевца)

❖ Археолошки локалитети ван подручја
Генералног плана града Крушевца:

Бела Вода : лок. Буњиште; лок. Градиште; лок. Динина Ђула; лок. Ивље; лок. Росуље (под селом); лок. Циганлија; лок. Чукар; лок. код чесме; лок. Слатина . **Беласица**: лок. Провалија. **Бован**: лок. Бован. **Боинце**: лок. Гробљиште. **Бољевац**: лок. Латинскирид; лок. Чукар. **Буковица**: лок. Запис. **Буци**: лок. Градац. **Велико Головоде**: лок. На излазу (према Великој Ломници). **Велико Гркљане**: лок. „Блага Мара“. **Велика Крушевица**: лок. Гробљиште. **Велики Купци**: лок. Дрењак. **Велика Ломница**: лок. Срдељ. **Велики Шиљеговац**: лок. Велики Луг; лок. Селиште; лок. Ђуковац. **Витановац** : лок. Коштан/Ливада; лок. Селиште; лок. Турско гробље. **Вратаре**: лок. Гробљиште. **Вучак**: лок. Св. Недеља. **Глобаре**: лок. Голо брдо. **Глободер**: лок. Ивље; лок. Ратковац; лок. Селиште, лок. Дуб. **Горњи Степои**: лок. Селиште. **Дољане**: лок. Црквине. **Доњи Степои**: лок. Дуваниште. **Здравље**: лок. Грабујевац; лок. Црква Св. Ђорђа; лок. Гробљиште. **Зебица**: лок. Драшковац/Репушак; лок. Дуњак; лок. Латинско Гробље. **Јабланица**: лок. Велика Ђула;

лок. Грбак/Римскогробље; лок. Дивље Поље; лок. Одаје; лок. Раине/Орашје (Раише); **Јасика**: лок. Крстићи; лок. Латин Бара; лок. Оџинац (Миљковачка); лок. Старо Лојзе; лок. Кладенац. **Јошје**: лок. Буђевац; лок. Миловановић (Стојан) **Каменаре**: лок. Црквена порта-Св. Петка. **Каоник**: лок. Боићки Чаир; лок. Градина; лок. Римско гробље; лок. Бунарски поток; лок. Бивољак; лок. Св. Петка; лок. Св. Јелисеј; лок. Црквине. **Коњух**: лок. код чесме Ерцеговца; лок. Косинац; лок. Грабак; лок. Конванлук. **Кукљин**: лок. Богомољиште; лок. Градац; лок. Пецине ливаде; лок. Градиште (Црква Св. Константина и Јелене). **Лазаревац**: лок. Чаир. **Ловци**: лок. Царина. **Мали Купци**: лок. Слане Баре; лок. Слатина/Дивљаја. **Мајдево**: лок. Пантин шљивак; лок. Љубина црква. **Мала Река**: лок. Јасењак. **Мали Шиљеговац**: лок. Изнад цркве. **Мачковац**: лок. Гробљански поток; лок. Црква С. Петка. **Мешево**: лок. Присоје, лок. Мировац. **Модрица**: лок. Селиште. **Мудраковац**: лок. Јужно од насеља; откуп новца из 4. (5.) века. **Наупаре**: лок. Гроће; лок. Наупара (манастир); лок. Ђулад. **Падеж**: лок. Селиште; лок. Турскачешма; лок. Грчко гробље. **Паруновац/Јасиковица**: лок. Росуље. **Петина**; лок. Градац, лок. Велико градиште; лок. Старо село. **Пасјак**: лок. Код Б. Милосављевића. **Позлата**: лок. Ораница; лок. Позлатска река; лок. Чаир; лок. Кључ; лок. Градац. **Пољаци**: лок. Баљача; лок. Пољаци. **Рибаре**: лок. Прђијски брег/Римско гробље. **Рлица**: лок. Ливадак; лок. Селиште. **Росица**: лок. Киживица. **Себечевац**: лок. Батал; лок. Нерезина; лок. Црквине. **Сеземча**: лок. Св. Марија. **Срње**: лок. Табориште. **Суваја**: лок. Римске пећи; лок. Селиште; лок. Црквине. **Срндаље**: лок. Девојачки криш. **Станци**: лок. Код школе. **Сушица**: лок. Чукарак; лок. Дубак. **Трмчаре**: лок. Нерезине. **Ћелије (засеок Набрђе)**: лок. Бубан; лок. Чаир (Црквине). **Церова**: лок. Бекчићи; лок. Петар и Павле. **Црквина**: лок. Св. Арханђел. **Шанац**: лок. Кућиште. **Шавране**: лок. Гробље. **Шашиловац**: лок. Гробљиште. **Шогољ**: лок. Старо гробље. **Штитаре**: лок. Турско гробље. (подаци Народног Музеја Крушевца)

Споменик ратницима 1912-1918. године

Споменик ратницима и народу крушевачког краја страдалим у ослободилачким ратовима Србије од 1912. до 1918. године, постављен је на тргу „Фонтана“ на Видовдан 1993. године. Камен темељац је постављен 1. децембра 1988. године, поводом 70-годишњице пробоја Солунског фронта. Споменик је одливан у бронзи и дело је Драгана Димитријевића, академског вајара из Београда. Конципиран у облику јединствене квадратне форме, са ликовима знаних и незнаних војника и војсковођа. Споменик сведочи и упућује на одређено време и значајне личности српске историје с почетка XX века. Списак непокретних културних добра и археолошких локалитета града Крушевца наведен је у Плану заштите и ревитализације градитељског наслеђа који је за потребе доношења Генералног плана Крушевца 2021.г. који је израдио радни тим Завода за заштиту споменика културе Краљево 2002. године.

❖ *Споменик изгинулим борцима за слободу 1991-1999. године*

На крушевачком меморијалном комплексу Слободиште, 14. октобра 2018. г. откривен је споменик изгинулим борцима за слободу 1991–1999. године, рад академског вајара из Београда Светомира Радовића.

Споменик је откривен поводом 14. октобра 2018. г. – Дана ослобођења Крушевца, а на спомен-плочи уклесано је 69 имена припадника Војске Србије, резервног војног састава и полиције, који су своје животе дали за слободу. Подизање споменика иницирали су припадници Слободарског покрета Крушевац и Удружења бораца, а најзначајнију материјалну потпору дао је Клуб привредника. Споменик су открили : Велимир Милошевић, председник Слободарског покрета, Јасмина Палуровић, градоначелник Крушевца, и Бобан Гашић, председник Клуба привредника.

Први венац положио је Братислав Гашић, директор Безбедносно-информативне агенције, који је борцима пружио највећу подршку за подизање споменика у време када је био градоначелник Крушевца (2012–2014). Венце и цвеће положили су и представници војске, полиције, удружења бораца и родбина изгинулих бораца за слободу.

❖ *Споменик Кнегињи Милицы*

На Тргу деспота Стефана, на Видовдан 2018. године, у склопу обележавања 629. године од Косовског боја и Дана Града Крушевца, откривен је споменик кнегињи Милицы која је управо из Крушевца управљала земљом након мужевљевог погубљења на Косову. Споменик у бронзи је дело вајара Зорана Ивановића, аутора више јавних споменика у Србији. Поклон је Клуба крушевачких привредника

Слика 12 - Споменик Кнегињи Милицы

❖ *Споменик мира*

Овај својеврстан споменик идеји мира постављен је у Крушевцу на Газиместанском тргу 1997. године. Споменик, у извесној мери, представља круну миротворачких акција, које у Крушевцу спроводе клубови мира, поникли на иницијативу професора Павла Бубање. Благодарећи овим активностима, Крушевац је прихваћен као члан групе од преко 80 светских градова "Весника мира". Као признање за резултате на овом пољу, Крушевац је добио и две награде: Медаљу мира 1986. и Медаљу весника мира 1990. године.

Слика 13 – Споменик мира

Постављен је на Багдали 1970. године, близу места *Ораси* где су се први пут састали радници Крушевца да прославе Први мај. Вајар Миливоје Мићић представио је овим делом рађање радничке класе у Крушевцу. На каменом цвету – постољу учвршћена је метална кугла као симбол универзалности идеје о уједињењу радничке класе целог света. Изливен је у полираној бронзи.

Слика 14 – Споменик Првом мају

❖ Скулптура "Мајка Србија и Мајка Грчка"

Збратимљење Крушевца и Крфа 1985. године које се, посебно после Првог светског рата, везује за традиционално пријатељство Србије и Грчке, добило је у скулптури "Мајка Србија и Мајка Грчка" своје симболично и ликовно отелотворење. Аутор је познати сликар Милић од Мачве, коме је ово и једино вајарско дело. У монолиту од белог венчачког мермера исклесане су фигуре две мајке које симболишу пријатељство два народа, у време када после албанске голготе Грчка помаже изнурену Србију и опоравља на Крфу њену војску. Скулптура је откривена на Видовдан 1999. године на Расинском тргу или Костурници, како се још назива Трг (по поцемној костурници са посмртним остацима 40 расинских партизана, које су пренете у Хумку партизана на Слободишту, одмах по формирању овог меморијалног комплекса 1965. године).

❖ Његошева биста

Биста највећег југословенског песника, Петра II Петровића Његоша, постављена је на платоу са јужне стране Градске куће, а откривена свечано 2. јула 1971. године. Дело је поклонили Крушевцу, поводом његовог јубилеја, супруга аутора Сретена Стојановића (1898-1960), академског вајара из Београда. Приликом откривања Његошове бисте, у Крушевцу је организован велики митинг поезије уз учешће најпознатијих песника и научних радника из Београда и Црне Горе. За израду оригиналне бисте, уметник је користио "бихацит"-специјални мекани камен, прилично порозне структуре. Због опасности од пропадања, оригинал је замењен одливком у бронзи.

Евидентирани су следећи споменици и спомен обележја – из традиције ослободилачких ратова Србије:

1. Споменик ратницима и грађанима Крушевца страдалим у ратовима од 1912. до 1918. године (Крушевац) - 1993. година Драган Димитријевић;

2. Споменик изгинулим борцима за слободу 1991-1999. године (Крушевац) – 2018.година, аутор, вајар Светомир Радовић;

3. Споменик Црвеноармејцима палим за ослобођење Крушевца-2010. година, Јасмина Мијатовић;

4. Багдалски крст, спомен обележје жртвама новоуспостављене власти 1944-1945,1989. година;

5. Крајпуташ ("Старо гробље" Крушевац), 1991. година - М. Јаковљевић, В.Јоксић, М. Марјановић и Брајковић;

6. Споменик-посвећен изгинулим ратницима из Мудраковца у ратовима од 1912-1918. године и палим борцима НОР-а - (с. Мудраковац), 1982. година, Драган Огњановић;

7. Споменик и спомен чесма - посвећени изгинулим ратницима из В. Головода у ратовима од 1912-1918. године, палим борцима НОР и АФТ- (с. В. Головоде), 1978. година, Драган Огњеновић;

8. Споменик - посвећен изгинулим ратницима из Паруновца у ратовима од 1912-1918., борцима НОР и АФТ, (Паруновац) 1984. година, Бранимир Димитријевић;

9. Споменик -посвећен палим борцима из Пакашнице у НОР-у и ослободилачким ратовима од 1912-1918. године, (с. Пакашница),1972. године (обновљен 1982. године);

10. Споменик са спомен – чесмом - посвећен изгинулим борцима у ратовима од 1912-1918. и од 1941-1945. год. и АФТ (с. Дедина), 1983. године, Еди Мусић;

11. Споменик изгинулим и помрлим ратницима и жртвама села Великог Шиљиговца у ратовима од 1912-1919. године, (с. Велики Шиљиговац) између два светска рата ; аутор "Бертото, Београд";

12. Споменик - посвећен страдалим у ратовима од 1912-1918. године, Априлском рату, НОР-у и АФТ, (с. Модрица), 1977. године – аутор Живота Радојичић;

13. Споменик ратницима 1912-1918. - (Бела Вода, поред чесме), 1922. године, аутор Петко Јевремовић;

14. Споменик са спомен – бистом - посвећен изгинулим борцима у Првом и Другом светском рату, а спомен биста Д. Цекићу - (с. Јасика – Основна школа)1982. година, Димитрије Симић и Драган Илинчић;

15. Споменик посвећен изгинулим борцима у Првом светском рату, НОР и АФТ- с. Срње)1975. година, аутор Предраг Вертовшек;

16. Споменик погинулим борцима НОР и ратницима од 1912. до 1918. године из Вучака -

(с. Вучак – двориште Основне школе) 1975. година, аутор Светислав Живић;

17. Споменик - посвећен палим у ослободилачким ратовима Србије од 1912-1918. године,борцима НОР и АФТ (с. Горњи Степош),1983. година;

18. Споменик страдалим у Првом и Другом светском рату - (с. Шавране), 1981. година;

19. Споменик - посвећен борцима Првог светског рата и НОР-а и стрељаним у Крушевцу 1943.године - (с. Себечевац – двориште Основне школе) 1980. године;

20. Споменик страдалим у Првом и Другом светском рату - (с. Шашиловац), 1951. година;

21. Споменик – скулптура "Мајка Грчка и мајка Србија" Крушевац , 1999.г. аутор Милић Станковић, 1988. година;

22. Споменик палим ратницима Лазарице - (Крушевац, ОШ "Доситеј Обрадовић") 1999.г. аутор, Милић Станковић, 1988. година;

23. Споменик палим ратницима у Првом и Другом светском рату (с. Пепељевац), 1986. година;

24. Споменик ратницима 1912-1918. године (с. Шанац, црквена порта), 1920. година;

25. Споменик палим ратницима села-посвећен грађанима палим у Првом и Другом светском рату, (с. Шанац – плато код Основне школе), 199(?);

26. Споменик палим борцима у Првом и Другом светском рату (с. Брајковац – двориште Основне школе), 1984. године, аутор Светислав Живић;

27. Спомен плоча са именима 59 ученика крушевачке Гимназије погинулих у НОБ-у (Гимназија у Крушевцу) – аутор Димитрије Симић, 1959. г.

28. Спомен плоча ("мала"спомен – плоча и "спомен звоно") - посвећена изгинулим и помрлим ратницима из Крушевачког краја у ратовима од 1912. до 1920. године (црква "Светог Ђорђа"Крушевац), 1921. година;

29. Спомен – плоча -посвећена стрељаним и вешаним родољубима крушевачког краја у кругу Касарне "Цар Лазар" од стране окупатора од 1916.до 1918. године (Касарна "7. јул" –Крушевац), 1992. година;

30. Спомен – плоча - посвећена пуковнику Драгутину Гавриловићу (Крушевац – ул. Милоја Закића), 1990. година, аутор Драгиша Горуновић;

31. Спомен – плоча шкотским сестрама - посвећена шкотским сестрама које су лечиле српске ратнике у Војној болници у Крушевцу 1915-1916. године (Крушевац – Народни универзитет), 1991. година;

32. Спомен – плоча -посвећена изгинулим борцима и грађанима Бивоља у ратовима од 1912. до 1918. године и у НОР-у (Бивоље – Задружни дом), 1971. година;

33. Спомен – плоча - посвећена ратницима страдалим у ослободилачким ратовима од 1912. до 1918. године, палим борцима у НОР-у и АФТ (с. Велика Ломница –Дом културе), 1975. године;

34. Спомен плоча - посвећена борцима страдалим у Првом и Другом светском рату, из Дворана, Пољака, Ловака и Петине (с. Дворане – Задружни дом), 1961. година;
35. Спомен – плоча - посвећена мештанима изгинулим у ратовима од 1912. до 1919. године, (с. Јабланица – звонара цркве "Св. Преображење");
36. Спомен – плоча - посвећена изгинулим учесницима ратова од 1912-1918. године и борцима НОР из села Мачковац (с. Мачковац – цркве "Св Параскеве");
37. Спомен – плоча - посвећена палим ратницима 1912-1918, НОР и АФТ (с. Јошје) 1981. година;
38. Спомен – чесма - посвећена изгинулим учесницима НОР-а и палим ратницима у ослободилачким ратовима Србије од 1912-1918.године, Макршане (с. Макршане), 1974. година, аутор Предраг Вертовшек;
39. Спомен – чесма - посвећена страдалим у ратовима од 1912. до 1918. год и палим учесницима НОР-а (с. Гревци), 1981. година;
40. Спомен – чесма - посвећена палим учесницима ослободилачких ратова од 1912. до 1918. године и борцима НОР-а (с. Шанац), 1974. година;
41. Споменик – чесма - посвећена изгинулим борцима Првог и Другог светског рата из села Каоника (с. Каоник), 1970. година, аутор Еди Мусић;
42. Спомен – чесма - посвећена изгинулим борцима НОР-а и погинулим у ратовима од 1912-1918. године (с. Сушица), 1974. година;
43. Спомен – чесма - посвећена изгинулим борцима НОР-а и ослободилачких ратова од 1912-1918. (с. Црквина), подигнута 1935.године, обновљена 1970. године;
44. Спомен чесма-посвећена палим ратницима у ослободилачким ратовима Србије, борцима НОР-а и АФТ (с. Коњух), 1961. година, аутор Димитрије Симић;
45. Спомен – парк - посвећена палим ратницима од 1912-1918. године, борцима НОР-а и АФТ (с. Коњух), 1984. година, аутор Димитрије Симић;
46. Спомен – чесма - посвећена палим борцима Првог и Другог светског рата (с. Лазаревац), 1971. година, аутор Животије Николић, плоча: Љубица Јаковљевић;
47. Спомен – чесма -посвећена палим у Првом светском рату (с. Кукљин), 1927. година, аутор Гвозден Петковић;
48. Спомен – чесма (фонтана) -посвећена палим у ослободилачким ратовима од 1912-1918. године изгинулим борцима НОР-а и АФТ (с. Наупаре), 1974. година, аутор Предраг Вертовшек.

Зидне слике и мозаици – непокретно културно добро :

1. Зидна слика „Песма животу“ у холу Биоскопа „Крушевац“, аутор академски сликар Лазар Вујаклија, 1967. г.
2. Зидна слика „Црвена младост“ у холу зграде Културног центра, аутор академски сликар Александар Микић Моравски, 1977.
3. Зидна слика „Обретење Лазарево“ у холу Дома синдиката, аутор академски сликар Милић Станковић - Милић од Мачве, 1971.
4. Зидна слика „Пренос поште“, шалтер-сала Главне поште, аутор академски сликар Бојана Спремо, 1971.
5. Мозаик у холу зграде МУП-а, аутор академски сликар Милош Гвозденовић, 1961.
6. Мозаик у шалтер-сали зграде Комерцијалне банке, аутор академски сликар Милош Гвозденовић, 1961.
7. Мозаик сала „У славу Крушевца“, зграда Градске управе Крушевца, академски сликар Младен Србиновић, 1971.
8. Мозаик у некадашњој згради конфекције „Звезда“
9. Мозаик у згради компаније „Дунав осигурање“
10. Мозаици у зградама фабрике ФАМ, аутори академски сликари Небојша Милчев, Милена Коматиновић, Дејан Милићевић
11. Зидна слика, хол породилишта Опште болнице Крушевац, аутор академски сликар Ђокић

❖ *Зидна слика Обретење Лазарево*

Зидна слика "Обрећење Лазрево" налази се у холу Дома синдиката на Тргу косовских јунака, на простору од 40 м² и рад је чувеног сликара Милића од Мачве. Откривена је 27. јуна 1971. године, поводом прославе "Шест векова Крушевца". Изведена техником "al secco", ова зидна композиција инспирисана је стиховима народне песме "Обрећење главе кнеза Лазара", која говори о кнежевом страдању на Косову и његовом васкрснућу. Изведена у маниру надреалистичког сликарства, са инсистирањем на наративности детаља, карактеристичним за ликовни израз овог аутора, представа катаклизмичног урушавања цркве, из које на пању израња глава Кнеза овењана ореолом мучеништва, и стилизована Нова Раваница, симболично указују на снагу вере и пожртвованост владара.

❖ Зидна слика Песма животу

Зидну слику "Песма животу" у холу Биоскопа "Крушевац" урадио је београдски сликар Лазар Вујаклија 1967. године. Композиција, величине 16 м x 6,5 м, представља збир мотива из дотадашњег рада уметника,

повезаних у мисаону и идејну целину. На слици преовладава плава боја – симбол космоса у коме доминира човек. Округле главе ликова симболизују универзалност представника људског рода. Свирају у подигнутим рукама изражава задовољство животом, а сунце, месец и звезде, изнад људских фигура, оличавају васиону у којој човек живи и расте (стилизовано дрво изнад средишњих лукова). Мир, слободу, пријатељство и радост живота симболизују и птице као и ловац – гласник својим рогом, и јахач с коњем (Мировесник). Ову оду радости и оптимизма употпуњују и две људске фигуре с десне стране – слика љубави, као најлепшег израза живота. Скупина зграда означава насеље у коме живи човек

мира, а облаци са кишом изнад насеља, његово рашћење и богатство. Представа космонаута у облацима показује снагу човековог ума и успех науке. Мотиви средњовековног града на композицији везују слику за Крушевац (Лазарев град), а цвеће - божур асоцира на борбу и радост победе. Мотиве за композицију сликар је нашао у старим фрескама, народним везовима, ћилимима и у самој природи. Из читаве слике струји поетска тиха радост и оптимизам због богатог живота и раскошне природе. Рестаурација слике извршена је 2013. године уз помоћ Министарства културе Републике Србије, средствима Града Крушевца и Културног центра Крушевац. (<http://www.kck.org.rs/novosti/aktuelniprogram/interesantno/>)

3.1.2. Покретна културна добра

Покретна културна добра чине:

- *Уметничка дела и историјски предмети*, односно група предмета, који самостално или заједнички имају посебан значај за упознавање историјског, културног, научног и техничког развоја без обзира на то кад и где су настали и да ли се налазе у установама заштите или изван њих, као и документациони материјал уз те предмете.
- *Архивска грађа* који чине изворни и репродуковани писани, цртани компјутеризовани, штампани, фотографисани, микрофилмовани, фонографисани или на други начин забележени документарни материјал од посебног значаја за науку и културу који је настао у раду државних органа и организација, органа јединица територијалне аутономије и локалне самоуправе, политичких организација, органа јединица територијалне аутономије и локалне самоуправе, политичких организација и њихових органа, установа и других организација, верских заједница, као и појединаца, без обзира на то кад је и где настао и да ли се налази у установама заштите или ван њих.

- *Филмска грађа у установама заштите или ван њих.*

- *Старе и ретке књиге сачињавају:* рукописи, рукописне и штампане књиге, периодици и друга библиотечка грађа настала до краја 1867.године, ретке књиге, одређени примерци периодичних издања и друге ретке библиотечке грађе настале и после ове године, као и посебне библиотечке целине које су због овог садржаја, уметничке, културне и историјске вредности значајне за науку и културу.

На територији града Крушевца, систематском заштитом и стручном обрадом покретне културне баштине баве се следеће институције : Народни музеј Крушевац (поред објекта у комплексу средњовековног Крушевачког града, у којем је смештена и стална поставка, у саставу музеја, као програмске, односно функционалне јединице делују Кућа Симића, Уметничка галерија и Меморијални комплекс *Слободиште*), Историјски архив Крушевац и Народна библиотека Крушевац.

Унутар збирки *Народног музеја* - музејски фонд, величине приближно 23.000 предмета, разврстан је на седам збирки у оквиру четири одељења (археолошко, историјско, етнографско и одељење историје уметности). Изузев поменутих одељења, организациону структуру музеја чине и просветно-педагошка, конзерваторско-препараторска и фото-служба, као и стручна библиотека. Библиотека Народног музеја Крушевац припада категорији специјалних библиотека, које своју делатност обављају у оквиру установа културе. Фонд тренутно броји 6716 монографских и 1485 серијских публикација.

У депоима *Историјског архива* чува се укупно 829 фондова органа управе, школства, црква и манастира, привредних и других организација, културних, социјалних и других установа, као и многобројних удружења са територије Расинског округа, са око 8.500 дужних метара документације. Историјски архив Крушевац чине:

- 69 фондова од изузетног значаја и
- 2 фонда од великог значаја (Начелство среза копаоничког, Брус 1838-1941. и Крушевачка задруга АД 1887-1946.).

Најстарију архивску грађу у депоима Архива чине фондови:

- Кожетинска црква (1834-1972.)
- Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих вођене у 31-ој цркви од 1837 до 1946. године
- Начелство округа крушевачког (1839-1921.)

На основу Категоризације у 2014. години, дат је предлог за око 100 фондова, збирки, књига и издвојених докумената. Комисија за категоризацију Архива Србије је обрадила предлоге и одобрила избор фондова од великог и изузетног значаја. Очекује се проглашење на седници Владе Србије (за фондове од великог значаја) и седници Скупштине Републике Србије (за фондове од изузетног значаја).

Народна библиотека Крушевац поседује књижни фонд који броји од 149.361 монографских публикација. Сетом закона из 2012. године који уређују библиотечко-информациону делатност Народној библиотеци Крушевац поверени су и послови заштите старе и ретке библиотечке грађе на територији Расинског округа.

3.2. Нематеријална добра

Нематеријално културно наслеђе, по дефиницији UNASCO представља праксу, презентацију, изражавање, као и удружена знања и неопходне вештине, које заједнице, групе, и у неким случајевима, појединци препознају као део свог културног наслеђа.

Нематеријално културно наслеђе, које се понекад назива и *жива културна баштина*, манифестује се, између осталог, у следећим областима: усмена традиција и језик, сценска уметност, друштвена пракса, ритуали и празници, знање и примена знања о природи и универзуму и традиционална уметност. Преношена с генерације на генерацију, константно обнављана у друштвеним заједницама и групама, као реакција на околину, као интеракција с природом и историјским условима постојања, нематеријално културно наслеђе изазива осећај идентитета и континуитета.

Значај нематеријалног културног наслеђа је и у томе што промовише, одржава и развија културни диверзитет и људску креативност.

Клесарски занат у Белој Води – 2012. године уписан је у листу нематеријалне културне баштине. Од 2014. г. збирка клесарског заната смештена у Народном дому и амфитеатру у Белој Води прикључена је као депанданс Народном музеју Крушевац. Клесарски занат у Белој Води представља традиционални начин обраде камена беловодског пешчара чије извориште су мајдани у залеђу села Бела Вода.

Слика 15 - Клесарски занат у Белој Води

Традиција неговања клесарства сеже дубоко у прошлост и трајање употребе беловодског пешчара може се пратити од средњег века до данас. Наши средњовековни владари, властела, неимари и клесари најбоље су умели да оцене његов квалитет и употребе га на најрепрезентативнијим грађевинама тога периода: Раваници, Лазарици, Наупари, Љубостињи, Каленићу, Манасији... затим градовима, утврђењима, мостовима, чесмама, надгробним споменицима, који својом постојаношћу сведоче о трајности овог камена кроз векове. Нарочита лепота којом обилује беловодски пешчар препозната је у декоративној каменој пластици црква моравске школе: розетама, порталима, оквирима прозора, аркадама, венцима са биљним, зооморфним и геометријским мотивима. Вековно преношење каменорезачко-клесарског заната са генерације на генерацију омогућило је одржавања ове традиције до данас тако да је он и сада жива делатност вајарских радионица које својим уметничким и занатским дметима не заостају за узорима, трудећи се да сачувају занат и иза себе оставе дела вредна дивљења и поштовања. (подаци Музеја Крушевца)

У граду као и у насељеним местима постоји читав низ *манifestација* локалног карактера. Оне су приказане у делу где су описане активности установа у области културе.

Видовдан - Манифестација поводом обележавања Дана града – На основу Статута општине Крушевац, од 2002. године Видовдан се 28. јуна прославља као Дан града. Ова манифестација, у току јуна месеца, садржи разноврсне програме, уз учешће бројних градских установа и организација. Програм обележавања Видовдана за сваку календарску годину доноси Савет Видовдана формиран посебним решењем Градског већа града Крушевца. Отварање манифестације традиционално почиње читањем 1. дела Повеље „У име живих“ и завршном приредбом предшколаца Предшколске установе „Ната Вељковић“. Програм садржи и концерте, изложбе, позоришне представе, филозофско-књижевну школу, као и традиционалну Акцију треће дете и доделу награда ученицима основних и средњих школа за освојена прва три места на републичким такмичењима – а све према утврђеном Програму

обележавања Видовдана. Дан Града је и прилика за посету представника Владе, амбасада, страних делегација побратимских градова представника Цркве, републичких и градских установа и предузећа, као и градоначелника и председника суседних градова и општина . После Свете Архијерејске литургије и помена, Одбор Владе РС за неговање традиција ослободилачких ратова организује полагање цвећа. Свечаном седницом Скупштине града Крушевца и читањем 2. дела Повеље „У име живих“, манифестација се свечано затвара. На свечаној седници Скупштине града Крушевца додељује се Видовданска награда и плакете и похвале најзаслужнијим организацијама и појединцима.

Обележавање Дана ослобођења града Крушевца „14. Октобар“ - Ова манифестација је посвећена Дану ослобођења града Крушевца у Првом и Другом Светском рату. Одржава се октобра месеца и садржи разноврсне програме градских установа и организација. Програм обележавања „14. октобра“ за сваку календарску годину доноси Одбор за обележавање „14.октобра“, формиран посебним решењем Градског већа града Крушевца.

3.3. Кључни актери у култури града Крушевца

Локална самоуправа поседује ауторитет за вођење културне политике града – оснива установе у култури, прати и обезбеђује њихово функционисање, организује вршење послова у вези са заштитом културних добара од значаја за град, подстиче развој културног и уметничког стваралаштва, обезбеђује средства за финансирање и суфинансирање програма и пројеката у области културе од значаја за локалну самоуправу и ствара услове за рад установа у култури чији је оснивач. Град Крушевац је члан Сталне конференције градова и општина, као и мреже ЦИВИНЕТ и Весник мира.

Кључне актере у култури града Крушевца и разноликост културне понуде употпуњује и цивилни сектор, односно бројна удружења грађана у култури која се баве савременим стваралаштвом и неговањем традиције, омладинске организације и организације

које се баве младима. Такође, велику улогу у овој области имају и медији: Регионална ТВ РТК, локалне телевизије - ТВ Плус и ТВ Јефимија; Локални штампани недељник „Град“; Локалне радио станице и WEB портали.

3.3.1. Градска управа и финансирање културе у граду

Вођење културне политике у Граду Крушевцу поверено је Градском већу. Градско веће у свом саставу има члана задуженог за културу са дужностима креирања, спровођења и надзирања годишњих планова и програма у области културе. Такође, одређене надлежности у области културе има радно тело Скупштине града Крушевца – Савет за друштвене делатности. Поред члана Градског већа, подршку култури пружа и помоћник градоначелника за друштвене делатности.

Послови у области културе у Градској управи Крушевац су у надлежности Одељења за друштвене делатности и Одељења за финансије, која спроводе стручне и административне послове у непосредном спровођењу закона и других прописа. У оквиру Одељења за друштвене делатности је Служба за образовање, културу, омладину, спорт и информисање. Град финансира расходе за запослене, материјалне трошкове, програмске активности и капиталне инвестиције. У почетку је примењиван *Правилник о начину, критеријумима и мерилима за избор пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета града Крушевца* („Сл. Лист града Крушевца“ број 6/2010, 7/2010, 1/2011, 1/2013 и 6/2014). Влада Републике Србије је донела Уредбу о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају и суфинансирају из буџета Републике Србије, аутономне покрајине односно јединице локалне самоуправе („Сл.гласник РС“ број 105/16). С обзиром да се наведени Правилник непосредно примењује и на локалне самоуправе, градоначелник расписује Конкурс за пројекте удружења из области културе, а на предлог стручне комисије, доноси Одлуку о избору програма и пројеката у култури који ће се финансирати из буџета града у календарској години. На Конкурс за пројекте из области културе у 2011.г. пријавило се 41 удружење где је одобрено 26 пројеката са укупним износом од 4.470.000 динара; 2012. године одобрено је 37 програма и пројеката са укупним износом од 3.989.757,52 динара; 2013. године је финансирано је 39 пројеката и програма са укупним износом од 4.000.000,00 динара; 2014. године је финансирано 50 пројеката и програма са укупним износом од 4.050.000,00 динара ; 2015. године је финансирано 29 програма и пројеката са укупним износом од 2.660.000 динара; 2016. године је финансирано 26 програма и пројеката са укупним износом од 3.300.000 динара; 2017. године је финансирано 39 програма и пројеката са укупним износом од 3.300.000 динара; 2018. године је финансирано 36 програма и пројеката са укупним износом од 3.500.000 динара.

На основу члана 10. и 32. став 6. Закона о верским заједницама, Градско веће града Крушевца усвојило је *Правилник о начину, поступку и критеријумима доделе*

средстава традиционалним црквама и верским заједницама („Сл.лист града Крушевца“број 5/17). Конкурс је први пут расписан у 2017. години, и додељено је 2.000.000,00 динара за суфинансирање 2 пројекта. У 2018. години расписан је Конкурс и додељено такође 2.000.000,00 динара за реализацију 2 пројекта.

Одлуком о подизању и одржавању споменика, спомен обележја и мурала на територији града Крушевца („Сл. лист града Крушевца“, број 4/10), прописани су услови одржавања споменика, спомен обележја и мурала, као и поступак постављања споменика и спомен обележја на територији града Крушевца. Скупштина града Крушевца, на седници одржаној 25.06.2015. г. донела је Одлуку о подизању спомен обележја Радомиру Мићићу - изградњом бисте у оквиру блока Установе „Спортски центар“ Крушевац. Радомир Мићић – Миче је био председник општине Крушевац од 1974 – 1980. године. Скупштина града Крушевца, на седници одржаној 22.03.2018. године, донела је Одлуку о подизању споменика Кнегињи Милици, на локацији Трг Деспота Стефана у Крушевцу. На седници Скупштине града Крушевца, одржаној 07.06.2018. године, донета је Одлука о подизању споменика палим припадницима војске, полиције и резервног састава од 1991-1999. године „Спасовање рањеника“ на локацији Меморијални комплекс „Слободиште“ у Крушевцу. За подизање споменика користило се већ постојеће ауторско дело аутора Светомира Радовића, вајара из Београда.

Град посвећује пажњу очувању српског језика и ћирилице кроз службену комуникацију на ћириличком писму. У часопису „Реч Крушевац“, ћирилица се чува кроз пројекат „Сачувајмо ћирилицу“; Народни музеј организује радионице калиграфије, док удружење Књижевни клуб „Багдала“ издаје часопис за децу „Багдала за децу и младе“ који је посвећен српском језику и ћирилици.

Установе културе, у складу са савременим токовима, све већу пажњу посвећују дигитализацији, а у томе су највише одмакли Народна библиотека и Народни музеј, који је приступио пројекту ИМУС.

Да би се побољшао квалитет културе, у Граду функционишу различите специјализоване установе које директно утичу на формирање културне понуде града, у сарадњи са организацијама цивилног друштва и другим актерима. Одређене установе су под републичком надлежношћу, док је већина под надлежношћу локалне самоуправе.

Из буџета Града Крушевца финансира се 5 установа културе у домену плата запослених, текућих трошкова и програма:

- ❖ Културни центар Крушевац
- ❖ Народни музеј Крушевац
- ❖ Крушевачко позориште
- ❖ Народна Библиотека Крушевац
- ❖ Историјски архив Крушевац

Туристичка организација Града Крушевца је такође значајна установа која својом делатношћу има значајну улогу у представљању културних тековина града и њиховој промоцији.

Табела 6– Буџет за културу града Крушевца

Година	2015	2016	2017
Планирана средства из буџета града	224.743.386	239.421.358	244.279.694
Реализована средства изражена у процентима (%) у односу на буџет града	9	8,36	6,56
Реализована средства из буџета за плате запослених	154.522.960	152.672.926	157.358.202
Реализована средства из буџета за материјалне трошкове	40.909.083	57.052.395	60.093.200
Реализована средства из буџета за пројектне (програмске) активности путем конкурса	2.650.000	3.284.100	6.119.999
Реализована средства из буџета за програмске активности домова културе(Месне заједнице)	1.302.000	1.383.000	1.300.000
Капитално одржавање зграда и опрема	7.602.804	15.067.220	6.013.345
Укупно реализована средства у динарима и процентуално	206.986.846 (92,10%)	229.459.641 (95,84%)	230.884.746 (94,52%)

Извор: Градска управа Града Крушевца – Одељење за финансије (2018)

Удео буџета за културу у оквиру укупног буџета Града Крушевца у периоду 2015. до 2017. г. износи у просеку 7, 97 % на годишњем нивоу.

Све установе културе првенствено се ослањају на градски буџет, а затим на сопствене приходе. Финансирање преко донација и спонзора се ређе практикује. Поред градског буџета намењеног култури, поједини програми и манифестације део средстава добијају и од других извора. На конкурсима Министарства културе и информисања, у последње две године додатна финансијска средства обезбедили су Народна библиотека, Културни центар и Народни музеј. Поред поменутог министарства, Министарство трговине, туризма и телекомуникација је Народном музеју одобрило један пројекат.

Град Крушевац је конкурисао на конкурс Министарства културе и информисања „Градови у фокусу“ и добио подршку у износу од 5.000.000,00 за замену седишта у Крушевачком позоришту. Установе културе истакле су да је пројекат за „Градове у фокусу“ писан уз њихово активно учешће и предлагање тема и активности. Апликација за овај конкурс писана је и у сарадњи са осталим одељењима градске администрације.

Табела 7– Буџет за културу града Крушевца

Година	Укупан буџет града Крушевца	Буџет за културу	% од градског буџета
2015.	2.621.882.237	224.743.386	9 %
2016.	2.864.727.000	239.421.358	8,36 %
2017.	3.522.129.468	244.276.694	6,56 %

Извор: Градска управа Града Крушевца – Одељење за финансије (2018)

Крушевац по глави становника на годишњем нивоу издваја из локалног буџета за културу следеће износе:

Табела 8– Издвајање из локалног буџета за културу по глави становника

Година	Буџет за културу	Број становника по попису 2011	Средства за културу по глави становника
2015.	224.743.386	128.752	1.745,55
2016.	239.421.358	128.752	1.859,55
2017.	244.276.694	128.752	1.897,27

Извор: Градска управа Града Крушевца – Одељење за финансије (2018)

Такође, град Крушевац значајно подржава рад организација цивилног друштва у области културе јер цивилни сектор има веома значајну улогу у креирању уметничке и културне сцене Крушевца, будући да продукују велики број програма и пројеката у култури. Исто тако, улога цивилног сектора у пољу културне баштине је значајна, посебно у смислу интерпретације културног наслеђа, анимације и медијације.

У складу са Уредбом о критеријумима, мерилима и начину избора пројеката у култури који се финансирају

и суфинансирају из буџета Републике Србије, аутономне покрајине, односно јединице локалне самоуправе (“Сл.гласник РС”, бр. 105/16) и Решења о именовању Комисије за избор програма и пројеката у култури, градоначелник града Крушевца расписује конкурс за финансирање и суфинансирање програма и пројеката у култури који својим квалитетом доприносе развоју и презентацији уметности и културе у граду Крушевцу.

Табела 9- Реализована средства из буџета за пројектне (програмске) активности) путем конкурса за удружењима грађана (са територије града Крушевца) у области културе од стране града Крушевца

Година	2015.	2016.	2017.
Буџет Града Крушевца	2.649.999	3.284.100	6.119.999

Извор: Градска управа Града Крушевца – Одељење за финансије (2018)

Табела 10 – Удео запослених у култури на територији града Крушевца

Година	2015.	2016.	2017.
Годишњи просек запослених на територији града	29678	29629	30535
Број запослених у установама културе	213	211	207
Удео запослених (%)	0,72 %	0,71%	0,70%

Извор : Републички завод за статистику

Годишњи просек запослених на територији града Крушевца израчунат је као аритметичка средина броја запослених за свих 12 месеци.

Табела 11– Укупан број запослених у установама културе

Година	2015.	2016.	2017.
Установа			
Народна библиотека Крушевац	24	24	23
Културни центар Крушевац	70	69	69
Крушевачко позориште	46	45	45
Народни музеј Крушевац	38	38	37
Историјски архив Крушевац	35	35	33
УКУПНО ЗАПОСЛЕНИХ У УСТАНОВАМА КУЛТУРЕ ГРАДА КРУШЕВЦА	213	211	207

Извор : Установе културе града Крушевца (2018)

❖ Културни центар Крушевац

Слика 16 - Зграда Културног центра Крушевац

Културни центар Крушевац је регистрован као установа културе 18. фебруара 1992.године. Настао је удруживањем *Дома омладине и пионира* Младост и *Друштвеног предузећа Крушевац филм*. За двадесет и пет година постојања прерастао је у установу са четири објекта у центру града и значајно проширио програмску делатност. Припајањем *Културно просветне заједнице* (01. јануара 2014.), *КЦК* је преузео делатност *КПЗ*- неговање изворног народног стваралаштва, културних и просветних вредности.

Културни центар Крушевац својим програмским садржајем обогаћује крушевачки културни миље вредним садржајима културе и уметности. Програмски профил центра је у складу са богатом културном традицијом Крушевца, његовим историјским и савременим вредностима, али и амбицијама да у многим сферама друштвеног живота буде пример другима. Тако високо естетизоване програмске делатности могу да остваре само стваралачки оријентисане и креативно радознале редакције. За својих 25 година постојања реализовано је преко 10.000 програма осмишљених од стране запослених у кући, који врхунском професионалношћу осмишљавају програме који кореспондирају са свим гранама уметности.

Различите области културних активности захтевају специфичне просторе ради постизања врхунских резултата. Културни центар Крушевац располаже са више просторних целина, прилагођених посебним садржајима који се у њима реализују. Зграда Дома омладине са Белом салом, Биоскоп Крушевац, Легат Милића од Мачве, Летња сцена Културно просветне заједнице, Пионирски парк – кружна сцена, су само нека места кроз која годишње прође више десетина

хиљада посетилаца. Културни центар Крушевац обухвата следеће објекте :

- Управна зграда Културног центра Крушевац, Топличина 2, власника града Крушевца (Решење Републичког геодетског завода – Служба за катастар непокретности Крушевац бр. 952-02-16-65/2015 од 07.09.2015. године), површине 1.547,30 м² (У површину је урачунат и простор које користе Дирекција за урбанизам и изградњу, закупац “Оптика Грујић” и закупац “Радио телевизија Србије).

- Зграда Дечији центар Пионирски парк, ул. Душанова бр.8, Крушевац, површине 262,66 м², у својини града Крушевца (Решење Републичког геодетског завода – Служба за катастар непокретности Крушевац бр.952-02-5-39/2017 од 07.03.2017. године), објекат је дат у закуп.

- Биоскоп “Крушевац”, ул. Кајмакчаланска бб, власника град Крушевац (Решење Републичког геодетског завода – Служба за катастар непокретности Крушевац бр.952-02-2-24/2016-Ц од 11.06.2016. године) укупне површине 1.734,05 м² (У површину је урачунат и простор који је дат у закуп).

- Зграда ПЈ КПЗ, ул. Мајке Југовића бр.12, Крушевац, власник град Крушевац, корисник Културни центар Крушевац, површине 86,06 м² (Решење Скупштине града Крушевца бр.361-14/2010 од).

- Зграда Легата Милића од Мачве, Крушевац, ул. Цара Лазара бр. 8 – објекат је Правоснажним Делимичним решењем Агенције за реституцију - Подручна јединица Крагујевац, враћен законским наследницима бившег власника и утврђено је право својине.

Поред продукције самосталних програма Културни центар сарађује и са другим установама, институцијама

и удружењима са циљем организације значајних манифестација.

Културни центар Крушевац настоји да задовољи различите културне потребе, а уједно и да утиче на формирање и неговање правих културних вредности.

Програмска активност Културног центра Крушевац подељена је и сагледана кроз различите програмске подактивности односно, групе:

- ◆ Књижевни програми;
- ◆ Програми Легата Милића од Мачве;
- ◆ Ликовни програми;
- ◆ Драмски програми;
- ◆ Дечји програми;
- ◆ Трибински програми;
- ◆ Музички програми;
- ◆ Филмски програми;
- ◆ Посебни програми КЦК;
- ◆ Програми културно просветне заједнице КПЗ;
- ◆ Фестивал и програми „Златна кацига“;
- ◆ Чарапански дани

Књижевни програми - Културни центар годишње реализује више од 20 књижевних вечери током којих се представљају дела значајних српских и крушевачких аутора. Централно књижевно вече чини представљање актуелног добитника НИН-ове награде, што представља својеврсни спектакл за све љубитеље добре књиге. Сваке године се издају два броја часописа „Путеви културе“ и организују се промоције у Крушевцу, Београду и другим градовима. КЦК обележава Светски дан поезије али посебну пажњу посвећује и поезији кроз програме : „Под Десанкиним шеширом“ и „О љубави и вину“. Ова установа културе реализује Светосавски књижевни конкурс, као увод у обележавање „Светог Саве“, славе КЦК и тематског програма. „Словољубве“, је посебна награда коју додељују обележавајући Дан Културног центра Крушевац. Издавачка делатност је планирана кроз десетак нових издања, са акцентом на организацију једног великог догађаја, какав је „Сајам књига и издаваштва Расинског округа“.

Програми Легата Милића од Мачве – У јединственом простору легата, КЦК приређује више од двадесет високо профилисаних програма, изложби и музичко поетских вечери. Светски дан мира обележавају прикладним програмом у овом простору. Традиционални програм под називом „Распето Косово“ који је иначе саставни део „Видовданских свечаности“, у својој триптих програмској форми. Програмом „Дружељубље за Милића“ акцентује се завршетак годишњих програма Легата у знак сећања на великог уметника који је своја непроцењива дела завештао управо „Легату Милића од Мачве“.

Ликовни програми - У Галерији Културног центра Крушевац, по конкурс се реализују се изложбе слика. Поред Галерије изложбе реализују и у Клубу КЦК, као и у Легату Милића од Мачве. Фокус стављају на представљање младих аутора, представљање ликовних

клубова и удружења и презентацији осведочених уметничких вредности. Сваке године обнављају и негују сарадњу са УЛУС-ом и УЛУПУДС-ом кроз организоване тематске изложбе и гостовања престижних уметника – чланова. Посебна пажња најмлађима, будућим ликовним уметницима, посвећена је кроз рад Ликовног студија КЦК „Маја Олић“. Сваког априла и октобра, одржавају и две традиционалне изложбе ликовног клуба „Димитрије Симић“. Организују и реализују ликовне колоније у оквиру манифестација „Падешки кладенац“, „Звездано Здравље“, „Бистричко коло“, „Федраро“ и др.

Драмски програми - У оквиру драмског програма на првом месту су чак три престижна Фестивала. „Фестивал драмског театра предшколског узраста“ - намењен најмлађим љубитељима позоришне уметности; „ФЕШТ“- Фестивал драмског театра за ученике крушевачких основних школа; „ТИН-ФЕСТ“- Фестивал драмског театра за ученика крушевачких средњих школа. Сва три наведена Фестивала имају за циљ афирмацију младих талената. „Федраро“ је посебан Фестивал који окупља аматерска позоришта са подручја Расинског округа и за циљ има афирмацију аматерског позоришног стваралаштва. Сваке године, у оквиру драмског програма, односно драмског студија, КЦК планира продукцију две нове позоришне представе, од којих је једна тематска, а друга Новогодишња. Са својом продукцијом планирају и посете другим градовима у окружењу али, и организовању гостовања представа из других градова. У наредном периоду ће започети и са обележавањем „Светског дана позоришта“ пригодним пратећим програмима.

Дечји програми - Кроз овај централни програм реализује се мноштво програма директно намењених нашим најмлађим уживаоцима културе. Као највећа дечија свечаност свакако је „Фестивал музике за децу Расинског округа“, као јединствени Фестивал извођача, аутора и ауторизованих композиција. „Песнички фијакер“ са најпрестижнијим песницима за децу посећује крушевачке основне школе и упознаје децу са поезијом. Дечји програм кроз призму Фестивала „Златна кацига“ садржан је у програмима као што су „Мастерклас радионица“и „Радионица карикатуре и стрипа“. Организовано је и учешће деце у великом броју на градском, окружном и републичком „Такмичењу рецитатора“ али и учешће на „Републичкој смотри дечјег стваралаштва“. Лето културе обухвата програме попут „Караоке окршај“ и „Ватрогасац мој најбољи друг“. Током зимског распуста одржавамо и програме за анимацију деце током одмора, програмима „Светосавска радионица“ и „Зимске чаролије“. За децу ван градских оквира реализују манифестације попут „Расино заиграј“, „Фестивал изворног стваралаштва“ и „Саборни дани Деспота Стефана“.

Трибински програми (школе и секције) – Школе и секције Културног центра Крушевац намењене су најмлађим суграђанима. Под окриљем КЦК сваке

године се планира рад школа и секција: Дечјег хора Културног центра Крушевац, који је за веома краatak период свог постојања покупио бројне симпатије али и награде публике. Школа балета, школа плеса, школа говора и глуме, ликовна секција, школа поетског театра, школа гитаре и музичке радионице. Такође, у плану су радионице са веома интересантним садржајима и за старије суграђане под називом „Треће доба“. Трибински програм је садржан и кроз радионице за младе током зимског распуста али, и различитим едукативним садржајима са децу и младе. Организује се и „Фестивал подводног филма“ као и циклус „Трибина актуелности“. Сваке године се планирају јавни часови већ поменутих школа и секција КЦК. Одржава се добра сарадња са организацијама цивилног друштва и другим културним установама. Добра сарадња је и са удружењима пензионера, као и уступање простора за рад њихових фолклорних секција.

Музички програми - Музички програми Културног центра Крушевац се реализују и кроз веома озбиљне манифестације од значаја за град Крушевац са вишегодишњом традицијом и угледом ван граница Расинског округа: „Беловодска розета“, „Звездано здравиње“, „Станислав Бинички“, „Дани Радојке и Тинета Живковића“, „Вулетови дани“, „Ломнички

ђердани“ и др. На летњој сцени Културно просветне заједнице, платоу испред Културног центра Крушевац и другим просторима, реализује се низ концерата различитих музичких жанрова. За љубитеље озбиљне музике предвиђени су и тематски концерти озбиљне музике који се одржавају у малој сали Крушевачког позоришта, Мозаик сали градског здања, великој сали Народног музеја и Галерији Легата Милића од Мачве. Током „Лета културе“ планирају се концерти на отвореном, Тргу или Багдали. Традиционално сваког јануара реализује се „Светосавска академија“ и додела престижне награде.

Филмски програми - У Биоскопу Крушевац, поред редовног филмског репертоара, врши се и приказивање филмова у 3Д технологији. Кроз сарадњу са Руским домом, Француским културним центром и Гете институтотом реализује се и Дечји филмски Фестивал, Дани француског, руског, немачког и шпанског филма, као и летњи биоскоп на летњој сцени Културно просветне заједнице. У наредном периоду реализоваће се, пети по реду Међународни Фестивал православног филма „Снажни духом“, који из године у годину привлачи све већу пажњу крушевачке публике и шире.

Слика 17 – Фестивал православног филма Снажни духом, 21018. г.

Посебни програми КЦК - Ова програмска категорија огледа се кроз три велика програма и то: „Књижевно филозофска школа“, „Такмичења села града Крушевца“, и „Знамените личности српске културе“. Књижевно филозофска школа ускоро обележава и свој јубилеј, 30 година постојања. Настала је у мају 1989. године, у време друштвеног отопљавања и политичких промена које су најављивале нове друштвене реформе, почео је као научни скуп и прерастао је у школу. Током свих ових година у раду школе су учествовали Михајло Марковић, Никола Милошевић, Коста Чавошки, Драгољуб Мићуновић,

Светлана Књазев, Обрад Савић, Јован Бабић, Мирослав Егерић, Жарко Видаковић, Радомир Ђорђевић, Павле Бубања, Милош Петровић, Љубиша Ђидић и др. Такмичења села града Крушевца организује се под покровитељском Града Крушевца уз помоћ организације локалне самоуправе, а у координацији и реализацији Културног центра Крушевац. Такмичење је културно образовна манифестација такмичарског карактера и саставани је део Републичке манифестације „Такмичење села“. Знамените личности српске културе је циклус замишљен као комплексан пројекат који ангажује и ликовне и драмске и књижевне ресурсе

Културног центра Крушевац, обогаћује рад школа и секција, а намењен је свим узрастима и генерацијама.

Програми културно просветне заједнице КПЗ - Целокупна некадашња активност Културно просветне заједнице, данас се реализује кроз програмску делатност Културног центра Крушевац, а са посебним акцентом на „традицију и народно стваралаштво“. Манифестација Републичког карактера попут „Падешког кладенца“, али и: „Балканске фолклоријаде“, „Покровских свечаности“, изложбе клуба „Димитрије Симић“, „Етно дана“, „Славе крушевачких песника“, „Фестивала Ниш-Р.бања-Каленић“ и Манифестације „Прођох Левач прођох Шумадију“, стоје на путу културе и очувања народне баштине.

Фестивал и програми „Златна кацига“ - Програми и изложбе које реализује Културни центар, ослањају се на централну манифестацију - Међународни Фестивал хумора и сатире „Златна Кацига“. Предвиђена је сарадња и са другим фестивалима у окружењу. Сваке године организују се редовне изложбе карикатура награђених аутора, програмске вечери признатих хумориста, као и сатиричне књижевне вечери. Традиционално, 1.априла, на Светски дан шале, као врхунац годишњег рада Фестивала, реализује се завршно вече Фестивала „Златна кацига“.

Чарапански дани - Крушевац је препознатљив, како по својој славној историји и богатој традицији тако и по вредним људима отвореног духа са посебним даром за хумор и глуму познати под надимком Чарапани. Зато Крушевац и Крушевљани заслужују јединствену манифестацију карактеристичну за чарапански дух. То

подразумева културно забавни програм који привлачи већи број људи различитог узраста и интересовања. Манифестација носи назив “Чарапански дани” и има за циљ промоцију културе и традиције Крушевца, зато се састоји из више сегмената распоређених у три дана (хумор, филм и традиција). Локације одржавања су БИД зона која би док траје манифестација носи назив *Чарапанска улица*.

Културни центар Крушевац улаже напоре на побољшању односа и сарадње са свим предшколским, основношколским и средњешколским установама. Продубљује се сарадња са свим установа града Крушевца, стављајући акценат пре свега на установе културе али, и друге јавне установе и приватна предузећа.

КЦК негује сарадњу и са: ликовним клубом „Димитрије Симић“, ликовним удружењем „Расиниус“, удружењем „Етно Расина“, етно удружењем „Цар Лазар“, удружењем „Марко Цара Милановић“, удружењем песника „Поезија СРБ“, удружењем песника „Перо“, хором „Српкиња“, као и КУД-овима: „Каонички извори - Каоник“, „Трмчаре - Трмчаре“, „Ћуковац – Велики Шиљеговац“, Полет - Падеж“, „Герасим Вујић - Коњух“, „Станислав Бинички - Јасика“, „Вук Караџић – Жабаре, Треботин“, „Радован Јаковљевић Јакша – Велика Ломница“, „Миодраг Вучковић - Здравине“, „Расина – Велики Купци“, „Чарапанка - Крвавица“, „Бистрица - Дворане“, „Пепељевац - Пепељевац“, „Ратко Јовановић – Бела Вода“, „Младост - Макрешане“, „Чарапански вез - Кобиље“, „Бела рада - Мешево“, „Радојкино коло – Глободер“.

Табела 12 : Активности Културног центра Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Број реализованих програма	423	431	459
Број посетилаца	46.414	49.956	51.250

Извор : Културни центар Крушевац (2018)

Табела 13 : Број и структура запослених у Културном центру Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Укупан број запослених	70	69	69
• Управљачки кадар	3	3	3
• Администрација	9	9	9
• Стручни кадар	11	10	10
• Техничко особље	41	41	41
• Помоћно особље	6	6	6
• Број програмских радника у односу на укупан број запослених	36	35	35

Извор : Културни центар Крушевац (2018)

Табела 14 : Стручна спрема запослених у Културном центру Крушевац

Степен стручне спреме	2015.	2016.	2017.
VII	18	17	17
VI	5	5	5
V	1	1	1
IV	26	26	26
III	11	11	11
II	1	1	1
Осмогодишња школа	8	8	8
Укупан број запослених	70	69	69

Извор : Културни центар Крушевац (2018)

Табела 15 : Полна структура запослених у Културном центру Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Жене	37	36	36
Мушкарци	33	33	33
Укупан број запослених	70	69	69

Извор : Културни центар Крушевац (2018)

Табела 16 : Финансијско пословање Културног центра Крушевац

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава – приходи	68.857.384,92	70.139.532,20	75.931.888,37
Укупна потрошња средстава - расходи	68.123.757,31	70.006.325,17	71.634.498,35
Приходи - расходи	733.627,61	133.2017,03	4.297.390,02

Извор : Културни центар Крушевац (2018)

Табела 17 : Приходи и расходи Културног центра – средства из буџета града Крушевца

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средства из буџета града	53.001.489,25	54.256.357,35	57.880.387,79
Укупна потрошња средства из буџета града	53.001.489,25	54.256.357,35	57.880.387,79

Извор : Културни центар Крушевац

Табела 18 : Структура прихода Културног центра Крушевац

Приход	2015.	2016.	2017.
Укупан приход по годинама	68.857.384,92	70.139.532,20	75.931.888,37
1. Приход од основне делатности	6.484.533,67	5.931.782,98	6.233.599,91
2. Приход од других активности	4.190.595,56	3.996.135,84	3.582.881,51
3. Укупна буџетска средства	53.297.501,25	55.990.874,09	61.830.387,79
• Буџетска средства -Град Крушевац	53.001.489,25 (76,97%)	54.256.357,35 (77,35%)	57.880.387,79 (76,23%)
• Буџетска средства – Министарство културе РС	296.012,00 (0,43%)	1.734.516,74 (2,48%)	3.950.000,00 (5,20%)
4. Донације	32.150,00	25.000,00	120.000,00
5. Средства од изнајмљивања простора	4.852.604,44	4.195.739,29	4.165.019,16

Извор : Културни центар Крушевац (2018)

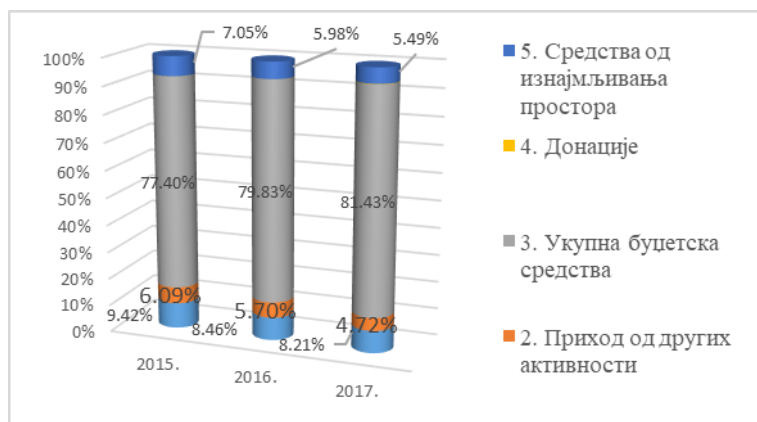

График 1– Структура извора финансирања у % по годинама – Културни центар Крушевац

На основу горе наведених података уочен је раст процента финансирања из буџетских средстава. Финансирање Културног центра Крушевац из буџетских средстава највише остварује из буџета града и то : у 2015.г. са 76,97% , у 2016.г. са 77,35% и у 2017.г. са 76,23%. Такође, удео финансирања из буџета Републике има тренд повећања и то : у 2015.г. са 0,43%, у 2016.г. са 2,48% и у 2017.г. са 5,20%.

Табела 19 : Структура расхода Културног центра Крушевац

Расход	2015.	2016.	2017.
Укупан расход по годинама	68.123.757,31	70.006.325,17	71.634.498,35
1. Укупна средства за зараде запослених	48.266.592,14 (70,85%)	45.726.648,33 (65,32%)	49.955.418,62 (69,74%)
2. Укупни материјални трошкови	19.857.165,17 (29,15%)	24.279.676,84 (34,68%)	21.409.079,73 (29,89%)
• Административни трошкови	9.187.669,43	10.418.390,23	9.250.914,76
• Редовно одржавање установе	406.115,36	396.256,16	499.378,01
• Обнова инвентара	13.853,47	19.571,40	65.826,65
• Веће поправке	111.398,00		
• Књиге и публикације	80.300,00	69.600,00	79.500,00
• Набавка компјутерске опреме	218.753,31	444.054,36	508.709,99
• Материјални трошкови организације догађаја у култури	8.184.398,50	11.472.128,78	9.718.883,62
• Остали материјални трошкови	1.654.677,10	1.459.678,91	1.285.866,70
3. Инвестициона улагања	0	0	0

Извор : Културни центар Крушевац (2018)

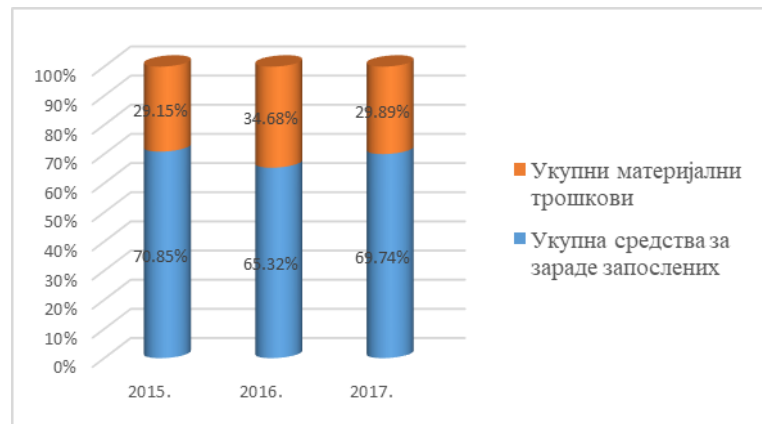

График 2: Структура расхода у % по годинама – Културни центар Крушевац

❖ Народна библиотека Крушевац

Слика 18 - Зграда Дома синдиката у којој је смештена Народна библиотека

Народна библиотека Крушевац најстарија је културна институција у граду. Традиција библиотечко-информационе делатности почиње оснивањем Читалишта 8. фебруара давне 1857.године. Немирна времена и догађаји који су уследили почетком XX века довели су до прекида рада у библиотечкој делатности на нивоу града.

У Крушевцу у периоду између два светска рата формиране су:

1. Књижница трговачке омладине (1929),
2. Јавна библиотека коју у ондашњој локалној периодици различито називају (Читаоница, Народна читаоница и народна књижница, 1930) и

3. Библиотека Руског одсека соколског друштва (1937). Свакако треба поменути да је у овом периоду радила и Гимназијска књижница.

Са развојем привреде града након Првог светског рата код грађанске класе јавила се потреба да варош добије јавну библиотеку. Први јавни апел да се изабере одбор за отварање Крушевачке Грађанске Читаонице, одржан 26. фебруара 1928. године, није имао успеха. Проблем оснивања јавне књижнице са читаоницом поново се актуелизује током 1930. године. Читаоница је 1. маја 1930. године отпочела рад у сали „Малог Такова“, а

затим у згради начелства и до почетка Другог светског рата имала је проблема са адекватним простором.

Књижница Крушевачке Трговачке омладине основана је почетком 1929. године и смештена у сали женске основне школе са циљем да код грађанства популарише књигу и читање и развије читалачке навике. Оснивачи су желели да развију културу читања и укажу на значај библиотеке као културне институције. Уједно су увидели и потребу да њихова књижница треба да буде отворена за све грађане и да сви грађани могу да је користе под једнаким условима. Марта 1937. године књижничари Витомир Ступљанин и Живота Костић уредили су правила коришћења Књижнице Крушевачке трговачке омладине, која су била штампана и налепљена на предњој унутрашњој корици сваке књиге.

Управа Крушевачке трговачке омладине желела је да утиче како на појединце тако и на бројна удружења да донаторством помогну функционисање и обогате књижни фонд библиотеке.

И данас у књижном фонду Народне библиотеке Крушевац, постоје књиге са печатом и Правилима коришћења Књижнице трговачке омладине.

Након Другог светског рата, 1. октобра 1947. године из фронтвске библиотеке и више самосталних библиотечких целина, основана је Градска библиотека, која је више пута мењала локацију.

Библиотека 1967. године добија на трајно коришћење простор у згради Дома синдиката на првом спрату.

Народна библиотека Крушевац руководи се вредностима које савремена библиотечко-информациона делатност промовише: оријентисаност ка кориснику, промоција књиге и читања, промоција локалне културне баштине, развијање естетских осећања код корисника и усмереност ка технолошким иновацијама.

Наша визија је – БИБЛИОТЕКА ТРЕЋЕ МЕСТО, између посла (школе) и куће. Библиотека ради на: стварању инспиративног окружења за креативно коришћење слободног времена, учење, дружење.

Посебна пажња се посвећује подизању квалитета обављања делатности ради задовољења културних, информационих, образовних и естетских потреба становника Крушевца и на тај начин Библиотека доприноси квалитету живота локалне заједнице.

Од 1994. године Народна библиотека Крушевац остварује матичне функције на подручју Расинског округа. У свим општинама округа (Александровац, Трстеник, Крушевац, Тићевац, Брус и Варварин) библиотечко-информациона делатност реализује се у оквиру функционисања библиотека као самосталних установа.

Сетом закона из 2012. године који уређују библиотечко-информациону делатност Народној библиотеци Крушевац поверени су и послови заштите старе и ретке библиотечке грађе на територији Расинског округа.

Библиотечко-информациона делатност на ниову Града обавља се у простору од 1.200 квадрата у згради Дома синдиката – међуспрат, први спрат и е-читаоница на трећем спрату. Књижни фонд броји 149.361 монографских публикација. Број корисника уписаних током календарске године је 6.000.

У Народној библиотеци Крушевац запослено је 24 лица (12 са високом спремом, од којих два магистра наука, 2 са вишом и 10 са средњом стручном спремом).

Библиотека је од 2005. године пуноправна чланица Виртуелне библиотеке Србије (ВБС) и корисник COBISS/OPAC (192 библиотеке чланице система). Активно учествује у систему узајамне каталогизације креирањем записа. Електронски каталог броји 63.835 записа у локалној бази. На обради библиотечко-информационе грађе ради 7 каталогизатора са лиценцом за узајамну каталогизацију. Од 2012. године активирана је и аутоматизована позајмица књига. Наши каталози су он-лајн доступни и наши корисници могу 24/7 да провере, да ли Библиотека има тражени наслов и да ли је слободан. Међубиблиотечка позајмица, услуга коју Библиотека пружа корисницима од 2005. године, пружа могућност да се поједине монографске публикације, штампане после 1945. године позајме из других библиотеке.

је и аутоматизована позајмица књига. Наши каталози су он-лајн доступни и наши корисници могу 24/7 да провере, да ли Библиотека има тражени наслов и да ли је слободан. Међубиблиотечка позајмица, услуга коју Библиотека пружа корисницима од 2005. године, пружа могућност да се поједине монографске публикације, штампане после 1945. године позајме из других библиотеке.

Рад Библиотеке је организован кроз следеће службе и одељења: Служба за развој библиотечко-информационе делатности, Служба за планирање, набавку и обраду библиотечко-информационе грађе и извора и Служба за рад са корисницима. Служба за рад са корисницима организована је у неколико целина:

Позајмно одељење за одрасле са посебном целином књижевне критике, читаоницом дневне штампе и интернет центром, Одељење стручне књиге са читаоницом (капацитет 30 места) и Дечје одељење. Рад Библиотеке је организован кроз следеће службе и одељења: Служба за развој библиотечко-информационе делатности, Служба за планирање, набавку и обраду библиотечко-информационе грађе и извора и Служба за рад са корисницима. Служба за рад са корисницима организована је у неколико целина: Позајмно одељење за одрасле са посебном целином књижевне критике, читаоницом дневне штампе и интернет центром, Одељење стручне књиге са читаоницом (капацитет 30 места) и Дечје одељење.

Библиотека је у институционалној организацији формирала Завичајно одељење 1973. године и од тада активно ради на заштити и презентацији културне баштине. Послови на дигитализацију започети су 2005. године и на сајту Народне библиотеке Крушевац www.nbks.org.rs од 2006. године може се видети део богатства Завичајне збирке (*Дигиталне завичајне збирке* и *Дигиталне књиге*). Од 2012. године у оквиру овог одељења је издвојен и фонд старе и ретке књиге.

Од 2017. године уз помоћ средства из буџета Града, донацију Трајал корпорације и суфинансирање пројеката од стране Министарства културе и информисања РС, формиране су као нове организационе јединице и функционишу:

- ❖ Е-читаоница са 18 места са рачунарима и 30 места за индивидуални рад,

- ❖ Центар за дигитализацију,

- ❖ Мобилна библиотека – 8 стајалишта и преко 500 корисника у насељима где су подручна одељења школа која немају школску библиотеку.

- ❖ У оквиру библиотеке ради и књиговезница где се врши заштита библиотечке грађе – повезују књиге у брошираном издању, врши репарација оштећених делова књига.

- ❖ У организационој структури институције су и: интернет читаоница за одрасле, електронски кутак за децу и посебна јединица - *Кутак за младе*.

Осамдесетих година XX века Библиотека покреће издавачку делатност и од 1986. године континуирано издаје стручни часопис „Савремена библиотека“. Библиотека је 2015. и 2016. године била издавач године у Расинском округу.

Изложбени простор на првом спрату и у е-читаоници, место је где се кроз и изложене публикације, ситан библиотечки материјал из богатих фондова библиотеке, шира јавност и суграђани подсећају на значајне јубилеје, годишњице, рођења смрти познатих личности али и оних догађаја и личности, које су оставиле печат на локалну културну баштину.

На Дечјем одељењу се од 1991. године одржавају програми који популаришу књигу, читање и

Библиотеку под називом „Мала причаоница“. Ови програми и даље живе само су под утицајем технолошког развоја иновирани у програме под називом „Прочитај ми бајку“.

Посебно треба поменути радионице декупаж, израда букмаркера, као и радионице из хортикултуре које су постале обавезни програм кутка за младе уз радионице енглеског језика за најмлађе.

„Негујмо српски језик“ је манифестација која се од 2017. реализује уз помоћ Министарства културе и информисања РС, Филолошког факултета Универзитета у Београду и професора и ученика филолошког одељења крушевачке Гимназије.

У сарадњи са Филолошким факултетом Универзитета у Београду и бројним стручним и научним удружењима у 2017. години организован је међу-народни стручно-научни скуп о делу Добрице Ћосића. Намера организатора је да се скуп организује сваке друге године под радним називом „Дани Добрице Ћосића“.

Током октобра у оквиру *Дечје недеље* и *Месеца књиге*, предшколци и ђаци прваци добијају бесплатне чланске карте Библиотеке. У циљу пропацирања књиге и читања покренут је низ акција: традиционале промоције књига „Вечери међу књигама“ (1967), „Читалачка значка – тражимо најбоље читалачко одељење“ (1992) „Библиотека на тргу“ (2003), одлазак у Геронтолошки центар (2011), „Овде је некада била...“ (2014), Рода фест (2014), „Читалиште, купалиште“ (2015) и низ других.

Од 2016. године у оквиру Видовданских свечаности одржава се Видовдански фестивал књиге. У оквиру манифестације организује се изложба из Завичајне збирке, одржавају се стручна предавања која за циљ имају популаризацију књиге и читања, али и локалне културне баштине и стручни семинари за библиотекаре.

Сва дешавања у Библиотеци могу се пратити и преко Facebook странице. Од стране мреже Библиотеке нашег окружења и Интернет клуба Љиг Народна библиотека Крушевац је проглашена за „Веб библиотеку 2017. године“. Веб страница је технички уређена тако да се може пратити и са мобилних уређаја.

Табела 20 : Активности Народне библиотеке Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Број чланова	6.575	6.588	5.862
Број набављених монографских публикација	7.653	5.836	6.928
Број реализованих програма	100	100	250

Извор : Народна библиотека Крушевац (2018)

Табела 21 : Број и структура запослених у Народној библиотеци Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Укупан број запослених	24	24	23
• Управљачки кадар	3	3	3
• Администрација	4	4	3
• Стручни кадар	17	17	17

Извор : Народна библиотека Крушевац (2018)

Табела 22 : Стручна спрема запослених у Народној библиотеци

Степен стручне спреме	2015.	2016.	2017.
Магистратура	2	2	2
VII	10	11	11
VI	3	2	2
IV	8	8	8
III	1	1	0
Укупан број запослених	24	24	23

Извор : Народна библиотека Крушевац (2018)

Табела 23 : Полна структура запослених у Народној библиотеци

Година	2015.	2016.	2017.
Жене	23	22	20
Мушкарци	1	2	3
Укупан број запослених	24	24	23

Извор : Народна библиотека Крушевац (2018)

Табела 24 : Финансијско пословање Народне библиотеке Крушевац

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава – приходи	30.278.506	34.036.955	30.553.572
Укупна потрошња средстава - расходи	-30.583.472	34.046.430	30.551.138
Приходи - расходи	-304.970	-9.475	2,434

Извор : Народна библиотека Крушевац (2018)

Табела 25 : Приходи и расходи Народне библиотеке Крушевац – средства из буџета града Крушевца

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава из буџета града	27.694.596	28.099.284	26.513.425
Укупна потрошња средстава из буџета града	27.694.596	28.099.284	26.513.425

Извор : Народна библиотека Крушевац (2018)

Табела 26 : Структура прихода Народне библиотеке Крушевац

Приход	2015.	2016.	2017.
Укупан приход	30.278.506	34.036.955	30.553.572
Приход од основне делатности	1.277.510	1.339.060	1.200.310
Укупна буџетска средства :	28.607.685	31.340.895	28.203.262
Буџетска средства -Град Крушевац	27.694.596 (92,18%)	28.099.284 (82,55%)	26.513.425 (86,77%)
Буџетска средства – Министарство културе РС	913.089 (3,15%)	3.241.611 (9,53%)	1.689.837 (8,54%)
Донације	125.000	1.357.000	1.150.000

Извор : Народна библиотека Крушевац

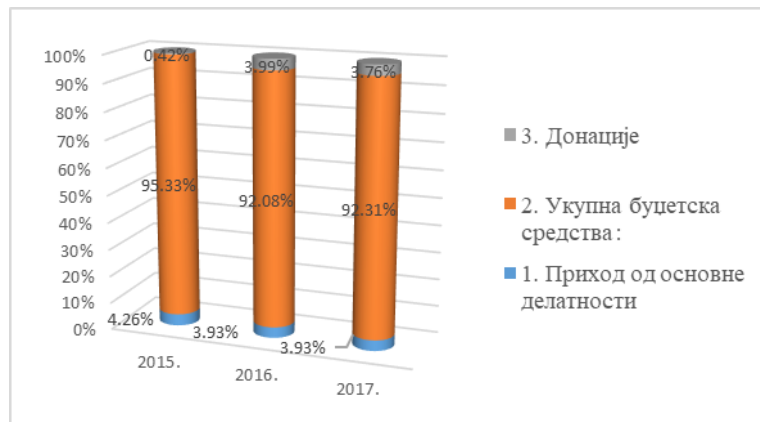

График 3 – Структура извора финансирања у % по годинама – Народна библиотека Крушевац

Град Крушевац учествује у финансирању са 92,18 % од свих буџетских прихода у 2015. години, док у 2016.г. са 82,55% а у 2017.г. са 86,77% Из републичких средстава Народна библиотека Крушевац се финансирала са 3,15 % у 2015. години, а у 2016. години, односно 2017. години, са 9,53 %, односно 8,54%.

Табела 27 : Структура расхода Народне библиотеке Крушевац

Расход	2015.	2016.	2017.
Укупан расход по годинама	30.583.476	34.046.430	30.551.138
1. Укупна средства за зараде запослених	22.013.471 (71,98%)	20.235.631 (59,44%)	19.375.923 (63,42%)
2. Укупни материјални трошкови	7.993.258 (26,14%)	10.698.363 (31,42%)	10.078.227 (32,99%)
• Административни трошкови	2.706.557	2.992.847	3.593.579
• Редовно одржавање установе	75.470	358.935	266.078
• Обнова инвентара	12.594	8.448	24.934
• Књиге и публикације	1.335.801	913.104	1.125.175
• Набавка компјутерске опреме	228.731	2.837.788	259.510
• Материјални трошкови организације догађаја у култури	672.044	689.342	455.207
• Остали материјални трошкови	409.744	581.627	919.350
3. Инвестициона улагања	1.180.543 (3,86%)	2.991.762 (8,79%)	1.096.988 (3,59%)

Извор : Народна библиотека Крушевац (2018)

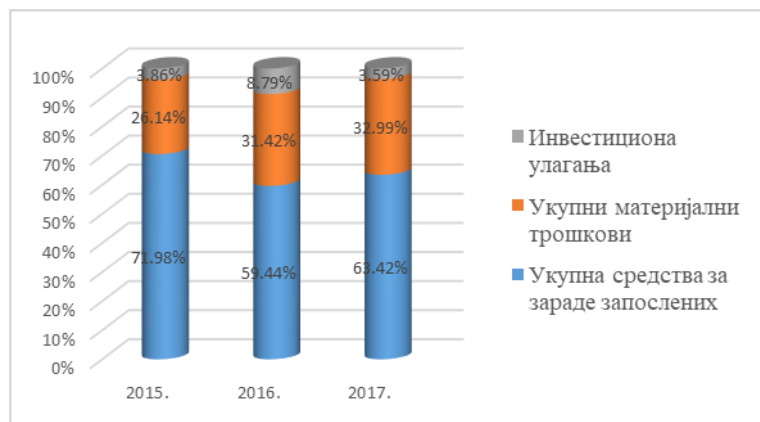

График 4 - Структура расхода Народне библиотеке Крушевац

Слика 19 - Крушевачко позориште

Професионално позориште у Крушевцу званично је основано 1946, под називом Народно позориште Крушевац.

У првом периоду Народно позориште у Крушевцу ради на професионализацији позоришног чина и на академизацији театарског стила у позитивном смислу те речи. Репертоар је састављен од класичних домаћих аутора и неколико руских, совјетских драматичара.

У другом периоду Народно позориште у Крушевцу изводи дела савремене европске и домаће драме, а посебан успех има у драматизацији Достојевског. Од 1969. мења назив у Крушевачко позориште.

Трећу етапу, од 1986. па све до данас, обележава артистичка воља за променом и узлетом. Подједнако се негује српска и инострана драма, као и дечија сцена. Крушевачко позориште је међу најактивнијим театрима у Србији, под чијим се покровитељством и у чијој продукцији одржи преко 250 програма годишње.

Крушевачко позориште је учествовало на свим релевантним фестивалима у Србији и региону: Стеријино позорје, Нови Сад; Фестивал професионалних позоришта „Јоаким Вујић“; Тврђава театар, Смедерево; Будва – град театар, Будва, Црна Гора; Дани Зорана Радмиловића, Зајечар; Вршачка позоришна јесен, Вршац; Дани комедије, Јагодина; Дани Миливоја Живановића, Пожаревац ; Муџијеви дани, Београд; Театар фест, Добој, Република Српска – Босна и Херцеговина; Културно лето, Хасков, Бугарска;

Звездариште, Београд; Дани комедије, Бјељина, Република Српска – Босна и Херцеговина; Фестивал мале сцене и монодраме, Сарајево, Босна и Херцеговина; Јоакимфест, Крагујевац; Борини дани, Врање; Фестивал дечијих позоришта, Котор, Црна Гора; Југословенски позоришни фестивал, Ужице итд. Бројне награде са ових фестивала доказ су успешне репертоарске политике Крушевачког позоришта.

Знатан број најпознатијих глумачких имена Србије рођено је и/или прве глумачке кораке је направило на сцени Крушевачког позоришта. Набројаћемо само неке: Љубинка Бобић, Душан Раденковић, Борислав Михаиловић, Миодраг Петровић Чкаља, Милан Пузић, Ташко Начић, Властимир Ђуза Стојиљковић, Михајло Бата Паскаљевић, Олгица Станисављевић, Радмила Савићевић, Радмила Живковић, Милија Вуковић, Војин Ћетковић, Сергеј и Бранислав Трифуновић, Марко Живић, Наташа Шолак Тапушковић итд. Осим њих, ту су још и Новак Новак, Власта Радовановић, Мики Стаменковић, Небојша Брадић и други.

Зграда културе (Крушевачко позориште Крушевац део заједничког објекта на локацији Видовданска 26, остали власници Град Крушевац, Трајал и Културни центар), површина дела (Позориште) 1.328 м² носилац права својине: Република Србија, Држалац: Општина Крушевац, Крушевац.

Слика 20 - Сцена Крушевачког позоришта

Значајне манифестације Крушевачког позоришта:

- ❖ *"Позоришни дани"* – одржавају се октобра и новембра месеца, поред набољих остварења у протеклој сезони са матичне сцене, гостује двадесетак најбољих позоришних представа које су премијерно изведене у Србији у протеклој позоришној сезони, најбољих позоришта у земљи (Београд, Ужице, Шабац, Сомбор...)
- ❖ *Фестивал представа за децу "Крушка"* – поред представа Крушевачког позоришта, најмлађи суграђани и њихови родитељи у току зимског школског распуста могу да погледају око петнаест набољих остварења дечијих позоришта из Србије и региона, у два термина дневно, шест до осам дана у континуитету. Године 2017. Поред Фестивала Крушка, Позориште је организовало још један Фестивал представа за децу *"Мали Јоаким"*.

Табела 28 : Активности Крушевац позоришта

Година	2015.	2016.	2017.
Број реализованих програма	298	300	298
наших представа на нашој сцени	119	125	143
наших представа на гостовању	43	44	45
гостујућих представа на нашој сцени	48	55	57
Остали програми: концерти, књижевне вечери, изложбе, свечане академије...	88	76	98
Број посетилаца	30.000	30.000	35.000

Извор: Крушевачко позориште (2018)

Табела 29: Број и структура запослених у Крушевачком позоришту

Година	2015.	2016.	2017.
Укупан број запослених	46	45	45
• Управљачки кадар	1	1	1
• Администрација	6	6	6
• Стручни кадар			
• Техничко особље	14	13	13
• Помоћно особље	5	5	5
Број програмских радника у односу на укупан број запослених	20	20	20

Извор: Крушевачко позориште (2018)

Крушевачко позориште има једну запослену (КРЕАТОР СЦЕНСКЕ МАСКЕ) која је добила сертификат Акционарског друштва "Ђуро Салај" – Центар за образовање, и оспособљена је за рад: make up – шминкер.

Табела 30: Стручна спрема запослених у Крушевачком позоришту

Степен стручне спреме	2015.	2016.	2017.
VII	17	17	17
VI	2	2	2
V	1	/	/
IV	12	12	12
III	12	12	12
Основна школа	2	2	2
Број програмских радника у односу на укупан број радника	36	35	35
Укупан број запослених	46	45	45

Извор : Крушевачко позориште (2018)

Табела 31 : Полна структура запослених у Крушевачком позоришту

Година	2015.	2016.	2017.
Жене	21	21	21
Мушкарци	25	24	24
Укупан број запослених	46	45	45

Извор : Крушевачко позориште (2018)

Табела 32 : Финансијско пословање Крушевачком позоришту

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава – приходи	59.324.838,00	61.290.346,00	60.360.015,00
Укупна потрошња средстава - расходи	59.294.400	61.291.250	60.374.444
Приходи - расходи	Суфицит 30.438	Дефицит 904	Дефицит 14.429

Извор : Крушевачко позориште (2018)

Табела 33: Приходи и расходи Крушевачког позоришта – средства из буџета града Крушевца

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава из буџета града	50.491.864	53.063.956	54.336.272
Укупна потрошња средстава из буџета града	50.491.864	53.063.956	54.336.272

Извор: Крушевачко позориште (2018)

Табела 34 : Структура прихода Крушевачког позоришта

Приход	2015.	2016.	2017.
Укупан приход по годинама	59.324.838,00	61.290.346,00	60.360.015,00
1. Приход од сопствених средстава	7.915.975,00	7.408.856,00	5.908.744,00
2. Укупна буџетска средства:	50.891.863,00 (85,79%)	53.631.490,00 (87,50%)	54.336.271,00 (90,02%)
• Буџетска средства - Град Крушевац	50.491.863,00 (85,11%)	53.063.956,00 (86,58%)	54.336.271,00 (90,02%)
• Буџетска средства – Министарство културе РС	400.000 (0,68%)	567.534 (0,92%)	/
3. Донације	517.000 (0,87%)	250.000 (0,41%)	115.000 (0,19%)

Извор : Крушевачко позориште (2018)

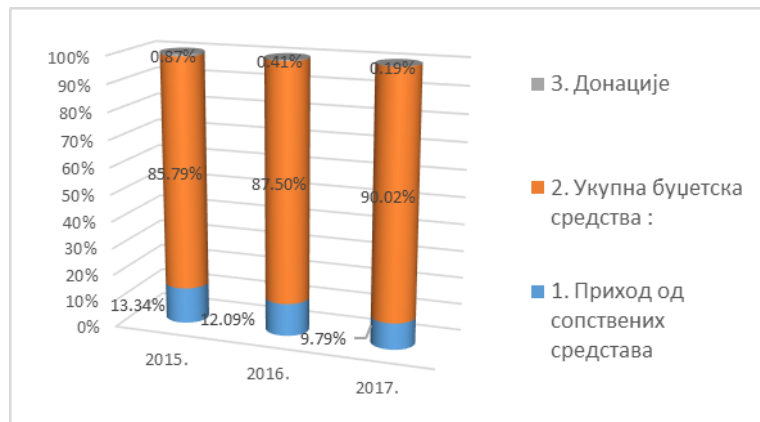

График 5 – Структура извора финансирања у % по годинама – Крушевачко позориште

На основу горе наведених података уочен је раст процента финансирања из буџетских средстава. Финансирање Крушевачког позоришта из буџетских средстава града су највећа и износе : у 2015. г. 85,11%, у 2016. г. износе 86,58%, а у 2017. г. 90,02%, док се из републичких средстава Крушевачко позориште финансирало са мање од 1% у 2015. и 2016. години. Приход од сопствених средстава у 2015. г. је износио 13,34%, а у 2016.години, односно 2017. г. износио је 12,09%, односно 9,79%.

Табела 35: Структура расхода Крушевачког позоришта

Расход	2015.	2016.	2017.
Укупан расход по годинама	59.294.400	61.291.250	60.374.444
1. Укупна средства за зараде запослених	39.835.803 (67,18%)	39.861.555 (65,04%)	41.804.495 (69,24%)
2. Укупни материјални трошкови	19.301.042 (32,55%)	20.571.084 (33,56%)	18.269.327 (30,26%)
• Административни трошкови	140.568	97.375	148.697
• Редовно одржавање установе	6.972.270	7.871.994	7.625.246
• Обнова инвентара	288.319	519.844	369.137
• Мање поправке	320.023	261.885	194.804
• Веће поправке			
• Књиге и публикације	80.400	82.900	85.420
• Материјални трошкови организације догађаја у култури	11.451.843	11.689.467	9.799.117
• Остали материјални трошкови	47.619	47.619	46.906
3. Инвестициона улагања	157.555	858.611	300.622
Улагања у зграду	100.000	116.234	118.452
Опрема за културу	/	185.092	53.330
Уградна опрема	/	481.016	
Рачунарска опрема	/	76.269	28.890
Видео надзор	/	/	99.950

Извор : Крушевачко позориште (2018)

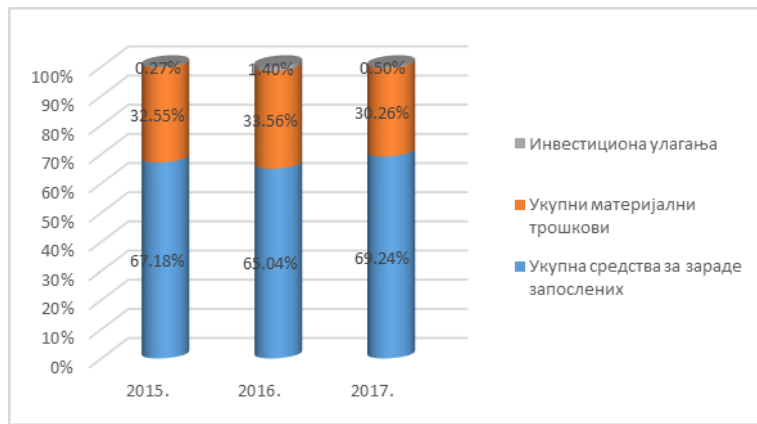

График 8 : Структура расхода у % по годинама – Крушевачко позориште

❖ Историјски архив Крушевац

Слика 21 - Зграда Историјског архива

Историјски архив Крушевац је установа, која обавља делатност у области културе, у оквиру своје територијалне надлежности која обухвата подручје Расинског управног округа и бави се прикупљањем, сређивањем, обрадом и чувањем архивске грађе и регистратурског материјала.

1948-1952.

Национални комитет ослобођења Југославије, донео је Одлуку о заштити и чувању културних споменика и старина 20. фебруара 1945. године. Након пар година, 12. марта 1948. године, издата је наредба Савезне владе о привременом обезбеђењу архива. Истовремено, Министарство просвете НР Србије је донело одлуку о формирању Архивских средишта у окружним центрима у Србији.

На предлог органа Народне власти у Крушевцу, 15. марта 1948. године оснива се Архивско средиште у

Крушевцу у надлежности Савета за просвету и културу града Крушевца. Имало је ингеренције на подручју града Крушевца и Срезова: крушевачког, расинског, копаоничког, жупског, темнићског, трстеничког и ражањског. Радило је у просторијама крушевачке Гимназије.

Овај период карактерише покретање првих активности на пољу прикупљања документације, њене заштите од даљег пропадања као и организовање рада Средишта.

Доношење Општег Закона о Државним архивима 1950. године, иницирало је упућивање предлога Савета за просвету и културу ГНО-а, јуна 1951. године, Извршном Градском народном одбору о потреби да се оснује Државни архив у Крушевцу.

1952-1955.

Градска државна архива у Крушевцу почела је са радом јуна 1952. године. Као радна просторија

коришћена је канцеларија на другом спрату тадашњег Народног одбора градске општине Крушевац (данашња робна кућа „Трајал“). Децембра исте године, Архив се сели у просторије бивше угоститељске радње „Код чика Љубе“ у Хајдук Вељковој улици, а након пар дана премешта се у магацински простор исте радње. Овај простор је био ненаменски и није одговарао условима једне научне и културне институције. Градска државна архива је коначно, 01. марта 1953. године пресељена у две приземне просторије бивше Економске школе (Дом трговачке омладине). Овакав простор је омогућио оснивање библиотеке при Градској државној архиви, децембра месеца исте године.

Прва архивска грађа, прикупљена је на иницијативу Добривоја Димитријевића, (касније и директора Установе за музејску и историјско - архивску делатност) из пожара 1953. године, а налазила се на тавану молерске задруге „Слога“ - некадашње гостионице „Гледстон“. Ову грађу чинила је документација која се односила на Жандармеријску станицу, чијом каснијом обрадом је утврђено да се у њој налазила и документација о Жандармеријској чети. Данас ова документација има ознаку архивске грађе од изузетног значаја.

Рад на популаризацији значаја прикупљања и очувања архивске грађе, били су врло интензивни. Дељени су плакати, објављивани чланци у локалном листу „Победа“ и приказивани дијапозитиви у биоскопима пред почетак емитовања филмова. Разна обавештења читана су преко разгласних станица, нарочито када су пијачни дани.

Прва изложба архивске грађе организована је у периоду од 17.09. до 03.11.1954. године у холу тадашњег Дома омладине (стара зграда позоришта), излагањем више од 300 докумената.

1956-1962.

Од 01. јануара 1956. године, Градска државна архива је преименована у Историјски архив Крушевац. Територијална надлежност се није мењала. У октобру исте године, изабран је Савет који је прву седницу одржао 12. новембра 1956. године када је донео први Статут.

Архив, на основу Статута, *„преузима на трајно чување архивску грађу бивших државних и самоуправних надлежстава и установа, друштвених организација, удружења и других правних лица када из било којих разлога престану са радом или када после*

одређеног рока архивска грађа изгуби оперативну вредност. Преузимање се врши комисијски, уз упис у Књигу улазног инвентара. Архивска грађа која се откупљује или се добија на поклон, уводи се у посебан инвентар откупа и поклона. Сређивање архивске грађе се одвија у три фазе: 1) сређивање и систематизација архивске грађе, 2) обрада архивске грађе, 3) публиковање архивске грађе“⁵

Током 1956. године велика пажња се поклањала обиласцима и евидентирању регистратура на терену.

Основана је картотека свих регистратура са подацима о оснивању и врсти документације коју поседују. Крајем 60-их година, отпочело се са сређивањем архивске грађе у великим регистратурама. Обављено је и прво излучивање безвредног регистратурског материјала 1959. године у регистратури „14. октобар“ Крушевац, а већ наредне, 1960. године у регистратури „Мерима“ Крушевац.

У циљу популарисања Установе, сваког новембра, почевши од 1958. године, организована је акција „Недеља архива“ са пригодним изложбама. Прва од њих је организована у просторијама Архива, где је било изложено око петстотина различитих докумената, који обележавају борбу радничког покрета у време старе Југославије, као и борбу људи овога краја у периоду народне револуције. На овој изложби могла су се видети и издања књига стара преко сто година.

Наредне, 1959. године, у новембру, постављена је изложба докумената поводом јубилеја КПЈ и СКОЈ-а, а управник Тадија Илијић је одржао и предавање о значају прикупљања архивске грађе за историју нашег краја.

У оквиру „Недеље архива“, сваке године, уз помоћ сарадника и повереника одржавана су у школама пригодна предавања ученицима о значају прикупљања документације.

1962-1968.

Након укидања Народног одбора Среза Крушевац, право оснивача над Историјским архивом Крушевац прелази на Народни одбор Општине Крушевац, решењем број 01-12249/1 од 03. јула 1962. године.

Историјски архив Крушевац је истог дана добио и решење број 01-16571/1 од 03. јула 1962. године о укидању самосталности установе и припајању у новоформирану Установу за музејску и историјско-архивску делатност. Архив постаје Одељење централне архиве. Савет Установе је 23. новембра 1962. године, донео одлуку о преузимању Редакционог одбора за прикупљање и обраду докумената о развоју радничког покрета и НОБ-а, и прикључио га као одсек Установе при одељењу Архива. Решењем Среза Краљево из децембра 1964. године, Архиву је, као одсек, прикључено и Одељење за вођење архиве бившег крушевачког Среза.

Проблеми смештаја архивске грађе и регистратурског материјала делимично су решени, септембра 1964. године, пресељењем у просторије Народног музеја, где је Архив добио две канцеларије и депо од 48 м².

На предлог Комисије за доделу простора, Архив је коначно пресељен у Дом за образовање одраслих (тадашњи назив за Дом синдиката) крајем новембра 1967. године.

Архиву је уступљен на коришћење пословни простор у укупној површини од 315 м² (3 канцеларије и депо од 118 м²).

Промовисањем значаја рада Архива, порастао је интерес за чувањем и предајом документације овој установи. По пресељењу у нове просторије, 1968. године, створили су се повољнији услови за рад и преузимање веће количине архивске грађе.

⁵ ИАК, фонд ИАК, Статут из 1956.године, страна број 3

Успостављени су контакти са суседним општинама и радним организацијама.

Историјски архив Крушевац је 1966. године обавио прве припреме за попис и евиденцију документације цркава и манастира. Од 1968. године радило се на свеобухватнијем попису регистратура, у циљу организоване заштите архивске грађе и регистратурског материјала. Одељење обраде архивске грађе је радило на сређивању и заштити документације у оквиру Установе. Извршена је класификација фото документације, микрофилмова и магнетофонских трака. Урађен је и први Топографски показивач, као и Водич кроз фондове. Библиотечки фонд од 4.191 библиотечких јединица, у овом периоду, обогачен је са око 2.000 библиотечких јединица, преузетих из регистратура, добијених на поклон или откупљених. Библиотечки фонд је обрађиван по принципу МДК система, при чему је отворена и картотека за сваку библиотечку јединицу. Најстарија књига у библиотечком фонду је HISTORIA UNIVERSA, veteris aenovi testament pata VII, MDCCXXI из 1721. године, штампана у Венецији на латинском језику.

Организована су предавања о значају Архива и улоги коју има у заштити архивске грађе и регистратурског материјала. У овом периоду јачала је и сарадња са другим архивима у Србији, организоване су узајамне посете и приређиване изложбе на основу архивске грађе и библиотечког материјала Архива.

1969-до данас

Током 1968. године, у тражењу адекватнијег решења за успешније пословање и постизање бољих резултата установа у култури, разматрао се предлог о дезинтеграцији спојених установа, што би резултирало самосталношћу Историјског архива, Уметничке галерије и Народног музеја.

Скупштина општине Крушевац је 26. децембра 1968. године донела решење о давању сагласности на издавање у посебну Установу - Историјски архив Крушевац. За потребе Установе, израђен је амблем „Архив има свој амблем који означава историјску прошлост града изражену кроз силуету главне куле Лазаревог града са свитком који симболично представља почетке писане речи код нас и архивску службу на шта упућује и тип слова употребљених на штамбиљу и печату.“⁶

На основу одлуке Савета радне заједнице и Уговора закљученог између Заједнице културе Општине Трстеник и Историјског архива Крушевац од 28. јануара 1972. године, отворено је одељење ИАК-а у Трстенику. Рад овог одељења отпочео је 15. фебруара 1972. године.

Пресељењем у нову зграду, 1996. године, у улици Мајке Југовића број 6, као и добијањем новог простора у пословној згради бившег ГП „Јастребца“, децембра 2007. године, Историјски архив Крушевац, се данас користи површином од 1.331,58м² савременог канцеларијског простора и депоа у Крушевцу, на три локације, и 328,20м² у Трстенику, на две локације.

Данас, у Архиву, запослено је 32 радника, од којих 29 у Крушевцу, а 3 у Трстенику.

Спољна служба Архива, врши надзор над радом регистратура из 293 насељена места у пет општина Расинског округа и Граду Крушевцу. Процењена количина документације у регистратурама је 36.010 дужних метара. У циљу отклањања недостатака и недоумица у раду регистратура, спољна служба, поред редовних обилазака, организује и стручна предавања архиварима.

Упоредо са преузимањем грађе, тече и процес сређивања и обраде, као један од најважнијих и најсложенијих стручних послова у Архиву. Од начина на који је грађа сређена зависи у каквом ће се поретку наћи, у којој ће мери бити приступачна за коришћење и какав ће квалитет и употребна вредност обавештајних средстава бити. Сређивање фондова обавља се уз помоћ Листа категорија регистратурског материјала са роковима чувања као и уз поштовање принципа провенијенције и принципа слободне провенијенције. Након сређивања, прелази се на архивистичку обраду фондова, у циљу њихове потпуније заштите и приближавања корисницима за научне, културно-просветне, привредне, политичке и друге потребе. Израђују се обавештајна средства о фондовима и садржини грађе у њима, у која спадају: улазни инвентар, општи инвентар, прегледи, општи каталози, пописи, сумарни инвентари, регеста, тематски каталози, аналитички инвентари, појединачни спискови и пописи грађе, фондова и збирки.

У депоима Архива, чува се укупно 829 фондова органа управе, школства, цркава и манастира, привредних и других организација, културних, социјалних и других установа, као и многобројних удружења са територије Расинског округа, са око 8.500 дужних метара документације. Најстарију архивску грађу у депоима Архива чине фондови:

- Кожетинска црква (1834-1972.),
- Матичне књиге рођених, венчаних и умрлих вођене у 31-ој цркви од 1837. до 1946. године
- Начелство округа крушевачког (1839-1921.).

⁶ ИАК, фонд ИАК, Статут од јануара 1969. године, члан 8

Пропагандна делатност Архива се огледа у приређивању бројних изложби, радионица, симпозијума, саветовања и научних скупова. Од прве изложбе архивских докумената, организоване 1954. године, до данас, укупно је приређена 51 изложба. Организацијом радионица и саветовања, подиже се свест о значају чувања документације. Сарадња са школским установама је приоритет рада сваке године, када се организују посете и том приликом организују мала едукативна предавања о Архиву као Установи и значају чувања документације. У оквиру прославе Дана ослобођења града, одржава се час историје за ученике, под називом „Дани историје крушевачког краја“. Од 1980. године до данас организују се научни скупови са одређеном тематиком. До сада је организовано 16 научних скупова од којих и један међународног карактера.

На основу богатог културног блага у депоима Архива, објављују се вредне публикације. Од 1964. године, када је Архив почео са публицистичком делатношћу, објављено је више значајних издања из области завичајне историје и историографије. До данас је објављено 126 издања.

Од 2003. године, Архив креће са самосталним издавањем часописа „Расински анали“, једанпут годишње. У њему се објављују радови из архивистике, историје и историографије. Привлачи велики број сарадника са бројних факултета и институција у земљи и иностранству. Радови у њему се користе и као додатна стручна литература на бројним факултетима. До сада је изашло 15 бројева.

Учешће на Сајму књига и издаваштва Расинског округа, као суорганизатор, поред Културног центра и Народне библиотеке из Крушевца, још један је вид популаризације рада Установе. Сајам се одржава октобра месеца сваке године, почев од 2011. године. Архив је добитник награде за издавача године „Расински цвет“ у 2011. и 2017. години.

У раду са корисницима архивске грађе, данас, говори се о приближно 4.000 странака на годишњем нивоу, преко 8.000 издатих оверених фотокопија и око

1.500 истраживача. Упити о архивској грађи, као и захтеви, пристижу и преко mail-а и facebook странице. Архив се константно прилагођава новим трендовима у друштву и прераста у савремену Установу, спремну да изађе у сусрет сваком будућем захтеву. Један од започетих послова је и израда веб странице Архива и припреме за израду новог и обухватнијег Водича кроз архивску грађу.

У протекле три године Архив је доносио Планове рада на основу којих је пословао у току године. Подношењем Извештаја о раду почетком сваке календарске године, могло се проценити колико је био успешан у извршењу свог постављеног Плана и колико је било одступања у односу на План.

Освртом на структуру запослених, уочава се да је број стручних кадрова у Архиву благо опао у 2017. години у односу на 2015. годину (6%, односно за 2 радника са високом стручном спремом). Структура кадрова је била задовољавајућа у протекле три године, али услед преузимања велике количине документације и повећаног броја корисника, било је потребе за њеним побољшањем у виду пријема 2 радника на одређено време. Значајно је напоменути и подршку Установе за додатном едукацијом радника на семинарима и радионицама организованим од стране Друштва архивских радника Србије.

Стање инфраструктуре и опреме се из године у годину побољшава. Добијени додатни простор у управној згради „Јастребац“, услед пријема документације из великих регистратура у стечају, постао је недовољан за смештај и проблем додатног простора за депое је поново актуелан. Сопственим напорима успело се да се радни простор осавремени и прилагоди потреби рада радника у адекватнијем и здравијем окружењу. Додатно ангажовање радника Архива условило је да постојећи простор депоа у најкраћем временском периоду буде преуређен и саниран, фондови препаковани и заштићени од пропадања. У 2017. су набављене архивске полице за смештај примљене архивске грађе, а сваке године се инвестира у обнову застареле и расходоване рачунарске опреме (рачунари, штампачи, фотокопир апарат).

Програмом рада Историјског архива планира се рад сваког одељења, унапред за годину дана. Подношењем Извештаја о раду прави се анализа и презентује јавности колико је Архив, као Установа био успешан у остварењу својих, планом зацртаних, циљева. Неретко се дешава да Архив прекорачи свој зацртани план услед непредвиђених и Планом необухваћених околности – непланирано преузимање регистратурског материјала (одлазак фирми у стечај или ликвидацију без претходне најаве или услед погоршања услова чувања старије документације у самим предузећима и установама). Такође, Програмом рада планира се и број регистратура које ће се обићи и едуковати за руковање и чување документације, врста и број фондова који ће се обрађивати у наредном периоду

према приоритетима, публиковање архивске грађе, организовање изложби, предавања и слично. У циљу боље заштите архивске грађе, унапред се планира њено микрофилмовање, скенирање и дигитализација, као савремених метода заштите и чувања архивске грађе. Почетком 2000-те године, започело се са процесом дигитализације архивске грађе. Куповином савремене опреме 2011. и 2015. године, успело се у намери да се дигитализација врши у оквиру Архива, сопственим снагама. Такође, из године у годину се планира и изградња наменске зграде, за коју још увек нема потребних финансијских средстава и услова, као и набавка наменског возила, чија реализација се очекује до краја 2018. године.

Табела 36 : Активности Историјског архива Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Број реализованих програма	8	11	7
Број посетилаца	2994	3105	4007

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

Табела 37: Број и структура запослених у Историјском архиву Крушевац (и Одељењу Архива у Трстенику)

Година	2015.	2016.	2017.
Укупан број запослених	35 = /31+4/	35 =/31+4/	33=/29+4/
• Управљачки кадар	5+1*	5+1*	5+1*
• Администрација	2	2	2
• Стручни кадар	20+2	20+2	18+2
• Техничко особље	2	2	2
• Помоћно особље	2+1	2+1	2+1
• Број програмских радника у односу на укупан број запослених	26/35	26/35	24/33

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

Напомена: Од укупно 35 извршилаца, 29 извршилаца је у Историјском архиву Крушевац, а 4 извршиоца у Одељењу Архива у Трстенику. У периоду од 2015.-2016. године два извршиоца су у Историјском архиву Крушевац била у радном односу на одређено време.

*Управљачки кадар чине директор и руководиоци ужих организационих јединица, с тим што сви руководиоци организационих јединица имају положен стручни, архивистички, испит, те обављају стручне послове.

Оба запослена која обављају послове администрације имају, такође, положен стручни, архивистички, испит.

Табела 38 : Стручна спрема запослених у Историјском архиву Крушевац (и Одељењу Архива у Трстенику)

Степен стручне спреме	2015.	2016.	2017.
VII	14 +1	14 +1	13 +1
VI	4 +1	4 +1	4 +1
V	2	2	2
IV	9 +1	9 +1	8 +1
III	2	2	2
Неквалификовани радник	0+1	0+1	0+1
Укупан број запослених	35 /31+4/	35 /31+4/	33 /29+4/

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

Табела 39: Полна структура запослених у Историјском архиву Крушевац (и Одељењу Архива у Трстенику)

Година	2015.	2016.	2017.
Жене	25	25	23
Мушкарци	10	10	10
Укупан број запослених	35	35	33

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

Табела 40 : Финансијско пословање Историјског архива Крушевац

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава – приходи	32.896.000,00	34.103.000,00	35.261.000,00
Укупна потрошња средстава - расходи	32.924.000,00	33.474.000,00	35.780.000,00
Приходи - расходи	-28.000,00	629.000,00	-519.000,00

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

Табела 41 : Приходи и расходи Историјског архива Крушевац – средства из буџета града Крушевца

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава из буџета града	28.143.000,00	29.118.000,00	29.611.000,00
Укупна потрошња средстава из буџета града	28.143.000,00	29.118.000,00	29.611.000,00

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

Табела 42 : Структура прихода Историјског архива Крушевац

Приход	2015.	2016.	2017.
Укупан приход по годинама	32.896.000,00	34.103.000,00	35.261.000,00
1. Приход од сопствених средстава	1.101.000,00 (3,35%)	1.779.000,00 (5,22%)	2.525.000,00 (7,16%)
2. Укупна буџетска средства	31.795.000,00	32.324.000,00	32.736.000,00
• Буџетска средства -Град Крушевац	28.143.000,00 (85,55%)	29.118.000,00 (85,38%)	29.611.000,00 (83,98%)
• Буџетска средства – Министарство културе РС	396.000,00 (1,20%)	/	/
• Општина Трстеник	2.868.000,00	2.967.000,00	3.125.000,00
• Меморандумске ставке за рефундацију расхода	388.000,00	239.000,00	/
• Донације	/	/	/

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

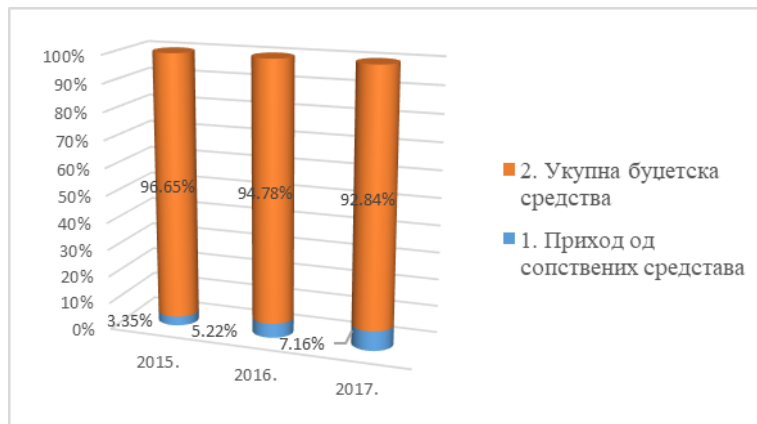

График 9– Структура извора финансирања у % по годинама – Историјски архив Крушевац

Финансирање Историјског архива Крушевац из буџетских средстава града Крушевца и општине Трстеник у 2015.г. 2016. и 2017. години су највећа и износе преко 90%. Финансијска средства која се извајају из буџета града Крушевца су највећа и износе преко 85% у 2015. и 2016. години, односно 84% у 2017. години. Евидентан је раст прихода од сопствених средстава.

Табела 43 : Структура расхода Историјског архива Крушевац

Расход	2015.	2016.	2017.
Укупан расход по годинама	32.528.000,00	33.474.000,00	35.780.000,00
1. Укупна средства за зараде запослених	24.346.000,00 (79,09%)	24.258.000,00 (77,93%)	24.383.000,00 (73,94%)
• Зараде запослених у Архиву Крушевац	21.944.000,00	21.763.000,00	21.827.000,00
• Зараде запослених у Архиву Трстеник	2.402.000,00	2.495.000,00	2.556.000,00
2. Накнаде у натури	562.000,00	648.000,00	871.000,00
3. Накнада трошкова запосленима	-	-	30.000,00
4. Социјална давања запосленима	685.000,00	280.000,00	398.000,00
5. Награде запослен.	134.000,00	901.000,00	775.000,00
6. Укупни материјални трошкови	3.672.000,00 (19,89%)	4.080.000,00 (20,64%)	5.707.000,00 (23,72%)
• Стални трошкови	2.475.000,00	2.942.000,00	3.593.000,00
• Услуге по уговору	337.000,00	386.000,00	458.000,00
• Текуће поправке	520.000,00	331.000,00	733.000,00
• Материјал	340.000,00	421.000,00	923.000,00
7. Трошкови путовања	120.000,00	167.000,00	161.000,00
8. Специјализоване услуге	37.000,00	31.000,00	37.000,00
9. Остале текуће дотације	2.641.000,00	2.632.000,00	2.446.000,00
10. Порези и таксе	-	-	135.000,00
11. Инвестициона улагања	331.000,00 (1,02%)	477.000,00 (1,42%)	837.000,00 (2,34%)
• Пројектно планирање	-	-	67.000,00
• Административна опрема	320.000	471.000,00	269.000,00
• Опрема за културу	-	-	500.000,00
• Књиге у библиотеци	11.000,00	6.000,00	1.000,00

Извор : Историјски архив Крушевац (2018)

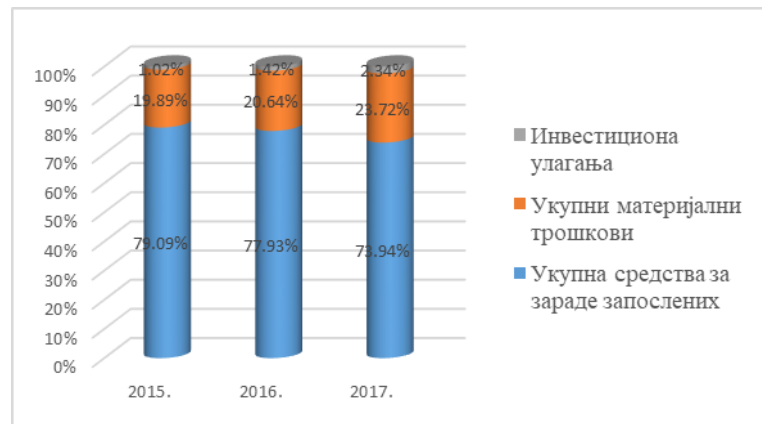

График 10 : Структура расхода у % по годинама – Историјски архив Крушевац

И на крају, а најважније, Историјски архив Крушевац константно покушава да са својим Оснивачем изнађе решење у вези адекватног простора, у којем би била смештена сва архивска грађа, као и сви запослени, и да Архив коначно постане једна Установа, која ће бити на једној адреси, са свим својим капацитетима.

❖ Народни музеј Крушевац

Слика 22 - Зграда Народног музеја

Од свога оснивања, 19. децембра 1951, Народни музеј Крушевац остварује своју основну делатност кроз сакупљање, чување, заштиту и излагање покретних културних добара и остатака материјалне културе завичаја. Током деценија, стасао је у значајну установу културе, изграђујући угледну позицију у музејској мрежи Србије. Смештен у простору археолошког парка, крушевачки музеј представља незаобилазно одредиште када је реч о културној и туристичкој понуди града. Испрва смештен у Кући Симића, временом је прерастао сâм објекат, премали за новонастале музејске потребе. Године 1969. добијен је на коришћење нови простор, овога пута унутар комплекса Крушевачког града. У неокласицистичком здању некадашње гимназије, саграђеном 1863, са

сецесијским декоративним елементима из 1908, данас је смештена стална музејска поставка која сведочи о историјском и културном развоју и преображају Крушевца и околине.

Музејски фондус садржи око двадесет и три хиљаде музеалија природњачког, археолошког, етнолошког, историјског, културно-историјског и ликовног карактера, чији је историјски корак дуг преко шест миленија – од праисторије, преко антике и средњег века, кроз раздобље турске превласти и обнове српске државности, све до средине XX stoleћа. Поред изложбене, музеј дужну пажњу посвећује истраживачкој, издавачкој, културно-просветној и педагошкој делатности, као и афирмацији аутентичних вредности завичаја. У том погледу, музеј презентује

богату културну баштину путем изложби, каталога, стручних публикација и медија. Као битан моменат у културно-просветном и педагошком раду, музеј омогућава организовање предавања и стручних вођења по сталној поставци, коришћење литературе из музејске библиотеке, помоћ при изради стручних радова и могућност одвијања наставних и ваннаставних активности, при чему посебно треба истаћи сарадњу са васпитно-образовним установама на локалу.

Стална поставка Народног музеја Крушевац обухвата хронолошки опсег од праисторије, преко антике и средњег века, кроз раздобље турске превласти и обнове српске државности, све до средине XX stoleћа. Организована у два нивоа репрезентативног музејског здања, стална поставка је распоређена на 583 m² изложбеног простора. Одабрани експонати, као и сама поставка у целини сведоче о културном и историјском развоју крушевачког краја водећи посетиоце хронолошки и сликовито кроз историјска раздобља. У приземљу, стална поставка обухвата хронолошки распон од праисторије све до почетка XIX века. Поставка има за циљ да кроз репрезентативан материјал природњачке и археолошке грађе илуструје и приближи свакодневни живот у неолиту, бронзаном и

гвозденом добу и античком периоду. Као тематске целине, представљена су три моравска града – Крушевац, Сталаћ и Козник, с посебним акцентом на Крушевачки град те период владавине кнеза Лазара. На сликовит и језгровит начин поставка у приземљу пружа осврт на Косовски бој, као и период деспота Стефана Лазаревића. Изложбени простор на спрату сачињавају две целине. Прва обухвата сталну поставку, док другу чини Свечана сала, простор намењен реализацији тематских изложби како самог Народног музеја Крушевац, тако и других музејских установа. Целина посвећена сталној поставци хронолошки је наставак поставке у приземљу и обухвата период XIX и XX stoleћа. Представљен је богат етнографски и историјски материјал који илуструје најзначајније сегменте развоја сеоске и урбане културе на овом простору, период Првог и Другог српског устанка, као и Првог и Другог светског рата. У последњем сегменту ове целине посетиоци ће бити у могућности да виде избор ликовних радова и документационе грађе из легата Милана Миловановића и Драгослава Васиљевића–Фиге, који у потпуности кореспондирају са разноликим материјалом који одсликава међуратни период.

Слика 23 - Поставке Народног музеја

Народни музеј Крушевац своју политику остварује и кроз спремност за сарадњу са установама и појединцима путем предавања, семинара, промоција, трибина, музичких приредби и сличних садржаја који за циљ имају како популаризовање музејских садржаја тако и веће учешће јавности у њиховом креирању. Осим централног објекта у средњовековном Крушевачком граду, у састав Народног музеја Крушевац улазе и Кућа Симића, Уметничка галерија, Мензулана, Уметнички атељеи и Меморијални комплекс Слободиште. За обилазак свих музејских простора у граду, посетиоцима су на располагању услуге стручних водича, а вођење кроз поставку доступно је на српском и енглеском.

Поред објекта у комплексу средњовековног Крушевачког града, у којем је смештена и стална поставка, у саставу музеја, као програмске, односно функционалне

јединице делују: Кућа Симића, Уметничка галерија и Меморијални комплекс Слободиште.

* Музеј у Лазаревом граду, сазиан 1865, дозидан 1908., сада у реконструкцији, површине 1500 m² од тога изложбени простор 760 m², депои (7) 150 m²,

* "Кућа Симића" прва деценија 19. века, саниран 2007/2008. год, површине 190 m² + 35 m² тераса + 30 m² подрум;

* Уметничка галерија, 30-е године 20. века, сама зграда 270 m² + 140 m² дворишни делови

* Мензулана, 19. век, реконструкција 1989. год; површина 270 m² од тога припада Музеју 2/3 (а 1/3 ЈП ПТТ Србије) и то: изложбени простор 60 m² и радни простори 20 m²

* Дом Слободишта, 1978. година, 240 m², масивно зидан објекат - бетон, припада Меморијалном комплексу Слободиште који обухвата укупно 72 ha.

*

Кућа Симића - Крајем 1951, када градске власти доносе одлуку о оснивању музеја, одлучено је да се за те потребе адаптира Кућа Симића (1953), у којој су се од тада периодично смењивали различити музејски садржаји. Обимнији конзерваторски радови изведени су у 1977, али тек поновном санацијом објекта (2007–2008) Народни музеј Крушевац добија простор за реализацију поставке која за циљ има да одабиром предмета из музејских збирки прикаже део породичног живота у крушевачкој вароши кроз ентеријер једног грађанског дома на прелазу из XIX у XX век. Редовним програмским активностима, који се умногоме реализују у сарадњи са грађанством, Кућа Симића настоји да афирмише

дух некадашње вароши, апострофирајући градски живот и културу на размеђу векова. Кућа Симића, здање јединствене културне и историјске вредности и евидентирано културно добро од великог значаја (Службени гласник РС 28/83), у себи обједињује музејску збирку, музејски туристичко-информациони пункт и сувенирницу.

Уметничка галерија - Отварањем прве изложбе, 27. јануара 1962, Уметничка галерија у Крушевцу отпочела је са

радом за потребе излагања, прикупљања, чувања и проучавања значајних уметничких појава и тенденција у земљи, као и уметности настале на подручју града и региона. У тренутку оснивања, деловала је у оквиру музеја, да би након раздобља самосталног функционисања (1971–91) поново постала саставним делом Народног музеја Крушевац. Зграду, са пратећим објектима у дворишном делу, град је откупио за потребе Уметничке галерије (1984). Дефинисаним циљевима у периоду установљења, постављена је јасна концепција формирања збирке и изложбеног програма, где представљање значајних појава и личности, посебно уметника млађе генерације, прати издавање каталога. У оквиру делатности, формирана је стручна библиотека, као и документација релевантна за проучавање уметничких збивања којима се бави. Смештена у објекту који ужива статус заштићене амбијенталне целине некадашње породичне куће с почетка XX века, Уметничка галерија располаже изложбеним простором на око 140 м² организованим у пет просторија, међусобно повезаним у сачуваној аутентичности распореда и декорације у духу сецесије.

Слободиште - Меморијални комплекс Слободиште подигнут је на југозападном ободу града, на обронцима Багдале, где се за време фашистичке окупације (1941–44) налазио логор са стратиштем за 1650 цивила и родољуба. Највеће стрелјање одиграло се 29. јуна 1943. године, када је окупатор, као вид одмазде, стрелјао 324 лица (162 припадника Југословенске војске у Отаџбини и 162 припадника партизанског покрета). На простору који је некада покривао логор, данас је меморијални комплекс са масовним гробницама.

Централни споменички део припада концепту који је у периоду 1961–65, а по идеји Добрице Ћосића, реализовао архитекта Богдан Богдановић. Споменички елементи јесу Стратиште и Хумке, као и два амфитеатра – Долина поште, са јатом камених птица које стреме небу, и Долина живих, којима се приступа кроз кружну Капију Сунца.

Суштина читавог комплекса одређена је двома сугестивним порукама: „Под овим небом, човече, усправи се“ и „Хлеб и слобода исто су нама“.

Године 1978, по пројектима архитеката Богдана Богдановића и Светислава Живића, саграђен је и Дом Слободишта, предвиђен за истраживачки рад и изложбене активности.

Читав комплекс проглашен је културним добром, знаменитим местом од великог значаја (Службени гласник РС 28/83).

Основна конотација Споменика опредељена је према животу и стваралаштву. Зато је поред свог меморијалног карактера овај спомен-комплекс представља деценијама уназад место дешавања многих културних манифестација међу којима се свакако издвајају *Свечаности слободе* (1965. до 2000.) на којима су изведена бројна драмска остварења и концерати уз учешће врхунских уметника. Од 2000. године ова активност се наставља у оквиру *Видовданских свечаности* али у знатно мањем обиму. Управна зграда Слободишта која је некада поседовала изложбени и простор за пријем званица и гостију, сада захтева санацију како би поново могла да прими посетиоце.

Постојећи музејски фонд у овом тренутку обухвата близу 23000 предмета, разврстаних у оквиру четири стручна одељења, у укупно седам збирки - археолошкој, историјској, нумизматичкој, културно-историјској, природњачкој, збирци ликовне и примењене уметности. Саставни део фондова музеја чине и спомен-збирке Милана Миловановића и Драгослава Васиљевића Фиге и легати сестара Михаиловић, Стевана и Станислава Биничког, док посебне целине чине фондови дела Младена Србиновића и завичајних сликара Божицара Лазаревића Доде и Зорана Николића.

Природњачка збирка Народног музеја Крушевца званично је оформљена 1997, али прикупљање узорака датира од 1952, када је приспео први поклон, отисак овог листа у бигру. До званичног формирања збирке прикупљено је тринаест примерака, набављених, углавном, путем поклона. Од тада се интензивније ради на употпуњавању збирке теренским радом, поклоном и откупом. Велики утицај имале су изложбе организоване са сродним установама, које су подстакле како стручне организације, тако и појединце да поклонима или информацијама дају допринос и помоћ природњачком одељењу музеја. Најзначајнији део поклоњених збирки представља збирка проф. др Јованке Митровић Петровић са Рударско-геолошког факултета Универзитета у Београду, која обухвата веома важну палеонтолошку збирку од 15 палеонтолошких примерака из различитих крајева света.

Археолошка збирка - Почев од свога оснивања, крушевачки музеј бави се чувањем и заштитом покретних археолошких налаза. Збирка се формира првенствено захваљујући истраживањима бројних археолошких локалитета, као и путем поклона и откупа. Збирка праисторијских артефаката обухвата материјалне остатке из периода неолита, бронзаног и гвозденог доба, покривајући широк временски ход од краја VII миленија старе ере све до римских освајања ових простора. Античка археолошка збирка посебну

пажњу посвећује изучавању завичајне прошлости током римске епохе. У оквиру саме збирке налазе се вотивни споменици, бронзане фигурине, рељефи од камена, теракоте и олова, фибуле, накит, оруђе, оружје, керамика... Интерпретација добијених налаза, у комбинацији са историјским изворима и теренским истраживањима, омогућила је креирање основне слике о крушевачком крају у античком периоду. До оснивања средњовековне археолошке збирке долази путем првих систематских археолошких ископавања средњовековног Крушевца, спроведених 1961, од стране Републичког завода за заштиту споменика културе и Археолошког института из Београда. Збирка је временом употпуњавана предметима сакупљаним приликом бројних археолошких ископавања и рекогносцирања терена, као и донацијама и откупима. Састоји се из трију целина одређених значајним центрима Моравске Србије – Крушевцем, Сталаћем и Козником. Као посебне сегменте требало би издвојити артефакте проистекле из археолошких истраживања локалитета Конопљаре код Читлука и Бедема код села Маскара. Према стандардизованој подели, у оквиру збирки издвајају се три подзбирке: грнчарије, оружја и оруђа.

Историјска збирка - Непосредно са оснивањем крушевачког музеја започето је и формирање историјске збирке која обухвата предмете почев од средњег века до данашњих дана. У том смислу, у збирци су заступљени предмети, фотографије и документа везани за политички, војни, привредни и културни живот завичаја, а с обзиром на различитост материјала, у оквиру историјске збирке постоји дванаест подзбирки и легат Станислава Биничког (1872–1942), који поред личних предмета, докумената и фотографија, садржи оригиналне нотне записе композиције *Мари на Дрину*, као и композиција насталих у раздобљу 1887–93.

Етнографска збирка почиње са формирањем од самог оснивања музеја, када се бележи улазак у фонд једног од вреднијих предмета српске грађанске ношње, женског хаљетка евидентираног као свадбено либаде. Устројством одељења за етнологију (1965), започето је систематско проучавање традиционалне културе и формирање збирки у које улазе предмети са територије Крушевца, али и шире антропогеографске целине дела Темнића и Западног Поморавља, Расине, поткопаоничких насеља и области Александровачке жупе. Збирка је одражавала све карактеристике етничке структуре крушевачког краја, где после ослобођења (1833), поред малобројног стариначког слоја, већим делом учествују досељеничке косовско-метохијске струје, измешане са млађим динарским досељеницима. Предмети у етнолошкој збирци сведоче о свакодневном животу становништва на овим просторима, у ближој и даљој прошлости и у различитим друштвеним и економским условима. Класификовани су и депоновани по врсти материјала, да би се временом почеле формирати збирке, подзбирке и колекције. Етнолошка збирка, са око 6000 евидентираних предмета, данас је разврстана на предмете који припадају сеоској и градској култури.

Збирка културне историје представља фонд грађе од изузетног значаја за проучавање токова историјских и културолошких дешавања у крушевачком крају, али и сведочанство о утицају Крушевца и знаменитих Крушевљана кроз политичко, војно и друштвено деловање на креирање историје модерне српске државе. Оформљена је 1998, а године 2011. издвојена је из етнолошког и припојена историјском одељењу. Збирка садржи око 3000 предмета и обухвата разгледнице, дописне карте, фотографије, архивску грађу, легат академика Владана Ђорђевића и предмете везане за културно-историјски живот Крушевца и околине. Збирка је већим делом музеолошки обрађена, отворена је и у сталном порасту путем истраживања, донација и откупа, према критеријуму свог значаја за документовање убрзаних културно-историјских процеса у самом граду.

Збирка примењене уметности - Основ за формирање збирке примењене уметности чинили су предмети доспели у музеј као резултат археолошких истраживања на простору средњовековног Крушевца, а који су и данас њен најважнији сегмент. Збирка је временом обогаћивана археолошким истраживањима, откупом и поклоном. Бројни покретни налази из Крушевачког града, као и делови накита и култни предмети из Сталаћа, сведоче о уметничком осећању и техничком знању средњовековних мајстора. Поред оригиналних предмета, збирка обухвата и колекцију копија које представљају значајан документ и историјски извор. Систематски употпуњавана, према унапред утврђеном плану, она обухвата копије фресака, камене пластике, рукописа, као и реконструкцију одежде кнеза Лазара Хребељановића.

Збирка ликовне уметности Народног музеја Крушевац представља целину у којој су заступљени аутори и правци од значаја за разумевање историјских и савремених токова српског ликовног стваралаштва XX века. С обзиром на комплексни карактер музеја, као и чињеницу да се у тренутку оснивања установе почетним фондовима није располагало, настајење збирке могуће је пратити кроз неколико етапа, почев од 1953, када су поред слика и графика набављених захваљујући суграђанима – дародавцима, реализовани и први откупи. Током 1980, збирка је увећана за 105 радова који су, према важећим критеријумима, представљали врхунска остварења појединих аутора. У овом периоду, у концепцијском смислу, збирка добија карактер заокружене целине, чије ће се обогаћивање надаље вршити у оквиру три јасно издвојена сегмента:

Збирка уметничких дела насталих до 1950. године (са акцентом на стваралаштву завичајних уметника)

Збирка дела ликовне уметности инспирисаних косовском традицијом, односно историјом српске средњовековне државе моравске епохе

Збирка дела савремене ликовне уметности

Као посебне, у највећој мери заокружене целине, у оквиру крушевачке ликовне збирке налазе се спомен-збирке Милана Миловановића и Драгослава Васиљевића Фиге, као и легат сестара Михаиловић. Збирка ликовне уметности Народног музеја Крушевац обухвата 1161 дело. Збирка омогућава сагледавање значајних појава у ликовној уметности, али и указује на специфичности крушевачког подручја.

У сфери научно-истраживачког рада, Народни музеј Крушевац је у протеклих 20 година био ангажован на више пројеката: *Улога крушевачке области у Моравској Србији* (у сарадњи са Византолошким институтом САНУ) од 1985–90; *Ликовна уметност у Крушевцу у првој половини XX века* (са Институтом за историју уметности), од 1985–90; *Људске жртве и материјална штета у крушевачком ратном округу 1941–1945* (са Институтом за савремену историју) од 1987, као и на више археолошких пројеката (*Праисторијска насеља у доњем току Западне Мораве и Јужне Мораве; Конопљара*, 1994–1997; и др).

У сфери заштите непокретних културних добара, конкретне активности Музеја остварене су кроз: реконструкцију објекта Водица – Св. Тројица у Град Сталаћу 1999–2000; заштиту Споменика косовским јунацима 1989. и 2004; санацију и адаптацију објекта Кућа Симића: 1987–89. и 2006–8; реконструкцију Мензулане 1988–89; рестаураторске захвате на цркви Лазарици, екстеријер и ентеријер 1988–89, рестаурацију старих градских чесама 1989–91. и др.

Зграда музеја је у периоду 2011–13. године реконструисана и адаптирана. Кад су археолошки локалитети у питању, у евиденцији Народног музеја Крушевац евидентирано их је преко 120 на подручју Расинског управног округа и Општине Ражањ. Музеј је, у континуитету, ангажован на њиховом рекогносцирању, истраживању и заштити: у овим активностима остварује се непосредна сарадња, пре свега са Заводом за заштиту споменика културе Србије, Заводом за заштиту споменика културе Краљево и Археолошким институтом САНУ.

У току је реализација пројекта *Археолошка перспекција доњег тока Мораве* у сарадњи са Археолошким институтом САНУ и *Пројекат рестаураторско-конзерваторских радова на западном бреду Крушевачког града са археолошким истраживањима*, у сарадњи са Републичким заводом за заштиту споменика културе у Београду.

Прикупљање, обрада, заштита и презентација музејских предмета, као и сарадња са другим музејима, институцијама, грађанима резултира и великим бројем изложби у току године.

Уметничка галерија подстичући развој крушевачке уметничке сцене традиционално приређује *Октобарски салон* на ком се излажу дела овдашњих уметника. Често излаже дела из властите збирке савремене уметности или изложбама представља актуелне појаве и значајне личности. Међународним пројектом „Препознавање“ остварује се повезивање више локалних уметничких сцена.

У Кући Симића последњих годинама традиционално се одржавају разне радионице као и занимљиве изложбе настале у директној сарадњи са посетиоцима и грађанима.

Треба поменути и *Дечију међународну колонију „Биберче“* која се традиционално одржавала у селу Наупаре од 1994. године, под покровитељством Града Крушевца а у организацији Народног музеја. Ова колонија од 2011. године добија форму ликовне манифестације „Биберче“ у којој учествују ђаци крушевачких школа.

Школа за ликовне таленте „Милан Миловановић“ представља форму специјалистичког образовања у области ликовног стваралаштва ученика средњих школа. Школу обезбеђује и оперативно води Музеј.

Табела 44 : Активности Народног музеја Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Број реализованих програма	24	36	17
Број посетилаца	око 24.000	око 25.000	око 26.000

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

Табела 45 : Број и структура запослених у Народном музеју Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Укупан број запослених	38	38	37
• Управљачки кадар	1	1	1
• Администрација	2	2	2
• Стручни кадар	28	28	28
• Техничко особље	2	2	2
• Помоћно особље	5	5	4

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

Табела 46 : Стручна спрема запослених у Народном музеју Крушевац

Степен стручне спреме	2015.	2016.	2017.
VII	21	21	23
V	2	2	3
IV	12	12	9
Осмогодишња школа	3	3	2
Укупан број запослених	38	38	37

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

Табела 47 : Полна структура запослених у Народном музеју Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Жене	20	20	18
Мушкарци	18	18	19
Укупан број запослених	38	38	37

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

Табела 48 : Финансијско пословање Народног музеја Крушевац

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава – приходи	44.426.000	53.695.000	51.781.000
Укупна потрошња средстава -расходи	44.484.000	53.731.000	51.548.000
Приходи - расходи	-58.000	-36.000	+233.000

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

Табела 49 : Приходи и расходи Народног музеја Крушевац– средства из буџета града Крушевца

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средства из буџета града	37.491.000	40.355.000	44.766.000
Укупна потрошња средства из буџета града	37.491.000	40.355.000	44.766.000

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

Табела 50 : Структура прихода Народног музеја Крушевац

Приход	2015.	2016.	2017.
Укупан приход по годинама	44.426.000	53.695.000	51.781.000
1. Приход од основне делатности	1.075.000	1.038.000	1.628.000
2. Укупна буџетска средства	43.075.000	52.657.000	50.153.000
Буџетска средства - Град Крушевац	37.491.000 (84,39%)	40.355.000 (75,16%)	44.766.000 (86,45%)
Буџетска средства – Министарство културе РС	5.584.000 (12,57%)	12.302.000 (22,91%)	5.387.000 (10,41%)
3. Донације	276.000 (0,62%)	-	-

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

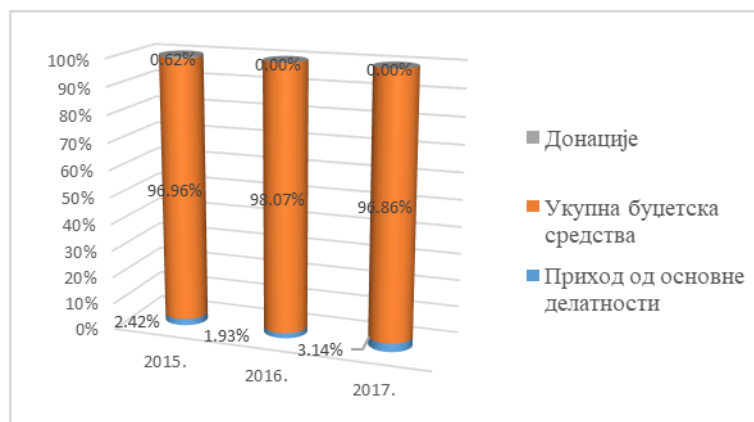

График 11 – Структура извора финансирања у % по годинама – Народни музеј Крушевац

Финансирање Народног музеја Крушевац из буџетских средстава града су највећа и износе у 2015. години 84,39%, док у 2016.години, односно 2017. години износе 75,16%, односно 86,45%. Из републичких средстава Народни музеј Крушевац се финансира у 2015. г. са 12,57%, а у 2016. години,односно 2017. години, са 22,91%, односно са 10,41%.

Табела 51 : Структура расхода Народног музеја

Расход	2015.	2016.	2017.
Укупан расход по годинама	44.484.000	53.731.000	51.548.000
1. Укупна средства за зараде запослених	30.778.000 (70,25%)	31.566.000 (62,83%)	33.986.000 (72,69%)
Остала примања запослених (отпремнине, јуб. награде,...)	470.000	2.192.000	3.482.000
2. Укупни стални трошкови	4.338.000 (29,75%)	5.957.000 (36,27%)	5.269.000 (26,15%)
• Трошкови путовања	298.000	451.000	478.000
• Услуге	2.879.000	2.498.000	3.568.000
• Текуће одржавање и поправке	39.000	43.000	461.000
• Књиге и публикације			
• Материјал	603.000	807.000	872.000
• Остали расходи	561.000	142.000	60.000
3. Инвестициона улагања- зграде и грађевински објекти	-	487.000 (0,91%)	598.000 (1,16%)
Машине и опрема	2.693.000	2.437.000	1.314.000
Остале некретнине и опрема	571.000	885.000	580.000
Нематеријална имовина	887.000	6.075.000	204.000
Роба за даљу продају	367.000	191.000	676.000

Извор: Народни музеј Крушевац (2018)

График 12- Структура расхода у % по годинама – Народни музеј

3.3.3. Други актери у култури града Крушевца

У дефинисању културолошке мапе нашег града, поред установа из области културе, значајно место припада и културно уметничким друштвима који директно учествују у очувању и неговању изворних и аутентичних културних традиција народа. Једно од значајних места у културном миљеу Града Крушевца припада и Културно-уметничком друштву “14.октобар” Крушевац

Слика 24 - Наступ КУД-а 14 октобар

Културно–уметничко друштво "14. октобар" основано је 1926. године, у тадашњој Фабрици вагона у Крушевцу, а данашњој Индустрији "14.октобар". Ансамбл "14.октобар" ради у Дому културе "14.октобар", површине 600 квадрата. Објект користе искључиво Ансамбл "14.октобар" и у току је поступак преноса објекта у власништво Ансамбла "14. октобар". Програм и рад Ансамбла КУД-а "14.октобар" базирани су на његовој основној делатности:

- ❖ Проучавање, неговање и обрада народних игара, музике и песама, веома значајног дела народног стваралаштва и нематеријалног културног наслеђа.

- ❖ Кореографско и сценско постављање народних игара, уз очување њихове изворности и етно-кореолошких карактеристика.

- ❖ Извођење створеног програма - народних игара, музике и песама - на концертима и другим јавним наступима.

У 2015.години, сви делови Ансамбла "14.октобар" (I, II и III селекција играча, оркестар, солисти певачи и женска певачка група) одржали су укупно 320 проба. Прва и друга селекција играча имале су по 8 проб, а трећа селекција играча - оркестар и певачи солисти и женска певачка група по 4 пробе месечно. Одржано је и 12 ванредних проба са солистима.

У 2015. години одржана су 23 концерта. У 2015. години, први пут после више година, Ансамбл "14.октобар" није имао новца да путује у иностранство на међународне фестивале на које су били позвани. На гостовању у Црној Гори одржали су два концерта – у Бијелом Пољу и Берану. На позив нашег ансамбла, на Видовданске свечаности 2015.г., учествовала су и два српска ансамбла из Чикага (САД) - „Божур" и „Гаврило Принцип". У крушевачкој Хали спорта, пред око 2000 посетилаца, одржали су заједнички концерт (18. јуна) на коме је учествовало више од 160 играча, свирача и певача.

У 2016.години, сви делови Ансамбла "14.октобар" одржали су укупно 319 проба. 2016. година била је јубиларна – 90 година успешног ансамбла "14.октобар". Репертоар, који се у стручним круговима сматра једним од најквалитетнијих у земљи, обогатили су са 4

кореографије. Од планираних 20 концерата, одржали су 19. Имали су врло успешно учешће, са више од 200 чланова, у емисији "Тако стоје ствари" Првог програма РТС. Угостили су Ансамбл "Текстилац" из Бијелог Поља. У Крушевцу су одржали два заједничка концерта.

У 2017. години, сви делови Ансамбла "14.октобар" одржали су укупно 315 проба и 22 концерта. Два изузетно значајна и успешна концерта одржана су у Београду:

- ❖ Делегација НР Кине је 11.09.2017.г. посетила Београд. Председник Републике Србије, Александар Вучић је у њихову част приредио пријем и том приликом је Ансамбл "14.октобар" из Крушевца одржао концерт.

- ❖ Поводом прославе и обележавања значајног јубилеја Безбедоносно - Информативне Агенције Републике Србије, 15.октобра 2017. у Београду, Ансамбл је, пред више од 1000 званица одржао концерт. У знак захвалности Ансамбл „ 14. Октобар" је добио велико признање - Плакету Безбедоносно - Информативне Агенције.

За протекле 92 године успешног рада, друштво је имало око 7.700 чланова, више од 6.100 концерата, позоришних представа, ликовних изложби, књижевних вечери и других уметничких програма. Ансамбл народних игара и песама Културно-уметничког друштва „14.октобар“ је најмасовнија и најквалитетнија секција овог Друштва, а у последње три деценије спада у 10-15 најбољих у нашој земљи. Посебно се издвајају по квалитету и вредности свог репертоара. Ансамбл је приказивао своје програме у 97 градова некадашње Југославије, у многим и по више пута. Сви чланови Ансамбла су аматери. Највећи број чланова Ансамбла чине ученици и студенти. О самој вредности и значају ансамбла „ 14. октобар" најбоље говоре подаци да он успешно ради већ 92 године, да су чланови Ансамбла изузетне личности који се баве различитим професијама. Ансамбл је своје програме приказивао у 97 градова бивше Југославије, у многим градовима и по више пута. Такође, програмима су се представљали и у многим селима општине Крушевац.

Ансамбл је развио изузетну сарадњу са многим уметничким кућама, друштвима, ансамблима и уметницима, како у земљи тако и у иностранству. Истичу се:

- Крушевачко позориште - у коме је ансамбл одржао многобројне концерте. У позоришним представама су играли и свирали чланови и музичари ансамбла. За више позоришних представа кореографију је урадио њихов уметнички руководилац;

- Крушевачки хорови са којима су успостављали дугогодишњу сарадњу. Посебно се истиче сарадња са хором "Бинички" и хором "Свети кнез Лазар";

- Културно-просветна заједница Крушевац;

- Културно-уметничка друштва: "Бранко Крсмановић" – Београд, "Костолац" – Костолац, "Абрашевић" – Крагујевац, "Абрашевић" – Шабац, "Абрашевић" – Краљево, "Абрашевић" - Чачак "АНИП" – Пожаревац, "Димитрије Котуровић" – Београд, "Ацо Маровић" – Обилић, "Гусле" – Кикинда, "Његош" – Цетиње, "Оро" – Ниш, "Семберија" – Бијељина, "Бикавац" – Вишеград, "Текстилац" – Бијело Поље, "Братство" – Травник, "Трогир" – Трогир, Дом културе Жалец;

- Хумано друштво "Добра нарав" – Крушевац;

- Српско културно удружење "Вук Караџић" – Бон (Немачка);

- Српско културно удружење "Карађорђевићи" – Нирнберг (Немачка);

- Српско културно удружење "Младост" – Минхен (Немачка);

- Српска фолклорна група "Растко" – Лондон (Енглеска);

- Фолклорни ансамбл "Цар Лазар" – Гмунден (Аустрија);

- Фолклорне групе "Гаврило Принцип" и "Божур" – Чикаго (САД);

- Културно-уметничко друштво „Младост“ – Темишвар (Румунија);

- Иностранни фолклорни ансамбли: "Тихи" и "Земља Лемборска" – Пољска, "Киндија" и "Панделасул" – Румунија, "Акритес Алмопијас" – Грчка, "Сицилија Антика" – Италија, "Селме" – Шпанија;

- Српска православно – црквена општина "Свети Симеон Мироточиви" – Чикаго (САД).

- Бранко Марковић, кореограф, творац југословенског уметничког фолклора;

- Редитељи : Бата Путник, Небојша Брадић, Душан Јовановић, Мики Стаменковић, Спасоје Ж. Миловановић;

- Песникиње Десанка Максимовић и Мира Алечковић.

Више од 25 година у Србији се одржавала највећа смотра аматера под називом "Сусрети другарства", а један од три оснивача ове манифестације било је и КУД "14.октобар". Сваке године, на овој манифестацији, учествовало је преко 150 друштава. Ликовна и литерарна, а посебно фолклорна секција друштва освајали су више пута највредније награде (прва, друга и трећа места). У Косовској Митровици, 1983. године, на такмичењу културно-уметничких друштава Југославије, Ансамбл "14.октобар" освојио је златну медаљу и Заставу такмичења у трајно власништво. Ансамбл „14. октобар" је 1987. године, у Тршићу, наступио на прослави „Два века Вука. Ансамбл

"14.октобар" наступио је три пута на Свечаностима слободе и пет пута на Видовданским свечаностима – на Слободишту, и у Крушевачком позоришту. За висок уметнички домет добио је Плакету Слободишта. Ансамбл "14.октобар" организовао је, са великим успехом, четири Фестивала фолклора у граду. Програме најбољих ансамбала Србије пратило је више хиљада гледалаца у Хали спортова. На првом Фестивалу фолклорних ансамбала Србије, у Крагујевцу 1982.године, у конкуренцији најбољих ансамбала Србије, Ансамбл "14.октобар" освојио друго место и добио Повељу Савеза аматера Србије и упућен на Међународни фестивал фолклора у Дижону (Француска).

Ансамбл "14.октобар" је до сада имао 58 успешних турнеја у истранству: у Португалу, Шпанији, Чешкој Републици, Мађарској, Турској, Сједињеним Америчким Државама – два пута, Енглеској – три пута, Бугарској – три пута, Чехословачкој – два пута, Француској – три пута, Италији – три пута, Румунији – шест пута, Швајцарској – 5 пута, Грчкој – 6 пута, Пољској – једанаест пута, Немачка – девет пута;

Са великим успехом Ансамбл "14.октобар" учествовао је на 39 међународних фестивала фолклора, и то:

- Француска – 4 пута: Хагенау 1977., Дижон 1983., Монреал и Монрежо 2003.

- Енглеска – 3 пута: Билингам и Ланкастер 1988. и Билингам 1997.

- Грчка – 6 пута: Кардица 1989., Гефируди 1994., Аридеа 1998. и 1999., Науса 1999. и Крф 2000.

- Румунија – 3 пута: Констанца 1995., Питешти 1996., Констанца 1997.

- Италија - 8 пута: Рокалумера и Агриђенто 1998., Вико Еквензе, Кава де Тирени, Молитерно, Ноци, Ређо Калабрија и Агриђенто 2001.

- Чехословачка : Виходња 1982.

- Југославија : Београд 1982.

- Португал : Порто 1989.

- Шпанија – 3 пута: Понтеведра, Сарагоса и Лас Пресас 2000.

- Чешка Република: Всетин 2002.

- Мађарска: Пушпокладани 2004.

- Турска: Афион 2008.

- Пољска – 5 пута: Лемборк, Сиераковице 2010., Лемборк и Бруси 2011., Лемборк 2014.

- Бугарска: Варна, Златни Пјасци 2017.

Највећи међународни успеси Ансамбла "14.октобар су:

- Друго место на Интернационалном фестивалу фолклора у Дижону (Француска) 1983. године, у конкуренцији ансамбала из 40 земаља, са свих континената.

- Прво место на Интернационалном фестивалу фолклора у Хагенау (Француска), 1977. године.

- Прво место на Интернационалном фестивалу фолклора у Пушпокладани (Мађарска), 2004. године.

- Веома успешна гостовања у Сједињеним Америчким Државама (2006. и 2013.г.), а посебно, бриљантни концерти у чувеном Харис театру, у Чикагу.

- Ансамбл "14.октобар" је за свој дугогодишњи и успешан рад, добио Златну плакету Савеза аматера Србије - највише признање у овој области.

Табела 52 : Активности КУД „ 14. октобар " Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Број реализованих програма	23	19	22
Број посетилаца	12.500	9.000	11.500

Извор: КУД „ 14.,Октобар" Крушевац

Табела 53 : Број и структура запослених у КУД „ 14. Октобар " Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Укупан број запослених	3	3	3
• Управљачки кадар	1 (50% аут.хонорар)	1 (50% аут.хонорар)	1 (50% аут.хонорар)
• Стручни кадар	3	3	3

Извор: КУД „ 14.,Октобар" Крушевац

Табела 54 : Стручна спрема запослених у КУД „ 14. Октобар " Крушевац

Степен стручне спреме	2015.	2016.	2017.
IV	3	3	3
Укупан број запослених	3	3	3

Извор: КУД „ 14.,Октобар" Крушевац

Табела 55 : Полна структура запослених у КУД „ 14. Октобар " Крушевац

Година	2015.	2016.	2017.
Жене	/	/	/
Мушкарци	3	3	3
Укупан број запослених	3	3	3

Извор: КУД „ 14.,Октобар" Крушевац

Табела 56 : Финансијско пословање КУД „ 14. Октобар " Крушевац

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средстава – приходи	2.463.790	2.319.000	2.409.698
Укупна потрошња средстава - расходи	2.409.110	2.161.000	2.313.170
Приходи - расходи	54.680	158.000	96.527

Извор: КУД „ 14. Октобар" Крушевац

Табела 57 : Приходи и расходи КУД „14. Октобар " Крушевац – средства из буџета града Крушевца

Информација о буџету	2015.	2016.	2017.
Укупан прилив средства из буџета града	2.372.850	2.319.000	2.409.698
Укупна потрошња средства из буџета града	2.372.110	2.161.000	2.313.170

Извор: КУД „14. Октобар" Крушевац

Табела 58: Структура прихода КУД „ 14. Октобар " Крушевац

Приход	2015.	2016.	2017.
Укупан приход по годинама	2.463.790	2.319.000	2.409.698
1. Буџетска средства - Град Крушевац	2.372.850 (96,31%)	2.319.000 (100%)	2.300.000 (95,45%)
2. Донације	90.940 (3,69%)	0,00%	109.698 (4,55%)

Извор: КУД „ 14,Октобар" Крушевац

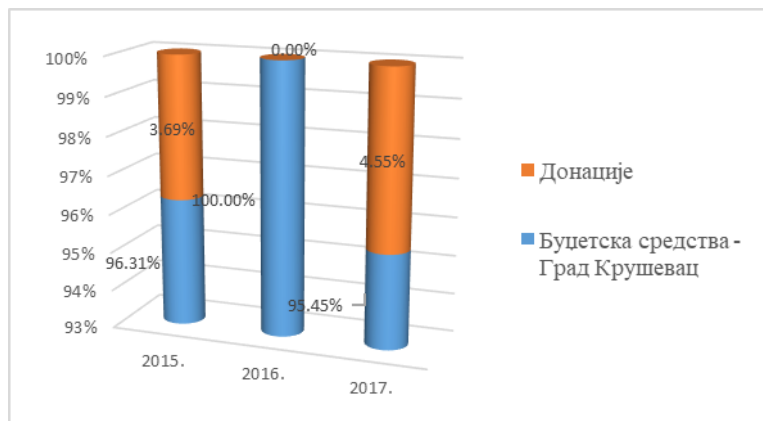

График 13– Структура извора финансирања у % по годинама - КУД „ 14. октобар " Крушевац

Табела 59 : Структура расхода КУД “14. октобар“

Расход	2015.	2016.	2017.
Укупан расход по годинама	2.409.110	2.161.000	2.313.170
1. Укупна средства за зараде запослених	2.260.861	1.974.000	1.918.315
2. Укупни материјални трошкови	148.249	187.000	394.855
• Административни трошкови	2.061	/	/
• Редовно одржавање установе	/	81.000	4.869
• Материјални трошкови организације догађаја у култури	134.274	51.000	231.142
• Остали материјални трошкови	11.914	55.000	158.844

Извор: КУД „14. Октобар" Крушевац

График 14- Структура расхода у % по годинама – КУД 14 октобар Крушевац

труба), одсек соло певања и српско традиционално свирање (фрула) и српско традиционално певање.

У оквиру Средње музичке школе ученици се образују за подручје рада култура, уметност и јавно информисање, за образовне профиле: музички сарадник- теоретичар, музички извођач- класичне музике и дизајнер звука. О квалитету и преданости раду професора, наставника и ученика сведоче бројне награде на истакнутим такмичењима како републичким тако и међународним, а број награђених ученика се са сваком наредном годином повећава. У школској 2017/2018. години, години која претходи јубилеју- седамдесет година постојања и рада Музичке школе, ученици Музике школе освојили су преко 100 првих, других и трећих награда на републичким и међународним такмичењима, а чак 60 ученика је награђено „Видовданском наградом“ од стране Фонда за подстицање развоја младих талената града Крушевца. Са оснивањем Средње музичке школе 1994. године почиње са радом женски, а потом и мешовити. Хор Средње Музичке школе је понос ученика и професора ове установе, освајао је бројна признања републичког и међународног ранга у земљи и иностранству (Грчка, Република Чешка- Оломоуц, Румунија, Београд, Бијељина, Нови Пазар, Нови Сад...) под диригентском палицом најпре Снежане Милетић, а затим проф. Виолете Јовановски од 2002. до 2012. године, и проф. Радмиле Почанић од 2012. године. Редовно наступа на манифестацијама града Крушевца које су од општег културног и друштвеног значаја и тако, путем јавних наступа изграђује квалитет свог деловања. Програм који хор изводи је разнолик- духовна, световна музика, сви правци од ренесансне до савремених композиција данашњице. Оркестар хармоника СМШ „Стеван Христић“ основан је 1998. године под уметничким руководством професора Горана Арсића, освојио је бројна признања, а посебан је по својим бројним целовечерњим концертима. Критичари су оркестар хармоника Музичке школе оценили као нешто ново на нашој уметничкој сцени, као оркестар који, без претеривања, по репертоару и квалитету извођења заслужује велике концертне

Музичка школа у Крушевцу основана је 1948. године, а почела је са радом 01.01.1949.године, огромним залагањем истакнутог музичког педагога Николе Чоловића. На прослави јубилеја- десет година постојања, 1958. године добија назив „Стеван Христић“ који и данас поносно носи и сведочи о таленту и заслугама нашег најистакнутијег композитора и великог човека. Данас МШ „Стеван Христић“ похађа 720 ученика, у свом саставу има Средњу музичку школу и Основну музичку школу са издвојеним одељењима у Александровцу, Брусу, Варварину и Великом Шиљеговцу. У оквиру Основне музичке школе ученици се образују на следећим одселима за класичну музику: клавијски, одсек хармоника, одсек жичаних инструмената (виолина, виолончело, гитара), дувачки одсек (флаута, кларинет,

дворане. Музичка школа негује и развија потребу за културом и очувањем културног наслеђа, оспособљава ученике за репродуктивно креативан и музичко естетски развој, као и за даље професионално школовање и бављење музиком. Има одличну сарадњу са Градском управом и бројним институцијама у граду Крушевцу, тако да бројним јавним наступима ученика и професора на активан, предан и мотивисан начин доприноси културном и друштвеном животу града Крушевца.

➤ Подаци о аматеризму у Крушевцу

Аматерска друштва су често прва инстанца у упознавању младих са уметношћу и традиционалном културом, а у руралним срединама представљају једине активне носиоце културног живота. Аматерско стваралаштво представља значајан потенцијал, посебно када су у питању развој публике, партиципативност, промоција културне разноликости, као и народни обичаји, песме и игре. Аматеризам је плодно тло и за стварање врхунских уметничких достигнућа.

Према извештају Културног центра Крушевац на територији града Крушевца аматеризам у култури је јако добро развијен, где се као носиоци свих дешавања јављају активна културно уметничка друштва, која су део Културног центра Крушевац. Од сто једног насељеног места, колико има Град Крушевац, аматеризам у култури је препознатљив, у преко половине истих, који током године одржавају своје манифестације. По том броју Крушевац је убедљиво на првом месту у овом делу Србије, а можда и шире. Тренутно Крушевац има активних 20 Културно уметничких друштава и то:

КУД „Бела Рада“ Мешово и Дољане; КУД „Ивица Јеремич Шичер“ Кукљин; КУД „Вук Караџић“ Жабаре, Треботин и Мала Врбница; КУД „Младост“ Макрешане; КУД „Цар Лазар“ Лазаревац; КУД „Пепељевац“ Пепељевац; КУД „Бистрица“ Дворане;

КУД „Полет“ Падеж; КУД „Ћуковац“ Велики Шиљеговац; КУД „Расина“ Велики Купци; КУД „Станислав Бинички“ Јасика; КУД „Каонички извори“ Каоник; КУД „Радомир Јаковљевић Јакша“ Велика Ломница; КУД „Радојкино коло“ Глободер; КУД „Герасим Вујић“ Коњух; КУД „Трмчаре“ Трмчаре; КУД „Миодраг Вучковић“ Здравине; КУД „Чарапанка“ Крвавица; КУД „Ратко Јовановић“ Бела Вода; КУД „Чарапански вез“ Кобиље.

Сва набројана друштва током године одржавају велики број значајних манифестација, као што су: „Падешки кладенац“, „Звездано Здравине“, „Федраро“, „Беловодска Розета“ и друге.

Манифестације културно – уметничких друштава су:

- „Дани Светог Јована“, Трмчаре - Ова манифестација је сваке године седмог јула, и одржава се у код цркве Св.Јована у Трмчару, где учествују културно уметничка друштва са територије Града Крушевца.

- „Дани конопљаре“, Читлук - Манифестација се одржава сваке године, другог дана Св.Тројице у насељеном месту Читлук, и једнодневна је, где у вечерњим сатима, у центру места се одржава пригодни културно уметнички програм, где поред КУД-ова наступају и познати вокални солисти. Посвећена је биљци, конопљи, од које се некад на обалама Мораве, на које се ово место наслања, правила тадашња гардероба.

- „Дани Огњене Марије“, Крвавица - Културно спортска манифестација која траје седам дана, и везана је за црквени празник Огњене Марије. На овој манифестацији наступају позната културно уметничка друштва са територије нашег Града, као и КУД из побратимског места из Македоније.

- „Дани Преображења“, Коморане - Једнодневна манифестација, која се сваке године одржава, 19-тог августа у порти манастира Св.Николе у Комарану код Коњуха. Поред наступа КУД-ова са територије Града Крушевца и певачких ансамбала, у госте долазе и друштва из Расинског округа.

- „Ћирилица“, Треботин, Жабаре, М. Врбница - Манифестација се одржава сваке године 03. јула у Треботину „Код крушака“ на дан славе Св. Методија. Циљ је очување ћириличног писма и традиционалних обичаја овог краја. Пре подне поред спомен плоче и записа посвећеним Св. Методију колачар, који се бира сваке године, са мештанима врши обред сечења Славског колача, кађење и кићење Записа и спомен плоче. По подне се изводи пригодан обичајни програм, поставља се изложба калиграфских радова и старих експоната који су истовремено и сценографија програма. У програму учествује КУД из ове Месне заједнице, као и гости програма.

- „Федраро“ Треботин, Жабаре, М. Врбница - Фестивал драмског аматеризма Расинског округа, где се пријављују аматерске позоришне представе. Јако велика и посећена манифестација, која траје неколико дана, која је такмичарског карактера и где најбоље представе по одлуци стручног жирија иду у Мало Црниће и Кулу, и која у свом саставу има и пратеће манифестације као што су Сусрети песника Србије и ликовна колонија.

- „Падешки калденац“ – је међуокружна смотра изворног народног стваралаштва који су основали КУД „Полет“ Падеж и КПЗ општине Крушевац 1985. године, а одржава се у селу Падеж. Сабор има за циљ да сачува културну баштину села и краја кроз обичаје и игре, музику и песму, старе спортске дисциплине, стара заборављена јела. Сабор се организује првог викенда у септембру и траје два дана. Сабор није такмичарског карактера, а обавезно га прати селектор Савеза аматера Србије и одбора за народну уметност и одређује изворне групе за Републички сабор у Тополи. Сабор обухвата и рад ликовне колоније, изложбу ликовних радова насталих у претходној години рада колоније и друге изложбе, смотру гајдаша и гуслара, такмичење у припреми старинских јела, такмичење у старим спорт, дисциплинама (бацање камена с рамена, надвалчење клипка, скок из места, бацање потковице у циљ итд.), саборски дефиле од центар села до амфитетра сабора, смотру изворних група и др.

- „Дечије изворно народно стваралаштво“ Велика Ломница - манифестација се одржава од 2004-те године у месту Велика Ломница. Смотра је такмичарског карактера, а две првопласиране екипе наступају на окружном такмичењу у Брусу. Чува од заборавља обичаје нашег краја у извођењу деце.

- „Ломнички ђердани“, Велика Ломница - Традиционална манифестација такмичење певача аматера, траје од 2007-е године и одржава се децембра месеца. Негује се изворно, народно и етно певање.

- „Да се подсетимо“ Велика Ломница - Организатори ове манифестације су привремено одсутни чланови КУД-а и садашњи чланови као и Месна заједница. Омогућава сусрет чланова који су одсутни и подсећање на њихову младост и дружење. Поред домаћина сваке године долазе гостујућа друштва.

- „Каоник фест“, Каоник - одржава се крајем јула или почетком августа месеца. Ревизијалног је карактера и окупља квалитетна друштва из Србије и окружења. Фестивал се одржава један дан, са тенденцијом да се продужи на још неколико дана.

- „Балканска фолклоријада“, Каоник - Манифестацију организује удружење грађана „Марко Милановић Цара“ која има за циљ, да поред дружења културно уметничких друштава са простора читавог Балкана, едукује децу у заштити у саобраћају. Траје један дан, ревијалног је карактера.

- „Дани Радојке и Тинета Живковића“, Глободер - Манифестација посвећена великанима наше музике, Радојки и Тинету Живковићу, који потичу из овог места. Сваке године се одржава августа месеца, траје два дана где учешће узимају многобројна културно уметничка друштва, као и певачи који су некада сарађивали са овим врхунским уметницима, а и они млађи који и дан данас негују песме Радојке и Тинета.

- „Вулетови дани“ Росица - Рибарска Бања – „Вулетови дани“ су специфично надметање певача аматера који наступају са изворним песмама, али обухвата и пратећи програм сачињен од концерата и наступа многих фолклорних ансамбала. Организује се у знак сећања на легендарног певача народних песама

Вукашина Вулета Јефтића, у његовом родном селу Росици и самој Рибарској Бањи.

• „Звездано Здравље“, Здравље - Манифестација која сваке године траје од 08 - 28. августа, која у својој саставу има много пратећих програма, као што су:

- ❖ Летња ликовна колонија
- ❖ Звездано вече седме силе (дружење новинара)
- ❖ Позоришне представе
- ❖ Звездани котлић и Звездана препеченица
- ❖ Наступ еминентних музичара
- ❖ Наступ КУД-ова из целе Србије и дијаспоре
- ❖ Звездана хармоника (такмичење хармоникаша)

Овом великом и богатом културном манифестацијом, у току само једне године, продефилирају јако велики број учесника програма.

➤ „Зимска светосавска ликовна колонија – Звездане зоре звезданог Здравља“, Здравље. Сваке године око Св.Саве, одржава се ова ликовна колонија, где најпознатији сликари Крушевачког краја узимају учешће, стварају уметничка дела која остају у овом селу. Колонија траје три дана, од 24-27. јануара.

➤ „Дани Станислава Биничког“, Јасика - Тродневна манифестација, у славу Станислава Биничког, које се сваке године одржава у родном месту Јасици овог уметника. Манифестација има пратећу ликовну колонију, а свек године 27-ог јула на дан рођења Станислава Биничког одржава се централни програм са уметничком музиком.

➤ „Бистричко коло“, Дворане - Једна од најстаријих манифестација у нашем Граду, која траје седам дана на територији ове Месне заједнице која обухвата насељена места Дворане, Петина и Ловци. У

својој саставу поред наступа бројних Културно уметничких друштава, има и ликовну колонију и изложбу насталих радова, такмичење у припреми гулаша, спортско вече рекреативаца, јавни час сликања, као и књижевне вечери.

➤ „Изложба олдтајмера“ Ђулис - Манифестација која је у почетку организована, као изложба олдтајмера старих трактора, али због великог интересовања, организатори су је проширили на све категорије старих возила. Манифестација обилује dobrim културним садржајима, богатим музичким програмом, па представља спој народног духа, старих зајичајних обичаја и актуелне изложбе старих аутомобила и трактора. Манифестација обухвата и спремање српских традиционалних јела и избор за најлепшу девојку.

➤ „Расино заиграј“ Велики Купци - Фолклоријада „Расино заиграј“ се сваке године одржава у МЗ Велики Купци, такмичарског је карактера у две категорије, дечији и сениорски фолклор. Долази велики број КУД-ова који се друже, такмиче, а и да публици пруже задовољство уживања у нашем фолклору. Најбољи добијају пехаре и дипломе, као и могућност да наступају на Окружним смотрима фолклора.

Када је реч о аматеризму у неким друштвима су стално запослена лица, која током читаве године брину о тим друштвима и њиховом раду, окупљају децу и све остале аматере за пробе по разноврсним секцијама, чувају од заборавља песме, приче и обичаје и све оно што чини идентитет српског бића и постојања на овим просторима.

➤ КУД „Хенкел Мерица“ Крушевац

овима, Већем синдиката, Војском Србије, школама и предшколском установом. У својој саставу имају и пионирски ансамбл, који окупља предшколце и основце нижих разреда. Ту је и омладински ансамбл који броји око 40 чланова, а активни су и ветерани. КУД „Хенкел Мерица“ наставља утабаним стазама професионалног и квалитетног рада. То поврћују гостовања на бројним фестивалима у Бугарској, Мађарској, Пољској, Норвешкој, Босни. Редовни су учесници и Културног лета Рибарске Бање, као и фестивала у Аранђеловцу.

КУД „Хенкел Мерица“ је основан је ратне 1942. и тада је бројао петнаестак чланова који су приредбе одржавали у селима. Културно уметничко друштво наставило је са радом и наступима и после Другог светског рата, јер је увек било ентузијаста који су желели да сачувају и промовишу наше народно стваралаштво, кроз игру и песму. Нажалост, нема сачуваних фрагмената о активностима друштва из овог ратног периода.

Слика 25. Наступ КУД „Хенкел-Мерица“, 2015. г. Током 76 године постојања и 36 непрекидног рада, ово културно уметничко друштво извело је на стотине концерата у земљи и иностранству. Културно-уметничко друштво „Хенкел Мерица“ традиционално, почетком школске године врши упис нових чланова у пионирски и омладински фолклорни ансамбл, као и певаче и музичаре. Одличну сарадњу имају са свим градским установама које се баве културом, другим КУД-

Хор "Свети Кнез Лазар" је основан 1991. године, по благослову Његовог Преосвештенства Епископа нишког Господина Иринеја, садашњег Патријарха Српског, а сада ради по благослову Епископа крушевачког Господина Давида. Диригент хора од самог оснивања је госпођа протиница Ружица Вешковац. Хор редовно учествује на свакој светој Литургији у Цркви Лазарици. Током свог дугогодишњег рада, хор је учествовао на фестивалима где је освајао бројне награде. Наступао је у Паризу, Прагу, Бечу, Будимпешти и другим градовима у Европи и шире. Хор је до сада издао четири CD-а. Гостујући диригент на овом диску је Катарина Божић. Она је завршила основне, мастер академске и специјалистичке студије дириговања на ФМУ у Београду у класи професора Бојана Суђића. Од 2016. године асистент и диригент хора је и Теодора Вешковац, ученица СМС "Стеван Христић" у Крушевцу.

➤ КАМЕРНИ МУШКИ ХОР „СТАНИСЛАВ БИНИЧКИ“ КРУШЕВАЦ

Камерни мушки хор „Станислав Бинички“ је основан крајем 1973. године у оквиру Друштва љубитеља старина и уметности Крушевац. Оснивањем хора од 20 чланова покренут је шири рад организације. Хор носи име познатог композитора Станислава Биничког (1872-1942.) рођеног у селу Јасика крај Крушевца. За преко четири деценије постојања, кроз хор је прошло на десетине врских певача и страствених заљубљеника у музику. Дугогодишњи уметнички руководиоц хора духовне и световне музике био је мр Милорад Гале Радовановић. Духовна, родољубива, уметничка и световна музика коју хор изводи, презентована кроз 22 композиције и сачувана је на компакт диск, у издању ПГП Радио телевизије Србије, под називом „У славу Крушевца“. Хор је учествовао на многим манифестацијама, смотрама, фестивалима, концертима, телевизијским и радио емисијама. Имао је и више јавних наступа у многим градовима Србије, али и ван ње : у Словенији (Жалец), Хрватској (Вараждин), Немачкој (1979.г.), Швајцарској (1979.г.), Грчкој (Крф, 1993г.; Зејтинлик и Света Гора, 1995.г.) и Пољској (учешће на Међународном фестивалу духовне музике у Хајновки, 2000.г.). Хор је добитник многобројних стручних и јавних признања и награда, како домаћих тако и међународних. Четрдесетогодишњи јубилеј хора је обележен издавањем монографије која је обухватила период од оснивања ансамбла до данашњих дана. Аутор Милорад Гале Радовановић, је на основу искуства и професионалних

референци књигу конципирао у виду колажа у коме се преплићу детаљи везани за историјат хора и летопис, са извештајима и записницима, путописима, утисцима самих певача и казивањима знаменитих личности о хору. Сваке године, хор „Станислав Бинички“ организује Видовдански концерт у цркви Светог Ђорђа у Крушевцу.

➤ ЕТНО ГРУПА „ЛАЗАРИЦЕ“

Етно група „Лазарице“ је настала 2010. год. Њен идејни творац је проф. музике Живка Петровић. Група је у почетку имала осам, али убрзо је прерасла у групу од преко 50 чланова и поштоваоца старе изворне народне музике, трудећи се да је отргну од заборава и представе је јавности у новом светлу. Због великог интересовања и жеље младих људи да се баве етно музиком, група је прерасла у ансамбл. „Лазарице“ прикупљају записе старих песама и записе о народним обичајима и обредима. Осим на бројним културним, спортским и хуманитарним догађајима у Крушевцу и околини, учесници су и многих такмичења у земљи и иностранству. Добитници су и бројних награда и

признања. Победили су на XI Мајским свечаностима и Бијељини као и на VI и VII Етновизији у етно селу Латковац. Учесници су полуфиналне емисије другог серијала емисије „Шљивик“; победили су 2013. године на V Фестивалу изворне музике „Под Букуљом – крај извора“ у Раниловцу; освајачи су 2. награде на 13. Мајским сусретима у Бијељини. Добитници су Видовданске похвале града за допринос очувању народне баштине.

➤ ФОЛКЛОРНИ АНСАМБЛ „ЛАЗАРИЦА“

Фолклорни ансамбл „Лазарица“ из Крушевца је непрофитно аматерско Удружење играча, музичара и певача које има за циљ да сачува, оживи и прикаже српске обичаје кроз традиционални српски народни плес, музику и костиме, како би се подстакло очување српског културног наслеђа и традиције. Окупљају око 200 чланова распоређених у 4 секције према индивидуалним афинитетима и интересовањима: фолклорну секцију, певачку групу, групу соло певача и оркестар народне музике. На иницијативу четворице оснивача (Иван Јовановић, Иван Ивановић, Владимир Лукић, Иван Грујић) и уз велики допринос и помоћ 40-так ентузијаста, младих људи града Крушевца, дугогодишња идеја о формирању Фолклорног ансамбла „Лазарица“ је из маште преточена у реалност. Прво неформално окупљање чланова догодило се 10.12.2010 године, да би убрзо уследила и званична регистрација „Лазарице“ 07.02.2011 године. Упркос чињеници да је реч о младом непрофитабилном и самофинансирајућем ансамбу, који нема дугу традицију, остварили смо значајне успехе: бројне наступе у нашем граду, земљи и иностранству, ућешће у готово свим важнијим културним манифестацијама на локалном палну, гостовања на концертима културно-уметничких друштава наших пријатеља и колега, запажена учешћа на бројним националним и интернационалним смотрима фолклора и остварене награде на такмичењима културно – уметничких друштава. Ансамбл се састоји од: Првог извођачког ансамбла; Припремног ансамбла; Народног оркестра; Дечијег фолклорног ансамбла; Дечијег оркестра; Ансамбла ветерана и рекреативаца и Певачке групе.

➤ КАНЦЕЛАРИЈА ЗА МЛАДЕ ОДЕЉЕЊА ЗА ДРУШТВЕНЕ ДЕЛАТНОСТИ ГРАДСКЕ УПРАВЕ ГРАДА КРУШЕВЦА

Канцеларија за младе реализује активности кроз организовање различитих забавних садржаја намењених младима, као што су: концерти, пројекције документарних филмова, представе, изложбе слика и фотографија, радионице калиграфије, радионице креативног писања, радионице „мала школа филозофије“ и још многе друге активности усмерене ка потребама младих од 15-30 година . Све ове активности се планирају у оквиру Локалног акционог плана за младе, где су приоритетне области култура, слободно време и спорт. Активности се реализују финансирањем од стране града који препознаје значај улагања у младе. Сходно томе, град је обезбедио и простор за реализацију садржаја намењених младима - „Клуб за младе“. У клубу се реализују све побројане активности и младима се пружа могућност да

слободно време проведу квалитетно, кроз низ различитих културних садржаја које организује Канцеларија за младе, али и да се информишу о културним садржајима које нуде установе у култури.

➤ Неопходно је поменути и *удружење грађана* који битно утичу на креирање и богаћење културног миљеа града Крушевца :

Удружење ликовних уметника Крушевац; „ЛИК Студио“ Крушевац; Друштво српско-руског пријатељства „Православље“ Удружење грађана „Извор“ Крушевац; удружење „Слободиште“ Крушевац; удружење „Асоцијација за културу мира, толеранцију и музеј мира“ Крушевац; удружење „Перо“ Крушевац; Друштво за културу и туризам "Букашин Вуле Јевтић" Рибаре; Удружење песника Србије „Поезија СРБ“ Крушевац; Удружење грађана „Фабрика уметности" Крушевац; удружење „Романи де"; КК „Багдала" Крушевац; удружење „Бисер" Крушевац; удружење „Плаво и златно" Крушевац; Друштво српско-шкотског пријатељства „ДСШП" Крушева; Ансамбл „Божури царева града" Крушевац; удружење сународника и пријатеља Русије „Свеславица" Крушевац; удружење „Про логос" Крушевац; уг „Српски витез" Кукљин; Удружење ликовних ствараоца „Расиниус" Крушевац; уг „Змај" Крушевац и многа друга удружења која имају регистрована седишта на територији града Крушевца. *Удружења грађана која промовишу и афирмишу старе занате и рукотворине на територији града Крушевца су :* "Етно Расина" Крушевац, "Домина", Крушевац и "Цар Лазар", Крушевац. Удружења имају за циљ промоцију рукотворина, очување традиционалних начина израде одевних предмета, сувенира и предмета за опремање ентеријера, као и подстицање производње рукотворина као перспективне, али недовољно развијене привредне активности. Удружења такође има за циљ да отргну од заборавља старе занате као сто су ткање, плетење, хеклање, грнчарство, интарзија у дрвету, златовез, косовски вез, бели вез,..., исто тако удружења негују и савремене технике рукотворина – декупаж, цртање на стаклу, текстилу, израда накита новијим техникама;

4. S W O T анализа

SWOT анализа представља једноставан алат у оквиру стратегијског менаџмента који омогућава лаку и брзу, реалну процену тренутног положаја одређеног сектора у датом друштвеном – економском окружењу. SWOT је скраћеница од енглеских речи Strength (снаге), Weaknesses (слабости), Opportunities (могућности) и Threats (претње). Овај тип анализе служи за идентификацију субјективног доживљаја локалних актера о тренутном стању у локалној заједници. Снаге и слабости се односе на све уочене елементе на које сама заједница и њени актери могу да утичу и да их мењају, док су могућности и претње елементи на које заједница не може да утиче, али може да их узме у обзир при дефинисању будућих активности. Зато су предности и слабости интерни фактори, док су могућности и претње екстерни фактори. Током израде SWOT анализе локалну заједницу треба описати онаквом каква јесте, а не како је замишљамо или желимо да буде. Суштина SWOT анализе је да се у што већој мери користе идентификоване предности и могућности из окружења, али и да препознају слабости, као претње из окружења и да се на њих реагује.

С Н А Г Е (strengths)	- Добра програмска оріјентација, богати књижевни и архивски фондови - Образован и стручно оспособљен кадар - Афирмација друштвених вредности и промовисање квалитетних културних садржаја - Задовољни корисници услуга - Богато културно-историјско наслеђе - Неговање традиције и богато савремено стваралаштво - Сарадња са локалним, регионалним и националним мадијима и присуство на друштвеним мрежама као начину комуникације	- Недостатак просторних услова и дотрајалост објеката у култури - Недостатак и дотрајалост техничке опреме - Недовољно финансирање установа у култури - Недовољна заинтересованост грађана за културу - Недовољна повезаност установа у култури са образовним установама - Недовољна повезаност и сарадња са привредним субјектима - Недостатак законске регулативе у области спонзорства и донаторства	С Л А Б О С Т И (weaknesses)
М О Г У Ћ Н О С Т И (opportunities)	- Повећање финансијских средстава из буџета града, иностраних фондова и буџета РС - Изградња нових и проширење постојећих постора - Интезивнија сарадња са установама културе, другим установама у земљи и партнерима иностранству - Формирање установе –Центар за неговање народне традиције „14. октобар" - Крушевац	- Недостатак сензибилитета за програме културе - Реституција - Недостатак простора - Нерационално планирање слободног времена младих - Недостатак надлежности локалне самоуправе у погледу заштите непокретних културних добара - Неразвијен концепт друштвено одговорног пословања	П Р Е Т Њ Е (threats)

5. ДЕФИНИСАЊЕ ПЛАНА РАЗВОЈА КУЛТУРЕ ГРАДА КРУШЕВЦА

Основни циљ доношења Плана развоја Града Крушевца, огледа се у креирању предуслова за дефинисање и спровођење јасне културне политике и развојне путање. Утврђивањем одређених критеријума потребно је створити локални културни идентитет и створити јасну слику о култури града Крушевца.

Такође, овај документ нуди основу за креирање услова за рад установа културе, али и свих оних чиниоца друштва који се њоме баве, као и реализацију квалитетних културних програма.

Из таквих настојања, дефинисане су мисија и визија и принципи Плана развоја културе Града Крушевца за период 2018-2023 године.

Културна политика Града Крушевца мора бити јасно дефинисана кроз поштовање основних **принципа, потреба и вредности:**

- Унапређење материјалних и људских капацитета у установама културе на територији града Крушевца;
- Стварање квалитетних услова за рад и стваралаштво свих актера у друштву;
- Формирање алтернативне културне сцене и постављање нових културних образаца;
- Подстицање стваралачког талента и интелектуалне отворености нарочито међу младима; - Афирмација аматерског стваралаштва;
- Подизање квалитета културних програма дефинисањем приоритета;
- Препознавање културног наслеђа као развојног ресурса – обезбедити основ за коришћење културног наслеђа као ресурса привредног развоја Града
- Придобивање подршке јавности – подизање свести грађана о значају културног наслеђа, које их повезује са њиховим окружењем и историјом и помаже у преносу система вредности кроз генерације,
- Подстицање презентације и интерпретације која доприноси разумевању културних вредности наслеђа код грађана, посебно деце и младих у Граду,
- Унапређење међуинституционалне сарадње свих институција културе у Граду,
- Успостављање међуресорне сарадње на релацији привреда-култура-туризам у циљу заједничког дефинисања приоритета.
- Међународна сарадња и размена;
- Економска валораизација културних добара и активности - културни туризам;
- Толерантност – пуно поштовање родне,верске и националне равноправности;
- Перманентна валоризација остварених резултата;

5.1. Визија

Култура је једна врста националне дужности, која никада није довољна сама по себи, већ је једна веза са заједницом са задатком и мисијом да је поведе у будућност.

Град Крушевац је 2023 године, град који има развијене, препознатљиве програмски повезане и усклађене установе културе. Крушевац је град који омогућава промовисање културних вредности заједнице заинтересованим суграђанима уз довољну материјалну подршку и разумевање доносиоца одлука.

5.2. Мисија

Обезбедити услове у области културе који ће допринети заштити постојећих и унапређењу нових ресурса, као и промовисати културне понуде доступне свима и пружити привилегију свима да слободно уживају најдубљим мисаоним и креативним умећем у функцији слободне и складне равнотеже духа коју називамо – лепота

На културним радницима и уметницима је да мењају, иновирају, анализирају и буду покретачи, увек свесни моћи својих утицаја на дешавања, као и на узроке и последице културног наслеђа које се гради на прошлости, садашњости и будућности. И када помислимо да су уметничка дела уништена – она живе.

5.3. Стратешки приоритети и циљеви развоја

Базирано на постављеним принципима и на идентификованим потребама, издвајају се и основна стратешка опредељења Града у погледу културног развитка из којих ће бити генерисани програми и пројекти.

Општим циљевима поставља се оквир за решења за идентификоване проблеме које у будућности треба решити.

Анализом стања установа у култури, а у складу са визијом развоја културе града Крушевца у оквиру овог стратешког документа дефинисани су следећи **општи циљеви као основ и окосница** развоја културе града Крушевца:

1. Унапређење ресурса у култури града Крушевца;
2. Развој културних потреба и равноправно учешће грађана у културном животу;
3. Неговање српског језика и ћирилице;
4. Заштита културног наслеђа и подршка развоју савременог стваралаштва.

Самим тим дошло се до закључка да је неопходно предузимати адекватне активности у циљу решавања важних питања из области културе на локалном нивоу.

Општи циљ 1. Унапређење ресурса у култури града Крушевца

За унапређење рада јавних установа културе, планирано је унапређење просторно-техничких и људских капацитета у циљу унапређења културне понуде града Крушевца.

У оквиру овог општег циља, у табели испод су наведени планирани циљеви и активности.

Посебни циљеви	Активности
1.1. Изградња и унапређење просторних капацитета установа културе	• Обезбеђивање услова за проширење простора Народне библиотеке или изградња новог простора; • Адаптација позајмног и завичајног одељења Народне библиотеке; • Проширење простора или изградња наменске зграде Архива; • Реконструкција поткровља и дворишта «Уметничке галерије» Народног музеја • Адаптација градских запуштених објеката и простора за потребе културе; • Адаптација и доградња биоскопа «Крушевац» • Формирање листе приоритета капиталних инфраструктуралних инвестиција; • Комплетна реконструкција зграде Уметничког ателјеа Народног музеја у улици Мајке Југовића • Реконструкција зграде бившег „Дома војске“ у концертну дворану • Реконструкција зграде бившег „Института за крмно биље“
1.2. Унапређење техничких капацитета установа културе	• Унапређење ИТ опреме; • Набавка наменског возила за : Историјски архив, Културни центар и Народни музеј; • Опремање депоа Архива; • Набавка тонске и светлосне опреме у Крушевачком позоришту; • Набавка мобилне тонске и светлосне опреме за реализацију програма Културног центра; • Набавка градске бине са тонском и светлосном опремом.
1.3. Унапређење људских ресурса установа културе	• Повећање броја стручних кадрова; • Континуирана стручна едукација запослених; • Обука запослених у култури у области менаџмента у култури; • Континуирано праћење стања људских ресурса у установама културе • Формирање савета за културу као радно тело Скупштине града Крушевца.

Општи циљ 2. Развој културних потреба и равноправно учешће грађанау културном животу

Планирано унапређење развоја културних потреба и равноправно учешће грађана у културном животу града Крушевца, спровешће се кроз низ активности које ће допринети да се квалитетним услугама унапреди ефикасност културног система града Крушевца. Побољшање културног живота људи могуће је само кроз развијање квалитетне и доступне понуде културних садржаја.

У оквиру овог општег циља, у табели испод су наведени планирани циљеви и активности.

Посебни циљеви	Активности
2.1. Подстицање и развој културних потреба	• Набавка нових и актуелних наслова књига; • Програмско повезивање установа културе; • Заједничко наступање установа културе на сајмовима туризма; • Израда заједничке публикације туристичке организације и установа културе; • Организовање изложби, презентација и научних скупова; • Унапређење сарадње установа културе са образовним институцијама; • Успостављање сарадње са установама културе у земљи и иностранству; • Укључивање волонтера у културни живот и реализацију програма; • Подстицање друштвено одговорног пословања; • Истраживање потреба грађана за новим културним садржајима; • Развој нових и иновативних услога и производа установа културе; • Радионице 3-Д штампе Народне библиотеке; • Оснивање градског оркестра; • Оснивање градског хора.
2.2. Равноправно учешће грађана у културном животу	• Повећање броја корисника мобилне библиотеке на сеоском подручју; • Организовање уметничких радионица на сеоском подручју; • Сарадња установа и удружења грађана у култури са установама за незбринуту децу и осталим субјектима посвећеним осетљивим групама.
2.3. Јачање улоге медија у развоју културних потреба	• Континуирано промовисање културне баштине и медијима; • Израда документарних филмова о културном стваралашту.
2.4. Развој потреба код деце и младих за учешће у креирању културних садржаја	• Подизање свести деце о значају културне баштине; • Увођење иновативних метода едукације младих о значају културне баштине • Успостављање сарадње са ученичким и студентским парламентима у области културе; • Подрашка реализацији јавних дебата, дискусија и расправа са младима о темама из области бриге о културном наслеђу; • Повезивање субјеката у областима културе, образовања, науке и социјалне политике.

Општи циљ 3. Неговање српског језика и ћирилице

Језичка култура у јавном простору, као и заступљеност ћирилице као историјског писма српског народа је од изузетног значаја за очување његовог идентитета.

У оквиру овог општег циља, у табели испод су наведени планирани циљеви и активности.

Посебни циљеви	Активности
3.1. Афирмисање српског језика и српске ћирилице у јавној употреби	• Подстицање пројеката удружења грађана заснованих на неговању српског језика и ћирилице; • Подстицање програма установа културе који промовишу неговање српског језика и ћирилице.

Општи циљ 4. Заштита културног наслеђа и подршка развоју савременог стваралаштва

Заштита и очување културне баштине је битна компонента овог стратешког документа и зато је неопходно спровести адекватне активности које се односе на континуирану бригу о културном наслеђу. Такође, неопходна је и подршка развоју и унапређењу савременог стваралаштва.

У оквиру овог општег циља, у табели испод су наведени планирани циљеви и активности.

Посебни циљеви	Активности
4.1. Континуирана брига о културном наслеђу	• Обележавање 630 година Косовског боја и 115 година од откривања • Споменика косовским јунацима; • Израда монографија везаних за културно историјско наслеђе; • Дигитализација завичајне збирке; • Оснивање Центра за неговање народне традиције “14.октобар”Крушевац; • Оснивање Завода за заштиту споменика културе у Крушевцу; • Континуирана брига о непокретном културном наслеђу; • Израда скулптура које представљају Косовски бој у малом формату.
4.2. Подршка развоју и унапређењу савременог стваралаштва	• Увођење програма и пројеката из области савременог стваралаштва; • Организовање јавних дискусија о потреби подршке савременом стваралаштву.

6. ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА, МОНИТОРИНГ И ЕВАЛУАЦИЈА АКЦИОНОГ ПЛАНА РАЗВОЈА КУЛТУРЕ ГРАДА КРУШЕВЦА

Имплементација, односно реализација Акционог Плана развоја културе града Крушевца за период 2018-2023 године је сврха читавог процеса стратешког планирања и зато захтева повезивање планираних активности из Акционог плана са годишњим буџетским планирањем локалне самоуправе. За управљање процесом имплементације Плана развоја културе одговорно је Градско веће. Међутим, за оперативни рад, неопходно је формирати Тим за имплементацију Акционог плана, као и именовати његове чланове и дефинисати њихова задужења. Тим за имплементацију Плана ће за свој рад бити одговоран Градском већу.

Основна сврха овог стратешког документа је да његова имплементација доведе до промене, односно до унапређења културног живота у локалној заједници. Посебан задатак је да се утврди да ли је током имплементације промена стварно и настала. Сврха мониторинга и евалуације се пре свега односи на њихову директну везу са управљањем процесом имплементације стратегије, која треба да буде заснована на резултатима. Тим за имплементацију ће на основу планске комуникације, достављене документације и евалуационих упитника, добити тачне и правовремене информације. На основу тих информација Тим за имплементацију ће једном годишње подносити извештај Градском већу. Циљ извештавања је правовремено интервенисање у случају неопходности предузимања одређених мера, како би се Акциони план Плана развоја културе града Крушевца што успешније реализовао.

Табела: План реализације Стратешког плана развоја културе Града Крушевца 2018-2023.

Период	Активности пре почетка периода	Активности на крају периода
2019.	Израда једногодишњег оперативног програма 2019.	- Извештај о имплементацији једногодишњег оперативног програма за 2019. годину - Ажурирање индикатора – статус имплементације Стратешког плана
2020.	Израда једногодишњег оперативног програма 2020.	- Извештај о имплементацији једногодишњег оперативног програма за 2020. годину - Ажурирање индикатора – статус имплементације Стратешког плана
2021.	- Ревизија стратешког документа - Израда једногодишњег оперативног програма 2021.	- Извештај о имплементацији једногодишњег оперативног програма за 2021. годину - Ажурирање индикатора – статус имплементације Стратешког плана - Урађена ревизија стратешког документа
2022.	Израда једногодишњег оперативног програма 2022.	- Извештај о имплементацији једногодишњег оперативног програма за 2022. годину - Ажурирање индикатора – статус имплементације Стратешког плана
2023.	Израда финалног извештаја о реализацији Стратешког плана развоја културе Града Крушевца 2018-2023.	- Финални извештај о реализацији Стратешког плана – - Покретање поступка за израду новог стратешког документа

7. ИЗВЕШТАЈ О ОДРЖАНОЈ ЈАВНОЈ РАСПРАВИ

ИЗВЕШТАЈ О ОДРЖАНОЈ ЈАВНОЈ РАСПРАВИ НАЦРТА ПЛАНА РАЗВОЈА КУЛТУРЕ ГРАДА КРУШЕВЦА ЗА ПЕРИОД 2018-2023. године

Јавна расправа Нацрта Плана развоја културе Града Крушевца одржана је кроз отворени састанак Комисије и представника града са удружењима грађана из области културе, дана 27.11.2018. године, у 12 сати, у просторијама Расинског управног округа. Јавној презентацији присуствовала је заменик градоначелника Града Крушевца Весна Лазаревић, чланови Комисије за израду Плана развоја културе града: Момир Драгићевић, градски већник, др Јелена Милановић, проф. Пољопривредног факултета у Крушевцу, Ненад Соколовић, директор Историјског архива Крушевац, Виолета Капларевић, директор Културног центра Крушевац, Горан Васић, директор Народног музеја Крушевац, Драган Николић, уметнички руководиолац КУД „14.октобар“ Крушевац, Љубиша Бата Ђидић, књижевник из Крушевца, Мирјана Златановић, представник Школске управе Крушевац, Александар Тодоровић, директор Музичке школе „Стеван Христић“ у Крушевцу, представници удружења „Еколина“, „Лазарице“, „Поезија СРБ“, фолклорни ансамбл „Лазарица“, „Етно Расина“, као и саветник у Одељењу за друштвене делатности Гордана Мирановић. Заменик градоначелника Весна Лазаревић је предложила да се у предлог Акционог плана унесу и следеће активности: адаптација и доградња биоскопа „Крушевац“, реконструкција бившег „Дома војске“ у концертну дворану, као и реконструкција зграде бившег „Института за крмно биље“ Крушевац. Предлози заменика градоначелника града Крушевца Весне Лазаревић су једногласно прихваћени са образложењем да План развоја културе Града Крушевца треба да садржи активности које треба да допринесу унапређењу културе на локалном нивоу.

Нацрт Плана је био доступан грађанима на сајту града www.krusevac.rs у периоду од 03.12 -10.12.2018 године и грађани су у овом периоду били у прилици да се упознају са Нацртом Плана и доставе своје предлоге, примедбе и коментаре.

У току трајања јавне расправе, осим позитивних коментара, није било предлога и примедби на нацрт акта.

Бр. 380

Датум: 11.12.2018.

К р у ш е в а ц

Комисија за израду Плана
развоја културе
Момир Драгићевић, с.р.

ОПШТИ ЦИЉЕВИ

1. УНАПРЕЂЕЊЕ РЕСУРСА У КУЛТУРИ ГРАДА КРУШЕВЦА

У оквиру наведеног општег циља дефинисани су следећи **посебни циљеви**:

1.1.Изградња и унапређење просторних капацитета установа културе,

1.2.Унапређење техничких капацитета установа културе,

1.3. Унапређење људских ресурса установа културе.

2. РАЗВОЈ КУЛТУРНИХ ПОТРЕБА И РАВНОПРАВНО УЧЕШЋЕ ГРАЂАНА У КУЛТУРНОМ ЖИВОТУ

У оквиру наведеног општег циља дефинисани су следећи **посебни циљеви**:

2.1. Подстицање и развој културних потреба,

2.2. Равноправно и организовано учешће грађана у културном животу,

2.3. Јачање улоге медија у развоју културних потреба,

2.4. Развој потреба код деце и младих за учешће у креирању културних садржаја

3. НЕГОВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ЋИРИЛИЦЕ

У оквиру наведеног општег циља дефинисан је следећи **посебан циљ**:

3.1. Афирмисање српског језика и ћирилице у јавној употреби.

4. ЗАШТИТА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА И ПОДРШКА РАЗВОЈУ САВРЕМЕНОГ СТВАРАЛАШТВА

У оквиру наведеног општег циља дефинисани су следећи **посебни циљеви**:

4.1. Континуирана брига о културном наслеђу.

4.2. Подршка развоју и унапређењу савременог стваралаштва.

5. ПРАЋЕЊЕ И ИЗВЕШТАВАЊЕ

Праћење и извештавање је неопходно како би се успешно реализовале активности предвиђене Планом развоја културе града Крушевца за период 2018-2023 године које подразумева:

- активности на прикупљању података за потребе праћења индикатора и

- активности на праћењу реализације годишњих акционих планова.

Комисија за имплементацију Плана развоја културе града Крушевца за период од 2018-2023 године сачиниће извештај о имплементацији овог документа једном годишње исти упутити Градском већу града Крушевца на разматрање и усвајање.

8. АКЦИОНИ ПЛАН развоја културе града крушевца

1. ОПШТИ ЦИЉ: УНАПРЕЂЕЊЕ РЕСУРСА У КУЛТУРИ ГРАДА КРУШЕВЦА					
1.1. ПОСЕБАН ЦИЉ : ИЗГРАДЊА И УНАПРЕЂЕЊЕ ПРОСТОРНИХ КАПАЦИТЕТА УСТАНОВА КУЛТУРЕ					
Рок	Очекивани резултат	Индикатор	Извори верификације	Одговорна институција	Институције које учествују
<i>Активност 1.1.1. Обезбеђивање услова за проширење простора Народне библиотеке или изградња новог простора</i>					
2019-2023.	Обезбеђен простор	Број простора/објекат	Одлука, решење, Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу“, Народна библиотека, изабрани извођачи радова
<i>Активност 1.1.2. Адаптација позајмног и завичајног одељења Народне библиотеке</i>					
2019-2023.	Адаптирани простори	Број адаптираних одељења	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу“, Народна библиотека, изабрани извођачи радова
<i>Активност 1.1.3. Проширење простора или изградња наменске зграде Архива</i>					
2019-2023.	Обезбеђен простор	Број простора/објекат	Одлука, решење, Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу“, Историјски архив, изабрани извођачи радова
<i>Активност 1.1.4. Реконструкција поткровља и дворишта «Уметничке галерије» Народног музеја</i>					
2019-2023.	Комплетно реконструисана зграда	Унапређен простор	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу“, Народни музеј, изабрани извођачи радова
<i>Активност 1.1.5. Адаптација и доградња биоскопа «Крушевац»</i>					
2019-2023.	Адаптиран и дограђен простор	Број простора	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу“, Културни центар, изабрани извођачи радова
<i>Активност 1.1.6. Адаптација градских запуштених објеката и простора за потребе културе</i>					
2019-2023.	Адаптирани простори/ објекти	Број адаптираних објеката	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу“, Установе културе, изабрани извођачи радова
<i>Активност 1.1.7. Формирање листе приоритета капиталних инфраструктурних инвестиција</i>					
2019-2023.	Унапређена инфраструктура	Број реализованих пројеката	Извештај	Град Крушевац	Установе културе
<i>Активност 1.1.8. Комплетна реконструкција зграде Уметничког атељеа Народног музеја у улици Мајке Југовића</i>					
2019-2023.	Комплетно реконструисана зграда	Унапређен простор Народног музеја	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу“, Народни музеј, изабрани извођачи радова

<i>Активност 1.1.9. Реконструкција зграде бившег „Дома војске“ у концертну дворану</i>					
2019-2023	Комплетно реконструисана зграда	Унапређен простор	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу, изабрани извођачи радова
<i>Активност 1.1.10. Реконстркција зграде бившег „Института за крмно биље“</i>					
2019-2023	Комплетно реконструисана зграда	Унапређен простор	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	ЈП за урбанизам и изградњу изабрани извођачи радова
1.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: УНАПРЕЂЕЊЕ ТЕХНИЧКИХ КАПАЦИТЕТА УСТАНОВА КУЛТУРЕ					
<i>Рок</i>	<i>Очекивани резултат</i>	<i>Индикатор</i>	<i>Извори верификације</i>	<i>Одговорна институција</i>	<i>Институције које учествују</i>
<i>Активност 1.2.1.Унапређење ИТ опреме</i>					
2019-2023.	Унапређена опрема	Број установа са унапређеном ИТ опремом	Извештај о примопредаји	Град Крушевац,	Установе културе
<i>Активност 1.2.2. Набавка наменског возила за : Историјски архив, Културни центар и Народни музеј</i>					
2019-2023.	Набављена возила	Унапређен рад Установа на терену	Извештај о примопредаји	Град Крушевац, општине Расинског округа	Историјски архив Културни центар Народни музеј
<i>Активност 1.2.3. Опремање депоа Архива</i>					
2019-2023.	Опремљен депо	Број полица и ормана	Извештај о примопредаји	Град Крушевац, општине Расинског округа	Историјски архив
<i>Активност 1.2.4. Набавка тонске и светлосне опреме у Крушевачком позоришту</i>					
2019-2023.	Набављена опрема	Унапређени услови рада	Извештај о примопредаји	Град Крушевац. Крушевачко позориште	Крушевачко позориште
<i>Активност 1.2.5. Набавка мобилне тонске и светлосне опреме за реализацију програма Културног центра</i>					
2019-2023.	Набављена опрема	Унапређени услови рада	Извештај о примопредаји	Град Крушевац Културни центар	Културни центар
<i>Активност 1.2.6. Набавка градске бине са тонском и светлосном опремом</i>					
2019-2023.	Набављена бина са опремом	Унапређен квалитет програмских активности	Извештај о примопредаји	Град Крушевац	Установе културе
1.3. ПОСЕБАН ЦИЉ: УНАПРЕЂЕЊЕ ЉУДСКИХ РЕСУРСА УСТАНОВА КУЛТУРЕ					
<i>Рок</i>	<i>Очекивани резултат</i>	<i>Индикатор</i>	<i>Извори верификације</i>	<i>Одговорна институција</i>	<i>Институције које учествују</i>
<i>Активност 1.3.1. Повећање броја стручних кадрова</i>					
2019-2023.	Повећана стручност кадрова	Број стручних кадрова	Сертификат о стручном усавршавању	Град Крушевац	Установе културе

<i>Активност 1.3.2. Континуирана стручна едукација запослених</i>					
2019-2023.	Спроведена едукација	Број семинара, радионица/полазника	Сертификат о стручном усавршавању	Град Крушевац	Установе културе
<i>Активност 1.3.3. Обука запослених у култури у области менаџмента у култури</i>					
2019-2023.	Спроведена обука	Број обучених радника	Сертификат о завршеној обуци	Град Крушевац	Установе културе
<i>Активност 1.3.4. Континуирано праћење стања људских ресурса у установама културе</i>					
2019-2023.	Утврђено стање у области људских ресурса	Израђена анализа стања	Извештај	Народна библиотека Србије, Архив Србије, Установе културе	Установе културе
<i>Активност 1.3.5. Формирање Савета за културу као радно тело Скупштине града Крушевца</i>					
2019.	Формиран Савет	Број седница савета	Решење о формирању Савета	Скупштина града	Представници институција именованих у радно тело
2. ОПШТИ ЦИЉ: РАЗВОЈ КУЛТУРНИХ ПОТРЕБА И РАВНОПРАВНО УЧЕШЋЕ ГРАЂАНА У КУЛТУРНОМ ЖИВОТУ					
2.1. ПОСЕБАН ЦИЉ: ПОДСТИЦАЊЕ И РАЗВОЈ КУЛТУРНИХ ПОТРЕБА					
<i>Рок</i>	<i>Очекивани резултат</i>	<i>Индикатор</i>	<i>Извори верификације</i>	<i>Одговорна институција</i>	<i>Институције које учествују</i>
<i>Активност 2.1.1. Набавка нових и актуелних наслова књига</i>					
Континуирано	Набављени нови наслови	Број нових наслова	Увођење у каталог, извештај о примопредаји	Град Крушевац, Министарство културе и информисања (МКИ)	Народна библиотека
<i>Активност 2.1.2. Програмско повезивање установа културе</i>					
2019-2023.	Заједнички програми	Број установа/програма	Извештај о заједничком програму	Програмски савети установа културе	Установе културе
<i>Активност 2.1.3. Заједничко наступање установа културе на сајмовима туризма</i>					
2019-2023.	Заједнички наступ	Број заједничких наступа на сајмовима туризма	Извештај	Установе културе, Туристичка организација Крушевца	Установе културе, Туристичка организација Крушевца
<i>Активност 2.1.4. Израда заједничке публикације туристичке организације и установа културе</i>					
2019-2023.	Израђена заједничка публикација	Број издатих публикација	Извештај	Установе културе, Туристичка организација Крушевца	Установе културе, Туристичка организација Крушевца
<i>Активност 2.1.5. Организовање изложби, презентација и научних скупова</i>					
2019-2023.	Организоване изложбе, презентације и скупови	Број реализованих активности	Извештај	Град Крушевац	Установе и организације у култури
<i>Активност 2.1.6. Унапређење сарадње установа културе са образовним институцијама</i>					
2019-2023.	Унапређена сарадња	Број заједничких активности	Извештај	Град Крушевац	Установе и организације у култури и образовању, Центар за стручно усавршавање

Активност 2.1.7. Успостављање сарадње са установмаа културе у земљи и иностранству					
2019-2023.	Успостављена сарадња	Број заједничких пројеката	Извештај	Град Крушевац, установе културе	Установе и организације у култури
Активност 2.1.8. Укључивање волонтера у културни живот и реализацију програма					
2019-2023.	Активно учешће грађана	Број установа које ангажују волонтере/број волонтера	Извештај	Установе културе	Канцеларија за младе, установе и организације у култури
Активност 2.1.9. Подстицање друштвено одговорног пословања					
2019-2023.	Сунфинансирани културни програми и пројекти	Број суфинасираних програма и пројеката	Уговор о донацији	Установе културе	Домаћа и страна правна и физичка лица
Активност 2.1.10. Истраживање потреба грађана за новим културним садржајима					
2019-2023.	Спроведено истраживање	Број анкетираних грађана	Извештај о истраживању	Град Крушевац,	Установе културе, удружења грађана
Активност 2.1.11. Развој нових и иновативних услуга и производа установа културе					
2019-2023.	Уведене нове услуге и производи	Број нових услуга и корисника	Извештај	Град Крушевац	Установе културе, удружења грађана
Активност 2.1.12. Радионице 3-Д штампе Народне библиотеке					
2019-2023.	Спроведене радионице	Број радионица	Извештај	Народна билиотека	Народна билиотека
Активност 2.1.13. Оснивање градског оркестра					
2019-2023.	Основан градски оркестар	Унапређена културна потреба	Одлука, решење	Град Крушевац	Културни центар, Музичка школа «Стеван Христић»
Активност 2.1.14. Оснивање градског хора					
2019-2023.	Основан градски хор	Унапређена културна потреба	Одлука, решење	Град Крушевац	Културни центар, Музичка школа «Стеван Христић»
2.2. ПОСЕБАН ЦИЉ: РАВНОПРАВНО И ОРГАНИЗОВАНО УЧЕШЋЕ ГРАЂАНА У КУЛТУРНОМ ЖИВОТУ					
Рок	Очекивани резултат	Индикатор	Извори верификације	Одговорна институција	Институције које учествују
Активност 2.2.1.Повећање броја корисника мобилне библиотеке на сеоском подручју					
2019-2023.	Повећан број корисника	Број корисника	Извештај	Народна билиотека	Народна билиотека
Активност 2.2.2. Организовање уметничких радионица на сеоском подручју					
2019-2023.	Организоване радионице	Број радионица/села	Извештај	Установе културе	Установе културе
Активност 2.2.3. Сарадња установа и удружења грађана у култури са установама за незбринуту децу и осталим субјектима посвећеним осетљивим групама.					
2019-2023.	Већа доступност културних садржаја припадницима осетљивих група	Број заједничких пројеката	Извештај	Установе културе	Установе и организације у култури и социјалној заштити
2.3. ПОСЕБАН ЦИЉ: ЈАЧАЊЕ УЛОГЕ МЕДИЈА У РАЗВОЈУ КУЛТУРНИХ ПОТРЕБА					
Рок	Очекивани резултат	Индикатор	Извори верификације	Одговорна институција	Институције које учествују
Активност 2.3.1. Континуирано промовисање културне баштине у медијима					
2019-2023.	Промовисана културна баштина	Број емисија, прес клипига, штампаних медија, online портала	Извештај	Установе културе	Установе културе, електонски и штампани медији, друштвене мреже,

					платформе
Активност 2.3.2. Израда документарних филмова о културном стваралаштву					
2019-2023.	Израђени документарни филмови	Број документарних филмова	Извештај	Град Крушевац	Правна и физичка лица која се баве продукцијом
2.4. ПОСЕБАН ЦИЉ:РАЗВОЈ ПОТРЕБА КОД ДЕЦЕ И МЛАДИХ ЗА УЧЕШЋЕ У КРЕИРАЊУ КУЛТУРНИХ САДРЖАЈА					
Рок	Очекивани резултат	Индикатор	Извори верификације	Одговорна институција	Институције које учествују
Активност 2.4.1. Подизање свести деце о значају културне баштине					
2019-2023.	Повећана свест деце о значају културе	Број радионица, округлих столова и емисија намењених деци у области културе	Извештај	Установе културе, васпитно-образовне установе	Установе културе, васпитно-образовне установе
Активност 2.4.2. Увођење иновативних метода едукације младих о значају културне баштине					
2019-2023.	Уведене нове методе	Број иновативних метода/број едукованих	Извештај	Установе културе, васпитно-образовне установе	Установе културе, васпитно-образовне установе, канцеларија за младе, Центар за стручно усавршавање
Активност 2.4.3. Успостављање сарадње са ученичким и студентским парламентима у области културе					
2019-2023.	Успостављена сарадња	Број активности/пројеката	Извештај	Установе културе, васпитно-образовне установе	Установе културе, васпитно-образовне установе, канцеларија за младе, високо-школске установе
Активност 2.4.4. Подрика реализацији јавних дебата, дискусија и расправа са младима о темама из области бриге о културном наслеђу					
2019-2023.	Одржане дебате, дискусије и расправе	Број дебата, дискусија, расправа	Извештај	Установе и организације културе и образовања	Установе и организације културе и образовања, медији, друштвене мреже
Активност 2.4.5. Повезивање субјеката у областима културе, образовања, науке и социјалне политике					
2019-2023.	Формиран међуресорни тим за креирање, спровођење и праћење културних програма и активности за децу и младе	Број програма и активности за децу и младе	Извештај	Установе и организације културе, образовања, науке и социјалне заштите	Установе и организације културе, образовања, науке и социјалне заштите
3. ОПШТИ ЦИЉ: НЕГОВАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ЋИРИЛИЦЕ					
3.1. ПОСЕБАН ЦИЉ:АФИРМИСАЊЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И ЋИРИЛИЦЕ У ЈАВНОЈ УПОТРЕБИ					
Рок	Очекивани резултат	Индикатор	Извори верификације	Одговорна институција	Институције које учествују
Активност 3.1.1. Подстицање пројеката ОЦД заснованих на неговању српског језика и ћирилице					
2019-2023.	Реализовани пројекти	Број пројеката	Извештај	Град Крушевац	Организације културе и образовања

<i>Активност 3.1.2. Подстицање програма установа културе који промовишу неговање српског језика и ћирилице</i>					
2019-2023.	Реализовани програми	Број реализованих програма	Извештај	Град Крушевац	Установе културе и образовања
4. ОПШТИ ЦИЉ: ЗАШТИТА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА И ПОДРШКА РАЗВОЈУ САВРЕМЕНОГ СТВАРАЛАШТВА					
4.1. ПОСЕБАН ЦИЉ: КОНТИНУИРАНА БРИГА О КУЛТУРНОМ НАСЛЕЂУ					
<i>Рок</i>	<i>Очекиван резултат</i>	<i>Индикатор</i>	<i>Извори верификације</i>	<i>Одговорна институција</i>	<i>Институције које учествују</i>
<i>Активност 4.1.1. Обележавање 630 година Косовског боја и 115 година од откривања Споменика косовским јунацима</i>					
2019.	Одржане манифестације - свечаности	Број програма и учесника	Извештај	Град Крушевац	Установе културе,
<i>Активност 4.1.2. Израда монографија везаних за културно историјско наслеђе</i>					
2019-2023.	Израђене монографије	Број израђених монографија	Извештај	Град Крушевац	Историјски архив, Народна библиотека, Народни музеј
<i>Активност 4.1.3. Дигитализација завичајне збирке</i>					
2019-2023.	Дигитализоване збирке	Број дигитализованих збирки	Извештај	Град Крушевац	Историјски архив, Народна библиотека, Народни музеј
<i>Активност 4.1.5. Оснивање Центра за неговање народне традиције «14 октобар» Крушевац</i>					
2019-2023.	Основан Центар	Унапређен рад КУД-а „14 октобар“	Акт надлежног органа	Град Крушевац	КУД»14 октобар»
<i>Активност 4.1.6. Оснивање Завода за заштиту споменика културе у Крушевцу</i>					
2019-2023.	Основан Завод	Унапређена брига о културном наслеђу	Акт надлежног органа	Град Крушевац и општине Расинског округа, МКИ	Град Крушевац и општине Расинског округа, МКИ
<i>Активност 4.1.7. Континуирана брига о непокретном културном наслеђу</i>					
2019-2023.	Очувано непокретно културно наслеђе	Број непокретних културних добара	Извештај	Град Крушевац Народни музеј	Град Крушевац, Народни музеј, домаћи и страни донатори, удружења грађана
<i>Активност 4.1.8. Израда скулптура које представљају Косовски бој у малом формату</i>					
2019-2023.	Израђене скулптуре	Број израђених скулптура	Извештај	Град Крушевац, Народни музеј	Град Крушевац, Народни музеј, домаћи и страни донатори, удружења грађана
4.2. ПОСЕБАН ЦИЉ : ПОДРШКА РАЗВОЈУ И УНАПРЕЂЕЊУ САВРЕМЕНОГ СТВАРАЛАШТВА					
<i>Рок</i>	<i>Очекиван резултат</i>	<i>Индикатор</i>	<i>Извори верификације</i>	<i>Одговорна институција</i>	<i>Институције које учествују</i>
<i>Активност 4.2.1. Увођење програма и пројеката из области савременог стваралаштва</i>					
2019-2023.	Осмишљени програми и пројекти	Број програма	Извештај	Град Крушевац, Установе културе	Установе и организације културе
<i>Активност 4.2.2. Организовање јавних дискусија о потреби и начину подршке савременом стваралаштву</i>					
2019-2023.	Организовани тематски јавни скупови и трибине	Број трибина, јавних скупова и предавања	Извештај	Град Крушевац, Установе културе	Установе и организације културе